

/ JEAN-PAUL SARTRE /

Existencialismus je humanismus

(Francouzský originál „L'existentialisme est un humanisme“, Nagel, Paříž 1946, str. 11–95. Dle českého překladu v „Listech“, Melantrich 1947.)

...Nazval jsem tuto malou přednášku: Je existencialismus humanismem?¹ Mnozí by mohli být udiveni tím, že se zde mluví o humanismu. Pokusíme se ukázat, co tím rozumíme. V každém případě již z počátku můžeme říci, že existencialismem² rozumíme učení, které umožňuje lidský život a které dále prohlašuje, že u každé pravdy a u každého konání musíme počítat s lidským prostředím a lidskou subjektivitou. V základě se nám vytýká, jak známo, že zdůrazňujeme špatnou stránku lidského života. Jedna paní, o které mi nedávno vyprávěli, když z nervozity pronese nějaké hrubé slovo, prohlásí na omluvu: myslím, že se stávám existencialistkou. Tím se existencialismus zpodobuje s ošklivostí; proto se prohlašuje, že jsme

¹ Ukázka, kterou tu publikujeme, je podle našeho názoru vhodná k dokumentaci a přiblížení hlavních stanovisek Sartrova (* 1908) existencialismu. Jde ovšem skutečně o okrajové dílko, ležící časově mezi dvěma velkými filosofickými pracemi Sartrovými. Máme na mysli jednak spis „L'Être et le Néant“ („Bytí a nicota“, 1943), jednak „Kritiku dialektického rozumu“ („Critique de la raison dialectique“, 1960). Části tohoto posledně jmenovaného spisu jsou přeloženy do češtiny v publikaci „Marxismus a existencialismus“, Svoboda, Praha 1966.

² Srov. naši 3. přednášku („Soudobá filosofie jako negace metafyziky — II. Existencialismus a novopozitivismus“).

naturalisty; a i když jimi jsme, můžeme se divit, že pohoršujeme a děsíme mnohem více, než dnes děsí a pohoršuje naturalismus v pravém slova smyslu. Ten, kdo beze všeho přijme nějaký Zolův román, jako Zemi, oškliví se, jakmile čte nějaký román existencialistický; ten, kdo rád užívá mudrosloví národů — jež jsou dosti smutná —, shledává, že jsme ještě smutnější. Ale co je bludnější, než řekneme-li „nehas, co tě nepálí“ nebo „čiň čertu dobře, peklem se ti odmění“. Známe běžná rčení na toto téma, která ukazují stále totéž: člověk nemá bojovat proti mocem již ustaveným, nemá bojovat proti síle, nemá podnikat nic, co je nad jeho podmínky, veškerá činnost, která se nevřazuje do tradice, je romantismem, každé snažení, které se neopře o prokázanou zkušenost, je určeno k tomu, aby ztroskotalo; a zkušenost ukazuje, že lidé jdou stále dolů, že je třeba pevných opor, aby je zadržely, jinak to bude anarchie. A zatím lidé, kteří žvaní takováto smutná úsloví, lidé, kteří říkají: jak je to lidské, kdykoli jim ukážete víceméně odpuzující čin, lidé, kteří nás krmí svými realistickými písničkami, ti lidé právě vytýkají existencialismu, že je příliš chmurný; tu se ptám sám sebe, zda mu nekrivdí, ne pro jeho pesimismus, nýbrž daleko spíše pro jeho optimismus. Neděsí naposled v doktríně, kterou se pokusím vyložit, to, že ponechává člověku možnost volby? Abychom to věděli, je nutno podívat se na tuto otázku po stránce výlučně filosofické. Co nazýváme existencialismem?

Většina lidí, která tohoto slova používá, byla by ve velkých rozpacích, kdyby je měla ospravedlnit, protože dnes, když se stalo módou, lidé rádi prohlašují, že ten a ten hudebník nebo ten a ten malíř jsou existencialisty. Lokálkář z „Clartés“ se podepíše *Existencialista*, a celkem vzato nabylo toto slovo dnes takové šíře a takového rozpětí, že již neznamena vůbec nic. Zdá se, že při nedostatku avantgardního učení obdobného surrealismu lidé lačnicí po skandálu a vzruchu se obracejí k této filosofii, která jim ostatně v této oblasti nemůže nic přinést; ve skutečnosti je to učení co nejméně skandální, co nejpřísnější; je určeno výlučně pro techniky a filosofy. Přesto je lze snadno definovat. Věci dělá složitými to, že jsou dva druhy existencialistů: první, kteří jsou křesťany, a mezi něž bych zařadil katolíky Jasperse a Gabriela Marcela; a druhí, kteří jsou bezvěrci, a mezi něž je třeba zařadit Heideggera a rovněž existencialisty francouzské a mne sama. Spojuje je jen ten názor, že podle nich existence je před podstatou, nebo jinými slovy, že je třeba

vycházet ze subjektivity. Co se tím má vlastně rozumět? Vezměme nějaký vyrobený předmět, jako třeba knihu nebo nůž na papír. Tento předmět byl vyroben řemeslníkem, jenž se inspiroval pojmem; obrátil se k pojmu nůž na papír a rovněž na techniku předběžné výroby, jež je součástí pojmu a jež v podstatě je předpisem. Takto je nůž na papír zároveň předmětem, jenž se jistým způsobem vyrábí a jenž, z druhé strany, má určitou užitečnost, a nelze předpokládat, že by někdo vyrobil nůž na papír, aniž by věděl, k čemu ten předmět bude sloužit. Řekněme tedy, že pro nůž na papír je podstata — to znamená souhrn předpisů a kvalit, které ho dovolují vyrobit a určit — před existencí. Takto je přítomnost takového nože na papír nebo knihy přede mnou pevně určena. Máme tu tedy technické vidění světa, v němž lze říci, že vytváření je před existencí.

Myslíme-li na boha stvořitele, tento bůh je ve většině dob přizpůsobován vyššímu řemeslníku; a ať máme na mysli nauku jakoukoli, ať jde o nauku Descartovu nebo Leibnizovu, připouštíme stále, že vůle víceméně sleduje rozum nebo že jej aspoň doprovází a že bůh, když tvoří, ví přesně, co tvoří. Takto pojem člověka v duchu božím může splynout s pojmem nože na papír v duchu výrobcově; a bůh vyrábí člověka podle technik a pojetí, přesně tak, jako řemeslník vyrábí nůž na papír podle nějakého výměru a techniky. Jednotlivý člověk tak uskutečňuje jistý pojem, který je v božském rozumu. V 18. století, v ateismu filosofů, je slovo bůh potlačeno, nikoli však myšlenka, že podstata je před existencí. Tuto myšlenku nalézáme všude: nalézáme ji u Diderota, u Voltaira i u Kanta. Člověk je vlastníkem lidské povahy; tato lidská povaha, která je pojmem člověka, objevuje se u všech lidí, což znamená, že každý člověk je zvláštní případ obecného pojmu člověk; u Kanta z této obecnosti vyplývá, že lesní člověk, přírodní člověk stejně jako měšťák musí mít stejnou definici a mají stejné základní hodnoty. Podstata člověka je v tomto případě před touto historickou existencí, kterou potkáváme v přírodě.

Existencialismus ateistický, jež zastupuji, je mnohem důležitější. Prohlašuje, že neexistuje-li bůh, existuje aspoň jedna bytost, u níž existence je před podstatou, jedna bytost, která existuje dříve, než mohla být vymezena nějakým pojmem, a že touto bytostí je člověk, nebo jak říká Heidegger, lidská realita. Co zde znamená, že existence je před podstatou? Znamená to, že člověk nejdříve existuje, potkává

zde sebe, vypařuje se ve světě a pak že se vymezuje. Nelze-li vymezit takového člověka, jak ho pojímá existencialista, je to tím, že není zprvu ničím. Bude až potom, a bude takový, jaký se udělá. Takto není lidské přirozenosti, protože není boha, který ji koncipoval. Člověk je pouze nejen takový, jaký sám sebe pojímá, ale takový, jaký sebe chce a jaký sebe koncipuje po existenci, jaký se chce po tomto vzmachu k existenci; člověk není nic jiného než to, čím se udělá. Takový je první princip existencialismu. Toto se také nazývá subjektivitou a nám se právě pod tímto jménem vytýká. Ale co jiného chceme tím vyjádřit než to, že člověk má mnohem vyšší hodnotu než kámen nebo stůl? Neboť chceme říci, že člověk nejdříve existuje, to znamená, že člověk je nejdříve tím, že se vrhá k budoucnosti, a tím, kdo je si vědom, že se projektuje do budoucnosti. Člověk je nejdříve projektem, jenž se žije subjektivně, namísto aby byl mechem, hnilotinou nebo květákem; nic neexistuje předběžně před tímto projektem, nic není v inteligibilních nebesích a člověk bude teprve tím, co projektuje, aby byl. Ne tím, čím bude chtít být. Neboť to, co obvykle rozumíme chtěním, je vědomé rozhodnutí, které pro většinu z nás přichází až po tom, co se stalo samo. Mohu chtít náležet k nějaké straně, napsat knihu, oženit se, to vše je jen projev volby původnější a spontánnější než to, co se nazývá vůlí. Ale jestliže opravdu existence je před podstatou, člověk je zodpovědný za to, co je. Takto prvním krokem existencialismu je způsobit, aby každý dostal do svého držení to, čím je, a aby na něm spočinula naprostá odpovědnost za jeho existenci. A když říkáme, že člověk je odpovědný sám za sebe, nechceme tím říci, že člověk je odpovědný za svou výlučnou individualitu, ale že je zodpovědný za všechny lidi. Je dvojitý smysl slova subjektivismus a naši protivníci si hrají s tímto dvojitým smyslem. Subjektivismus znamená z jedné strany to, že každý člověk volí sebe sama, a z druhé strany, že člověk nemůže překročit lidskou subjektivitu. Tento druhý smysl je hlubokým smyslem existencialismu. Když říkáme, že člověk sebe volí, rozumíme tím, že každý z nás volí sebe, ale tím také chceme říci, že volbou sebe volí všechny lidi. Ve skutečnosti není jediného našeho činu, který by, vytvářeje člověka, jímž chceme být, zároveň nevytvářel obraz takového člověka, jaký podle nás má být. Volit sebe tak, abych byl tím nebo oním, znamená potvrzovat zároveň hodnotu toho, co volíme, neboť nikdy nemůžeme volit špatně; to, co volíme, je vždy dobro, a nic nemůže být dobré pro nás, aniž je to

dobré pro všechny. Jestliže, z druhé strany, existence je před podstatou a jestliže jsme chtěli existovat, zároveň, co jsme vypracovávali svůj obraz, tento obraz platí pro všechny a pro celou naši dobu. Naše odpovědnost je tak mnohem větší, než bychom mohli předpokládat, neboť zavazuje celé lidstvo. Jestliže jako dělník si zvolím, že budu patřit k nějakému křesťanskému syndikátu raději, než že budu komunistou, jestliže tímto souhlasem chci naznačit, že rezignace je v podstatě řešením, jež se člověku hodí, že království člověka není na zemi, netýká se to jen mého případu: chci rezignovat za všechny, takže můj krok se týká celého lidstva. A jestliže se chci oženit, kterýžto čin je mnohem individuálnější, a mít děti, pak přestože toto manželství závisí jedině na mé situaci nebo na mé vášni nebo na mé touze, nezavazují tím jen sebe, ale celé lidstvo pro cestu monogamie. Takto jsem odpovědný za sebe sama i za všechny a vytvářím jistý obraz člověka, který jsem zvolil; zvoliv sebe, zvolil jsem člověka.

To nám dovoluje, abychom pochopili, co odhalují trochu velkohlavná slova jako úzkost, opuštěnost, beznaděje. Jak hned uvidíte, je to docela prosté. Nejdříve, co se rozumí úzkostí? Existencialista rád prohlašuje, že člověk je úzkostí. To znamená: člověk, jenž se zaváže, jenž si uvědomí, že je nejen tím, co si zvolil, aby byl, ale že je i zákonodárcem, volícím zároveň se sebou celé lidstvo, není s to se vymknout z pocitu své naprosté a hluboké odpovědnosti. Mnozí lidé ještě nejsou úzkostní. My však soudíme, že svou úzkost maskují, že před ní prchají. Mnoho lidí jistě věří, že jednajíce, zavazují jen sebe, a když se jich zeptáte: co kdyby tak jednal každý?, pokrčí rameny a odpoví: každý tak nejedná. Ale vpravdě je nutno vždy se otázat: co by se stalo, kdyby každý takto jednal? A člověk se z této zneklidňující myšlenky vymkne jen nějakou nepoctivostí. Ten, kdo lže a omlouvá se tím, že prohlašuje: každý takto nejedná, je člověk, který není zadobře se svým svědomím, neboť fakt lhaní zahrnuje univerzální hodnotu přisuzovanou lži. I když se úzkost maskuje, objeví se. Je to ta úzkost, kterou Kierkegaard nazýval úzkostí Abrahamovou. Znáte onen příběh: anděl rozkázal Abrahamovi, aby obětoval svého syna — tento příkaz je v pořádku, byl-li to skutečně anděl, který přišel a řekl: jsi Abraham, obětuješ svého syna. Ale každý se může nejdříve ptát, zda je to skutečně anděl a zda jsem opravdu Abraham? Kde je důkaz? Byla jedna šilená žena, která měla halucinace: mluvili s ní telefonicky a dávali jí rozkazy.

Lékař se jí otázel: „Ale kdo to s vámi mluví?“ Ona odpověděla: „Říká, že je bůh.“ Ale co jí dokazovalo, že to je bůh? Jestliže přijde ke mně anděl, kdo mi dokáže, že to je anděl? A jestliže slyším hlasy, kdo dokáže, že přicházejí z nebe a ne z pekla nebo z podvědomí nebo z nějakého patologického stavu? Kdo dokáže, že se obracejí na mne? Kdo dokáže, že jsem určen, abych uložil své pojetí člověka a svou volbu lidstvu? Nikdy nenaleznu nějaký důkaz, nějaké znamení, abych se o tom přesvědčil. Jestliže se na mne obrací nějaký hlas, jsem to stále já, kdo rozhodne, že tento hlas patří andělovi; jestliže soudím, že určitý čin je dobrý, jsem to já, kdo se rozhodne, že tento čin je spíše dobrý než špatný. Nic mne neurčuje, abych byl Abrahamem, a přece jsem v každém okamžiku nucen konat příkladné činy. Všechno se děje tak, jako by u každého člověka celé lidstvo hledělo na to, co on dělá, a řídilo se tím, co dělá. A každý člověk si musí říci: jsem já tím, kdo má právo jednat takovým způsobem, aby se lidstvo řídilo mými činy? A neřekne-li si to, tedy maskuje svou úzkost. Nejde tu o úzkost, která by vedla ke kvietismu, k nečinnosti. Jde o prostou úzkost, kterou znají ti všichni, jež nesou odpovědnost. Když například velitel vezme na sebe zodpovědnost za útok a pošle určitý počet lidí na smrt, zvolil tak čin a v podstatě volí sám. Jsou bezpochyby rozkazy, které přicházejí shora, ale jsou příliš široké a požadují výklad, na tomto výkladu závisí život desíti nebo čtrnácti nebo dvaceti lidí. Nemůže nepocítovat jistou úzkost při rozhodování, které dělá. Všichni velitelé znají tuto úzkost. Nezabraňuje jim jednat, naopak je samotnou podmínkou jejich jednání; neboť to předpokládá, že uvažují o možnostech, a když z nich jednu zvolí, uvědomují si, že má hodnotu jen tím, že je vyvolena. A u tohoto druhu úzkosti, kterou právě popisuje existencialismus, uvidíme, že se nadto vysvětluje přímou zodpovědností vůči ostatním lidem, které zavazuje. Není oponou, která by nás oddělovala od konání, nýbrž je částí konání samotného. A když se mluví o opuštěnosti, výraz to drahý Heideggerovi, chceme jen říci, že bůh neexistuje, a z toho že je třeba vyvodit všechny důsledky. Existencialista je v ostré opozici proti jistému druhu laické morálky, která by si přála potlačit boha s výdaji co možno nejmenšími. Když se kolem roku 1880 francouzští profesori pokusili ustavit laickou morálku, řekli asi tak toto: bůh je neužitečná a drahá hypotéza, škrtneme ji. Ale přesto je nutné, aby existovala nějaká morálka, nějaká společnost, nějaký uspořádaný svět, aby určité hodnoty byly brány vážně a pojímány jako *apriorní*:

je třeba, aby bylo *a priori* závazné být čestný, nelhat, nebít svou ženu, plodit děti atd. atd. . . .; dáme si tedy trochu práce, abychom mohli ukázat, že tyto hodnoty existují, vepsány do inteligibilního nebe, ačkoliv bůh neexistuje. Jinak řečeno, a to je, myslím, tendencí všeho toho, co se ve Francii nazývá radikalismem, nic se nezmění, jestliže bůh neexistuje. Znovu nalezneme stejné formy počestnosti, pokroku, humanismu a uděláme z boha zamlčenou hypotézu, která zemře klidně a sama od sebe. Existencialista naopak myslí, že je velmi nepříjemné, že bůh neexistuje, neboť s ním zaniká všechna možnost nalézt hodnoty v inteligibilním nebi: není již *apriorního* dobra, protože není již nekonečného a dokonalého svědomí, které by je myslilo; nikde není napsáno, že dobro existuje, že je nutno být počestným, že se nemá lhát, protože jsme právě tam, kde jsou jen lidé. Dostojevský napsal: „Kdyby bůh neexistoval, vše by bylo dovoleno.“ Zde je výchozí bod existencialismu. Opravdu vše je dovoleno, jestliže bůh neexistuje, a člověk je opuštěn, protože nenalézá ani v sobě, ani mimo sebe možnost něčeho se chytit.

Především nenalézá omluv. Jestliže skutečně existence je před podstatou, nic nebude lze vysvětlovat odkazem na danou a určenou lidskou přirozenost; jinak řečeno, neexistuje determinismus, člověk je svobodný, člověk je svoboda. Z druhé strany, jestliže bůh neexistuje, nenalézáme před sebou hodnoty nebo rozkazy, které ospravedlní naše jednání. Nemáme tedy ani za sebou, ani před sebou, v zářné oblasti hodnot, ospravedlnění nebo omluvy. Jsme sami, bez omluv. Vyjádřím to slovy, že člověk je odsouzen být svobodný. Odsouzen, protože se sám nestvořil, a jinak přesto svoboden, protože jednou vržen do světa, je odpovědný za všechno, co dělá. Existencialista nevěří na moc vášně. Nikdy nebude myslit, že krásná vášně je pustošivou bystřinou, která osudně vede člověka k jistým činům a která je tím omluvou. Myslí, že člověk je zodpovědný za svou vášně. Existencialista se ani nebude domnívat, že člověk může nalézt pomoc ve znamení, kterého se mu na zemi dostane a které ho bude řídit; neboť soudí, že člověk rozluští znamení sám, jak se mu slíbí. Myslí tedy, že člověk bez jakékoliv opory a bez jakékoliv pomoci je v každém okamžiku odsouzen, aby člověka vynalézal. Ponge ve velmi krásném článku řekl: „Člověk je budoucnost člověka.“ To je naprosto přesné. Jenomže rozumí-li se tím, že tato budoucnost je vepsána v nebe, že bůh ji vidí, pak je to omyl, neboť to by ani nebyla budoucnost. Jestliže se tím rozumí, že ať se objeví

jakýkoli člověk, je to budoucnost, jež se musí udělat, panenská budoucnost, která ho očekává, je toto slovo správné. Ale pak je člověk opuštěn. Abych vám dal příklad, jenž lépe dovoluje tuto opuštěnost pochopit, budu citovat případ jednoho ze svých žáků, jenž za mnou přišel za těchto okolností: jeho otec se rozešel s jeho matkou a měl ostatně sklon kolaborovat, jeho bratr byl zabit za německé ofenzívy r. 1940. Tento mladý muž s city trochu primitivními, ale vážný, přál si ho pomstít. Jeho matka žila s ním sama, velmi zarmoucená poloviční zradou jeho otce a smrtí svého nejstaršího syna, a měla útěchu jen v něm. Tento mladý muž si v této chvíli mohl vybrat mezi tím, že odejde do Anglie a dá se do Svobodné francouzské armády — to je opustí svou matku —, anebo u své matky zůstat a pomáhat jí žít. Uvědomoval si, že tato žena žila jen jím a že jeho zmizení — a snad jeho smrt — by ji uvedlo do zoufalství. Rovněž si uvědomoval, že v podstatě každý čin, který by dělal s ohledem na svou matku, by měl svou obhajobu v tom, že by jí pomáhal žít, zatímco každý čin, který by udělal, aby odešel a bojoval, by byl činem pochybným a mohl by se ztrácet v prázdnu, nesloužit ničemu: například na cestě do Anglie by mohl nekonečně dlouho zůstat v nějakém španělském táboře při průchodu Španělskem; mohl by se dostat do Anglie nebo do Alžíru a být dán do kanceláře, aby tu dělal písaře. Tak se octl mezi dvojím velmi odlišným činem: jedním konkrétním, okamžitým, ale zaměřeným jen na jedince; a druhým, jenž mířil k celku mnohem rozsáhlejšímu, národnímu kolektivu, ale který tím byl pochybný a mohl být přerušen na cestě. A zároveň váhal mezi dvěma druhy morálky. Z jedné strany morálka sympatie, individuálního oddání; a z druhé strany morálka mnohem širší, ale účinku mnohem pochybnějšího. Bylo nutno mezi oběma volit. Kdo mu mohl pomoci volit? Křesťanská nauka? Ne. Křesťanská nauka říká: buďte milosrdní, milujte svého bližního, obětujte se pro druhé, vyberte cestu nejsvízelnější atd. Ale která cesta je nejsvízelnější? Koho máme milovat jako svého bratra, bojovníka nebo matku? Který užitek je největší? Ten neurčitý, bojovat v celku, nebo ten přesný, pomáhat jedné určité bytosti žít? Kdo o tom může a priori rozhodnout? Nikdo. Nemůže to říci žádná psaná morálka. Kantovská morálka praví: Nikdy nepojímejte druhé jako prostředky, ale jako cíl. Velmi dobře; jestliže zůstanu u své matky, budu ji pojímat jako cíl a ne prostředek, ale tím už riskuji, že budu pojímat jako prostředek ty, kteří kolem mne bojují, a opač-

ně, jestliže chci dosáhnout těch, kteří bojují, budu je pojímat jako cíl, a tím riskuji, že budu pojímat svou matku jako prostředek.

Jestliže hodnoty jsou neurčité a jestliže jsou stále příliš rozsáhlé pro přesný a konkrétní případ, který máme na zřeteli, nezbyvá nám, než abychom důvěřovali svým instinktům. A to se pokusil tento mladý muž udělat; a když jsem ho viděl, říkal: v podstatě záleží na tom, co cítím; měl bych zvolit to, co mě skutečně žene jistým směrem. Jestliže cítím, že miluji svou matku tolik, abych pro ni obětoval vše ostatní — svou touhu po pomstě, svou touhu po činu, svou touhu po dobrodružství — zůstanu s ní. Jestliže naopak cítím, že má láska k mé matce není dostačující, odejdu. Ale jak určit hodnotu citu? V čem spočívala hodnota jeho citu k matce? Právě v tom, že kvůli ní zůstával. Mohu říci, že tak mnoho miluji svého přítele, abych pro něho obětoval tolik a tolik peněz; mohu to však říci, když jsem to udělal. Mohu říci: miluji tak mnoho svou matku, abych u ní zůstal, jestliže jsem u ní zůstal. Mohu určit hodnotu této lásky tehdy, jestliže jsem právě udělal čin, který ji potvrdí a určí. Neboť jakmile žádám od této lásky, aby můj čin ospravedlnila, pohybují se v bludném kruhu.

Z druhé strany Gide dobře řekl, že cit, který člověk hraje, a cit, který člověk žije, jsou dvě věci téměř nerozlišitelné: Rozhodnout, že svou matku miluji, když u ní zůstávám, nebo hrát komedii, že kvůli své matce zůstanu, to je tak trochu stejné. Jinak řečeno, cit se buduje činy, jež člověk dělá; nemohu se ho tedy tázat na radu, abych se jím dal vést. Což znamená, že v sobě ani nemohu vyhledat autentický stav, jenž mne bude hnát k činu, ani žádat na nějaké morálce představu, která mi dovolí jednat. Řeknete, zda aspoň šel vyhledat nějakého profesora, aby se ho zeptal na radu. Ale hledáte-li radu například u kněze, zvolili jste si toho kněze, zásadně jste již víceméně věděli, co vám poradí. Jinak řečeno, zvolit rádce, to je opět závaznost sebe. Důkazem toho je, že jste-li křesťan, řeknete: jděte na radu ke knězi. Ale jsou kněží kolaboranti, kněží vyčkávači, kněží bojující. Kterého zvolit? A jestliže si mladý muž zvolí kněze bojujícího nebo kolaboranta, rozhodl již o druhu rady, kterou přijme. Takže, když šel za mnou, znal odpověď, kterou mu dám. A já jsem pro něho měl odpověď jen jednu: jste svobodný, zvolte si, tj. vynalezněte. Žádná obecná morálka vám nemůže ukázat, co máte dělat; ve světě není znamení. Katolíci namítnou, že jsou. Připustme to; na každý způsob však já sám si volím, jaký mají smysl. Poznám jsem

jako zajatec jednoho dosti zajímavého člověka, jezuitu, který vstoupil do jezuitského řádu tímto způsobem. Prožil jistý počet dosti bolestných nezdarů. Jeho otec zemřel, když byl dítě, a zanechal ho chudým. Stal se stipendistou v náboženské instituci, kde mu bylo stále dáváno najevo, že byl přijat z milosti. Tím přišel o jistý počet čestných vyznamenání, která se dětem líbí. Pak, kolem osmnácti let, pochybil s jedním citovým dobrodružstvím a konečně ve dvaaadvacítiletých letech, věc to dosti chlapecká, která však byla kapkou do nádoby, jež přetekla, zmeškal svou vojenskou službu. Tento mladý muž mohl tedy nahlížet, že ve všem selhal; bylo to znamení, ale znamení čeho? Mohl se utéci do hořkosti nebo zoufalství. Usoudil však, pro sebe velmi obratně, že to bylo znamení, že nebyl stvořen pro světská vítězství a že jedině triumfy náboženství, svatosti, víry mu jsou přístupné. Uviděl v tom tedy pokyn boží a vstoupil do řádu. Kdo nevidí, že o smyslu znamení rozhodl on sám? Z této řady nezdarů by se dalo usoudit na jinou věc: například, že by bylo lépe, kdyby se stal tesařem nebo revolucionářem. Nese tedy celou odpovědnost za rozluštění. Opuštěnost zahrnuje, že my sami volíme své bytí. Opuštěnost je spojena s úzkostí.

Pokud jde o beznaději, tento výraz má smysl mimořádně prostý, znamená, že se omezíme na to, abychom počítali jen s tím, co závisí na naší vůli nebo na souboru pravděpodobností, které naše konání umožňují. Když člověk něco chce, vždy jsou pravděpodobné prvky. Mohu počítat s příchodem svého přítele. Tento přítel přijede vlakem nebo tramvají, to předpokládá, že vlak přijede v určenou hodinu, že tramvaj nevykolejí. Zůstávám v oblasti možností; ale nejde o to, počítat s možnostmi jen v té míře, pokud naše konání je dáno souhrnem těchto možností. Od okamžiku, kdy se moje konání nevyčerpává těmito možnostmi, které mám před sebou, musím se o ně přestat starat, protože žádný bůh, žádný osud nemůže připodobnit svět a jeho možnosti mé vůli. V podstatě Descartes slovy „vítězit spíše nad sebou než nad světem“ chtěl říci stejnou věc: jednat bez naděje. Marxisté, k nimž jsem mluvil, mi odpovídají: můžete ve svém jednání, které zřejmě bude omezeno vaší smrtí, počítat s podporou druhých. To znamená, počítat zároveň s tím, co druzí udělají jinde, v Číně, v Rusku, aby vám pomohli, a zároveň s tím, co udělají později, po vaší smrti, aby pokračovali v akci a dovedli ji k jejímu dovršení, jímž bude revoluce. Dokonce s tím počítat musíte, jinak nejste morální. Odpovídám především, že budu vždy

počítat se svými soudruhy v boji, jak tito soudruzi jsou se mnou účastni na společném a konkrétním boji v jednotě strany nebo skupiny, kterou mohu více či méně kontrolovat, to je, v níž jsem jakožto bojovník a jejíž pohyby v každém okamžiku znám. V tomto okamžiku počítat s jednotou a vůlí této strany je právě takové, jako počítat s tím, že tramvaj přijede přesně nebo že vlak nevykolejí. Ale nemohu počítat s lidmi, které neznám, spoléhaje na lidskou dobrotu nebo na zájem člověka o dobro společnosti, když člověk je svobodný a když není žádné lidské přirozenosti, o kterou by se bylo lze opřít. Nevím, co se stane s ruskou revolucí; mohu ji obdivovat a dávat jí v té míře, jak mě dnes přesvědčuje, příklad v tom, že proletariát v Rusku hraje roli, kterou nehraje v žádném jiném státě. Ale nemohu tvrdit, že to nutně povede k vítězství proletariátu; musím se omezit na skutečnost, kterou vidím. Mohu si být jist jen tím, že soudruzi bojovníci převezmou po mé smrti mou práci, aby ji dovedli do maxima dokonalosti za předpokladu, že tito lidé jsou svobodní a že se zítra svobodně rozhodnou o tom, čím bude člověk. Zítřka, po mé smrti, se mohou lidé rozhodnout nastolit fašismus a ostatní mohou být tak zbabělí a změkčilí, že jim v tom nebudou bránit; v tom okamžiku fašismus bude lidskou pravdou a tím hůře pro nás; ve skutečnosti věci budou takovými, jak člověk rozhodne, aby byly. Znamená to, že se mám oddat kvietismu? Ne. Nejdříve se musím zavázat k činu, pak jednat podle staré formule „není potřeba doufat, chceme-li něco podniknout“. To neznamená, že nemám náležet k nějaké straně, ale že budu bez iluzí a že udělám, co budu moci. Například, jestliže se zeptám: přijde kolektivizace jako taková? Nevím o tom nic, vím jen, že udělám vše, co bude v mé moci, abych umožnil její příchod; mimo to nemohu spoléhat na nic. Kvietismus je postoj lidí, kteří říkají: druzí mohou udělat to, co já udělat nemohu. Učení, které vám podávám, je právě protikladem kvietismu, protože prohlašuje: není skutečnosti než v jednání. Jde ostatně mnohem dále, protože dodává: člověk není nic jiného než svůj projekt, existuje jen v té míře, jak se uskutečňuje, není tedy ničím jiným než souborem svých činů, ničím jiným než svým životem. Podle toho můžeme pochopit, proč naše učení budí hrůzu v určitém počtu lidí. Neboť ti často dovedou snášet svou bídu jenom tak, že si myslí: Okolnosti byly proti mně, měl jsem mnohem větší cenu, než čím jsem byl, ovšem neměl jsem velkou lásku nebo velké přátelství, ale to proto, že jsem nepotkal muže nebo ženu, kteří by toho byli hodni.

Nenapsal jsem příliš dobré knihy, to proto, že jsem neměl čas tak učinit; neměl jsem děti, jimž bych se věnoval, to proto, že jsem nenalezl člověka, s nímž bych mohl žít. Zůstala tedy u mne, nevyužita, ale naprosto životaschopná řada dispozic, sklonů, možností, které mi dávají hodnotu, jež prostá řada mých činů neobsáhne. Pro existencialistu není tedy ve skutečnosti jiné lásky než té, která se buduje, není jiné možnosti lásky, než té, která se projeví v lásce; není jiného génia než toho, jenž se vyjádří v uměleckých dílech: Proustův génius je totalita Proustových děl; Racinův génius je řada jeho tragédií, mimo ně není nic; proč přisuzovat Racinovi možnost, že by napsal novou tragédii, když ji právě nenapsal?

Člověk se zaváže ve svůj život, vykreslí svou podobu a kromě této podoby není nic. Je jasné, že tato myšlenka se může zdát tvrdou někomu, jemuž se život nezdařil. Ale z druhé strany pomáhá lidem, aby pochopili, že jedině platí, že sny, očekávání, naděje dovolují určit nějakého člověka jako zklamáný sen, jako nezdařená naděje, jako neužitečná čekání; to je, že jej to určuje záporně a ne kladně. Přesto, když se řekne: „Nejsi nic jiného než tvůj život,“ neznamená to, že umělec bude souzen jedině podle svých uměleckých děl. Tisíce jiných věcí přispívá rovněž k jeho určení. Chceme říci, že člověk není nic jiného než řadou akcí, které podniká, že je souhrnem, uspořádáním, celkem vztahů, kterými podnikané akce jsou konstituovány.

Za těchto podmínek se nám vlastně nevytýká náš pesimismus, nýbrž optimistická tvrdost. Jestliže nám lidé vytýkají naše romaneskní díla, v nichž popisujeme bytosti ochablé, zbabělé a někdy i otevřeně špatné, není to jen proto, že tyto bytosti jsou ochablé, slabé, zbabělé nebo špatné. Neboť jestliže bychom jako Zola prohlásili, že jsou takoví vlivem dědičnosti, vlivem působení prostředí, společnosti, vlivem organického nebo psychologického determinismu, lidé by byli uspokojeni a řekli by: hle, takoví jsme, nikdo na tom nemůže nic měnit. Existencialista však, když popisuje zbabělce, říká, že tento zbabělec je odpovědný za svou zbabělost. Není takový, protože má zbabělé srdce, plíce nebo rozum, není takový pro nějaké fyziologické ustrojení, ale je takový, protože ze sebe udělal zbabělce svými činy. Není zbabělé povahy; jsou povahy, které jsou nervózní, jsou lidé, kteří mají, jak se říká, řídkou krev, a jsou zase povahy bohaté. Ale člověk, který má řídkou krev, není proto zbabělý, neboť to, co dělá zbabělost, je čin vzdát se nebo ustoupit. Povaha není čin; zbabělec je určen teprve činem, který

udělal. Lidé to nejasně cítí a hrozí se toho, že zbabělec, kterého popisujeme, je vinen, že je zbabělý. Lidé chtějí, aby se člověk rodil zbabělcem nebo hrdinou. Jedna z nejčastějších výtek proti mému románu „*Cesty svobody*“ se formuluje takto: ale jak nakonec z lidí, kteří jsou tak ochabli, uděláte hrdiny? Tato výtka je spíše k smíchu, neboť předpokládá, že lidé hrdiny se rodí. A v podstatě lidé si přejí myslit toto: jestliže se narodíte zbabělci, buďte naprosto klidní, nic v tom nezmůžete, budete zbabělí po celý život, ať uděláte cokoli; jestliže se narodíte hrdiny, buďte stejně klidní, budete hrdiny po celý život, budete pít jako hrdinové, budete jíst jako hrdinové. Existencialista říká, že zbabělec se dělá zbabělcem, že hrdina se dělá hrdinou; vždy je nějaká možnost pro zbabělce, aby nebyl už zbabělcem, pro hrdinu, aby přestal být hrdinou. Záleží na úplném zavázání, a jeden případ, jeden čin vás úplně nezaváže.

Tím jsme myslím odpověděli na jistý počet výtek proti existencialismu. Vidíte, že nemůže být posuzován jako filosofie kvietismu, protože určuje člověka činem; ani jako pesimistický popis člověka: není optimističtějšího učení, protože osud člověka je v něm samotném. Nemůže být posuzována ani jako snaha, jež by odrazovala člověka od jednání, protože mu říká, že naděje je jen v jeho jednání a že jediná věc, která dovoluje člověku žít, je čin. Jde zde tudíž o morálku konání a závazků. Přesto se nám vytýká, že naše učení zazdívá člověka do jeho osobní individuality. Také zde jsme špatně chápáni. Naším východiskem je skutečně subjektivita individua, a to z důvodů výlučně filosofických. Ne proto, že jsme měšťáky, ale proto, že chceme učení založené na pravdě a ne soubor krásných teorií, plných naděje, ale bez reálných základů. Nemůže být jiná pravda jako východisko než tato: *myslím, tedy jsem*. To je absolutní pravda vědomí dosahujícího sebe sama. Každá teorie, která pojímá člověka mimo tento moment, kde dosahuje sám sebe, je především teorií, která potlačuje pravdu, neboť mimo toto karteziánské *cogito* jsou všechny objekty jen pravděpodobné a učení o pravděpodobnostech, jež se neopírá o pravdu, rozpouští se v nic; aby se určilo pravděpodobné, je třeba mít pravdivé. Tedy, aby byla nějaká pravda, je třeba pravdy absolutní; a ta je prostá, lze ji snadno postihnout, je na dosah každému; spočívá v tom, sebe uchopit bez zprostředkovatele.

Na druhém místě, tato teorie jediná může dát člověku důstojnost člověka, jediná z něho nedělá předmět. Každý materialismus nako-

nec vede k tomu, že pojmáme lidi, včetně sebe sama, jako předměty, to znamená jako souhrn determinovaných reakcí, jež nic neodlišuje od souhrnu kvalit a jevů, které konstituují stůl nebo židli nebo kámen. Chceme konstituovat přesně lidskou říši jako soubor hodnot odlišných od říše hmotné. Ale subjektivita, které zde dosahujeme jakožto pravdy, není subjektivitou přísně individuální, neboť jsme objasnili, že v *cogito* se neobjevoval jen člověk sám, ale také druzí. Pomocí *cogito*, v protikladu k filosofii Descartově a Kantově, postihujeme sebe samotné tváří v tvář druhému člověku a druhý člověk je pro nás stejně jistý jako my pro sebe sami. Takto člověk, jenž se dostihuje přímo pomocí *cogito*, odkrývá také všechny ostatní a odkrývá je jako podmínku své existence. Uvědomuje si, že nemůže být nijakým (v tom smyslu, v kterém se říká, že člověk je spirituální nebo že je zlý nebo že je žárlivý), ledaže ho ostatní neuznávají jako takového. Abych získal o sobě jakoukoliv pravdu, je třeba, abych prošel druhým. Druhý je nezávislý na mé existenci stejně jako na poznání, které o sobě mám. Za těchto podmínek mi odhalení mého nitra zároveň odhalí druhého jako svobodu stojící tváří v tvář mně, která mne myslí a která je buď pro mne, nebo proti mně. Takto odhalíme ihned celý svět, jež budeme nazývat inter-subjektivním, a právě v tomto světě člověk rozhoduje o tom, co je a co jsou druzí.

Je-li mimo to nemožné nalézt ve všech lidech obecnou univerzální podstatu, která by byla lidskou přirozeností, přece existuje lidská univerzalita *podmíněnosti*. Není náhodou, že dnešní myslitelé mnohem raději mluví o podmíněnosti člověka než o jeho přirozenosti. Podmíněností rozumějí s větší či menší jasností souhrn apriorních *hranic*, které rýsují jeho základní postavení ve vesmíru. Historické situace se mění; člověk se může zrodit otrokem v pohanské společnosti nebo feudálním šlechticem nebo proletářem. Co se nemění, je pro něho nutnost být ve světě, pracovat tam, být tam uprostřed druhých a být tam smrtelný. Hranice nejsou ani subjektivní, ani objektivní, nebo spíše mají svou stránku objektivní a svou stránku subjektivní. Jsou objektivní, protože se najdou a poznají všude, jsou subjektivní, protože jsou *žity* a protože nejsou ničím, jestliže je člověk nežije, to znamená, svobodně se neurčuje ve své existenci vztahem k nim. A i když projekty mohou být rozličné, žádný z nich mi aspoň nezůstává docela cizí, protože se všechny představují jako pokus, aby prorazily tyto hranice nebo aby je donutily couvnout, aby je popřely nebo aby se jim přizpůsobily. Z toho vyplývá, že

každý projekt, ať je jakkoli individuální, má univerzální hodnotu, každý projekt, i projekt Číňana, Indiána nebo černocho, může být pochopen Evropanem. To znamená, že Evropan z roku 1945 se může projektovat v určité situaci k těmto hranicím stejným způsobem a že v sobě může opakovat projekt Číňana, Indiána nebo Afričana. Je univerzalita každého projektu v tom smyslu, že každý projekt je pochopitelný každému člověku. Což nikterak neznamená, že tento projekt určuje člověka navždy, ale že může být znovu nalezen. Vždy je nějaký způsob, jak pochopit idiota, dítě, primitiva nebo cizince, víme-li o něm dost. V tom smyslu můžeme říci, že je univerzalita člověka. Není však dána, nýbrž je ustavičně budována. Buduji univerzálně tím, že volím sebe; buduji je tím, že chápu projekt každého druhého člověka, ať je z kterékoliv doby. Toto absolutno volby nepotlačuje relativitu každé doby. Existencialismu záleží na tom, aby ukázal spojení absolutního charakteru svobodného závazku, jímž se každý člověk uskutečňuje, když uskutečňuje jeden typ lidství, závazku vždy pochopitelného v kterékoli době a komukoliv — a relativity kulturního celku, která může být výsledkem podobné volby. Je třeba si všimnout zároveň relativity karteziánství a absolutního charakteru karteziánského závazku. V tomto smyslu lze říci, chcete-li, že každý z nás vytváří absolutno, když dýchá, jí, spí nebo jedná jakýmkoli způsobem. Není žádný rozdíl mezi tím, že člověk je svobodný, projektem, existencí, která volí svou podstatu, a že je absolutnem; a není žádný rozdíl mezi bytím absolutna časově lokalizovaného, to je, které se lokalizovalo v dějinách, a bytím univerzálně pochopitelným.

Tím není ještě zcela vyvrácena výtka subjektivismu, která má ještě více forem. Tato je prvá. Říká se nám: vy tedy můžete dělat cokoli; což se vyjadřuje různými způsoby. Nejdříve nás mají za anarchisty a potom prohlásí: nemůžete soudit druhé, neboť není důvodu, aby se dávala přednost jednomu projektu před jiným. Konečně se nám může říci: nic z toho, z čeho volíte, nemá důvod. Dáváte jednou rukou to, co předstíráte přijímat druhou. Tyto tři výtky nejsou příliš vážné. Nejdříve k výtce první: můžete si zvolit cokoli. Není přesná. Volba je možná v jednom smyslu, ale to, co možné není, je nezvolit si. Mohu stále volit, ale musím vědět, že jestliže si nezvolím, i tím volím. Ačkoli to vypadá naprosto formálně, má to velkou důležitost pro omezení fantazie a rozměrů. Je-li pravda, že v nějaké situaci, například v situaci, kdy jsem pohlavní bytostí, jež

může mít vztah k bytosti druhého pohlaví a jež může mít děti, jsem nucen vybrat si nějaký postoj a každým způsobem nesu zodpovědnost za volbu, jež zavazuje mne, stejně jako zavazuje celé lidstvo, i když žádná apriorní hodnota neurčí mou volbu, nemá to nic společného s rozmarem. A věří-li někdo, že zde znovu objeví gideovskou teorii bezdůvodného činu (*acte gratuit*), je to proto, že se nevidí obrovský rozdíl mezi tímto učením a učením Gidovým. Gide neví, co je to situace; jedná z prostého rozmaru. Pro nás, naopak, člověk se ocitá v organizované situaci, kde je sám zavázán, svou volbou zavazuje celé lidstvo a nemůže se vyhnout tomu, aby volil: buď zůstane panicem, nebo se ožení a nebude mít děti, nebo se ožení a bude mít děti. Stále, ať udělá cokoli, je nemožné, aby nevzal naprostou odpovědnost vůči tomuto problému.

Bezpochyby si zvolí, aniž se odvolá na předem ustavené hodnoty, je však nespravedlivé obviňovat ho z rozmaru. Řekněme spíše, že je třeba srovnat mravní volbu se stavbou uměleckého díla. A zde je třeba se ihned zastavit a říci, že nejde o morálku estetickou, neboť naši protivníci jsou tak nepoctiví, že nám vytýkají i toto. Příklad, jež jsem vybral, je jen přirovnáním. Jde o to, zda se někdy vytýkalo umělci, jenž tvoří obraz, že se neinspireje pravidly a priori ustavenými? Řeklo se někdy, jaký obraz má namalovat? Je samozřejmé, že obraz, který má udělat, není určen, že umělec se pustí do budování obrazu a že obraz, jenž má být udělán, je právě obraz, který udělán bude. Je samozřejmé, že není apriorních estetických hodnot, ale že jsou hodnoty, jež se vidí potom v souvislosti obrazu, ve vztazích, které jsou mezi tvořivou vůlí a výsledkem. Nikdo nemůže říci, co bude malbou ztírka; lze posuzovat jen malbu již hotovou. Jaký vztah to má k morálce? Jsme ve stejné tvůrčí situaci. Nikdy nemluvíme o bezdůvodnosti uměleckého díla. Když mluvíme o Picassově obrazu, nikdy neříkáme, že je bezdůvodný; velmi dobře chápeme, že se vytvořil takový, jaký je, zároveň co Picasso maloval, a že celek jeho díla se vtěluje v jeho život.

Stejně je tomu v oblasti morální. Umění a morálka mají společné to, že v obou případech jde o tvorbu a vynález. Nemůžeme a priori rozhodnout o tom, co se má dělat. To jsem myslím sdostatek prokázal, mluvě o případu žáka, jenž za mnou přišel a jenž se mohl obrátit na všechny morálky, kantovské nebo jiné, aniž v nich našel nějaký pokyn; byl nucen vynalézt svůj zákon sám. Nikdy neřekneme, že tento muž, jenž by se rozhodl zůstat se svou matkou, bera

za základ city, individuální jednání a konkrétní milosrdnost, nebo by se rozhodl odjet do Anglie, dává přednost oběti, volil bezdůvodně. Člověk se dělá; ze začátku není hotový, udělal se, když si volí svou morálku, a tlak okolností je takový, že si musí jednu zvolit. Definujeme člověka jen jeho vztahem k závazku. Je tedy absurdní nám vytýkat bezdůvodnost volby.

Na druhé straně se nám říká: vy nemůžete soudit druhé. To je v jednom směru pravda, v druhém omyl. Je to pravda v tom smyslu, že pokaždé, když si člověk zvolí svůj závazek a svůj projekt s naprostou upřímností a naprostou jasností, ať je ostatně tento projekt jakýkoli, nemůže už dát přednost jinému; je to pravda v tom smyslu, že nevěříme v pokrok; pokrok je zlepšování; člověk je stále stejný vzhledem k situaci, která se mění a volba zůstává vždy volbou v určité situaci. Mravní problém se nezměnil od okamžiku, kdy se mohlo volit mezi otrokáři a těmi, kdo byli proti otrokářství, například v době války Severu proti Jihu a v době přítomné, kdy se lze přiklonit k M. R. P. nebo ke komunistům.

Ale přesto soudit lze, neboť jak jsem vám řekl, člověk volí tváří v tvář k druhým a člověk sebe volí tváří k druhým. Nejprve lze soudit (a to třeba není hodnotící soud, ale soud logický), že jedny volby jsou založeny na omylu a jiné na pravdě. Lze soudit člověka, řekneme-li, že je nepoctivý. Jestliže jsme určili situaci člověka jako svobodnou volbu, bez omluv a bez pomoci, každý člověk, který se uteče za omluvu svých vášní, každý člověk, který si vynalézá determinismus, je člověk nepoctivý. Namítlo by se: ale proč by si nezvolil nepoctivost? Odpovídám, že ho nemám soudit morálně, ale že určuji jeho nepoctivost jako omyl. Zde se nemůžeme vymknout soudu pravdivosti. Nepoctivost je jistě lež, protože zatajuje naprostou svobodu závazku. Přitom zároveň tvrdím, že je také nepoctivostí, jestliže si zvolím prohlásit, že jisté hodnoty existovaly už přede mnou; dopouštím se protimluvy, jestliže zároveň je chci i prohlašuji, že mi jsou uloženy. Řekne-li se mi: a jestliže chci být nepoctivý? Odpovím: není žádný důvod, abyste nebyl nepoctivý, ale prohlašuji, že nepoctivý jste a že postoj přísné koherence je postojem poctivým. A mimoto mohu pronést soud mravní. Když prohlásím, že svoboda v každé konkrétní okolnosti nemůže mít jiný cíl než chtít sama sebe, jestliže člověk jednou poznal, že v opuštěnosti vystupňuje hodnoty, může chtít jen jedno, a to svobodu jako základ všech hodnot. To neznamená, že ji chce abstraktně. Zna-

mená to prostě, že činy lidí nepoctivých mají jako nejzazší význam hledání svobody jako takové. Člověk, jenž náleží k nějakému komunistickému nebo revolučnímu sdružení, usiluje o konkrétní cíle; tyto cíle zahrnují abstraktní vůli svobody, ale tato svoboda má se uskutečnit v konkrétnu. Chceme svobodu pro svobodu a v každé zvláštní okolnosti. A chtějíce svobodu, odkrýváme, že cele závisí na svobodě druhých a že svoboda druhých závisí na svobodě naší. Svoboda jako definice člověka jistě nezávisí na druhém, ale jakmile je závazek, jsem nucen chtít zároveň se svou svobodou svobodu druhých, mohu brát svou svobodu za cíl jen tehdy, vezmu-li za cíl svobodu druhých. Z toho vyplývá, že poznal-li jsem v oblasti naprosté autenticity, že člověk je bytostí, u níž podstata je před existencí, že je bytostí svobodnou, která za různých okolností může chtít jen svou svobodu, tu jsem také poznal, že musím chtít svobodu druhých. Ve jménu této vůle ke svobodě, zahrnuté svobodou samotnou, mohu tak tvořit soudy o těch, kteří se snaží nevidět naprostou libovolnost své existence a svou naprostou svobodu. Jedny, kteří si zakrývají svou naprostou svobodu, vedeni vážným duchem nebo determinovanými omluvami, nazvat zbabělci; druhé, kteří se pokusí ukázat, že jejich existence byla nutná, zatímco je náhodné samo objevení se člověka na zemi, ty pojmenuji lumpy. Ale zbabělci nebo lumpové mohou být souzeni jen v oblasti striktní autenticity. Takto, i když obsah morálky je proměnlivý, jistá forma této morálky je univerzální. Kant prohlašuje, že svoboda chce sebe samu a svobodu druhých. Souhlasím, ale myslím, že formálně a univerzálně postačí, aby konstituovaly morálku. Myslíme naopak, že příliš abstraktní principy ztroskotávají, mají-li definovat činnost. Ještě jednou vezměte příklad mého žáka; jménem čeho, myslíte, jménem které velké morální maximy by se mohl rozhodnout s naprostým duševním klidem opustit svou matku nebo s ní zůstat? Není žádný prostředek to posoudit. Obsah je stále konkrétní a tím nepředvídatelný; stále se vynalézá. Jediná věc, která platí, je vědět, zda to, co se vynalézá, se vynalézá ve jménu svobody.

Všimněte si například těchto dvou případů a uvidíte, kolik jsou souhlasné, a přece se liší. Vezměte „Moulin sur la Floss“. Vystupuje tu mladá dívka, Maggie Tulliverová, která zosobňuje hodnotu vášně a která si je toho vědoma. Je zamilována do mladého muže, Štěpána, jenž je zasnouben s nevýznamnou dívkou. Tato Maggie

Tulliverová místo, aby bez rozvahy dala přednost svému vlastnímu štěstí, se rozhodne, ve jménu lidské solidarity, obětovat se a vzdát se muže, jež miluje. Sanseverina v „Chartreuse de Parme,“ přesvědčena, že pravou hodnotu člověka tvoří vášeň, by naopak prohlásila, že velká láska zasluhuje oběti; že je třeba dát jí přednost před banálností manželské lásky, která by spojila Štěpána s husičkou, již by si měl vzít; rozhodla by se obětovat jí a své štěstí uskutečnit. A jak Stendhal ukazuje, obětuje se sama v oblasti vášni, jestliže tento život to vyžaduje. Máme tu dvě zcela protichůdné morálky: tvrdím, že jsou ekvivalentní. V obou případech to, co bylo položeno jako cíl, je svoboda. A můžete si představit dva postoje naprosto podobné, pokud jde o výsledky: jedna dívka z rezignace dá přednost tomu, vzdát se lásky, druhá ze sexuální touhy dá přednost tomu, neuznat dřívější svazky člověka, kterého miluje. Tyto dva činy podobají se vnějškově těm, které jsme právě popsali. Přesto jsou od nich zcela odlišné; postoj Sanseveriny je mnohem bližší postoji Maggie Tulliverové, postoji bezstarostné loupeže.

Vidíte, že tato druhá výtku je zároveň pravdivá i mylná. Lze zvolit vše, je-li to na plánu svobodného závazku.

Třetí výtku je tato: berete jednou rukou to, co dáváte druhou; to znamená, v podstatě hodnoty nejsou opravdové, protože vy je volíte. Na to odpovídám, že mne velmi mrzí, je-li tomu tak; ale jestliže jsem potlačil Boha otce, potřebujeme někoho, aby vynalézal hodnoty. Je třeba brát věci tak, jak jsou. Ostatně lze říci, že vynalézat hodnoty neznamena nic jiného než toto: život nemá smysl a priori. Dříve než žijete, život není ničím, ale vy mu máte dát smysl, a hodnota není nic jiného než tento smysl, který vy volíte. V tom vidíte, že je možnost vytvořit lidskou společnost. Vytýkalo se mi, že se tážím, zda existencialismus je humanismem. Bylo mi řečeno: ale vy jste v „Nausée“ napsal, že humanisté se mýlili, vysmívali jste se jistému druhu humanismu, proč se k němu nyní vracet? Ve skutečnosti slovo humanismus má dva velmi odlišné smysly. Humanismem možno rozumět teorii, která pojímá člověka jako konec a jako vyšší hodnotu. V tom smyslu například je humanismus u Cocteaua, když v jeho vyprávění „Cesta kolem světa za 80 hodin“ jedna osoba prohlašuje, protože přelétává hory v letadle: člověk je úžasný. To znamená, že já osobně, jenž jsem nestrojil letadlo, budu mít prospěch z těchto zvláštních vynálezů, a že budu moci osobně, jako člověk, na sebe pohlížet jako na odpo-

vědného a poctěného činy vlastními jen několika lidem. To by předpokládalo, že bychom mohli hodnotit člověka podle nejvyšších činů některých lidí. Tento humanismus je absurdní, neboť jedině pes nebo kuň by mohli pronést celkový soud o člověku a říci, že člověk je úžasný, což se střeží udělat, alespoň pokud vím. Nelze však schvalovat, aby jeden člověk pronášel soud na člověkem vůbec. Existencialismus ho vyjímá z každého soudu tohoto druhu; existencialista nikdy nebude pojímat člověka jako cíl, neboť podle něho člověk vždy má být teprve udělán. A my nemáme věřit, že je humanita, kterou bychom mohli uctívat po způsobu Augusta Comta. Uctíváním humanity dospíváme ke Comtovu humanismu uzavřenému v sobě a, což je třeba říci, k fašismu. To je humanismus, jaký nechceme.

Je však druhý smysl humanismu, který v podstatě znamená toto: Člověk je stále mimo sebe sama, tj. existuje tím, že se projektuje vpřed a ztrácí mimo sebe, a z druhé strany může existovat tím, že sleduje transcendentní cíle; jsa tímto přesahováním a zmocňuje se předmětu jen ve vztahu k tomuto přesahování, je v srdci, ve středu tohoto přesahování. Není jiného vesmíru než lidský vesmír, vesmír lidské subjektivity. Toto spojení transcendence jakožto konstituující člověka — nikoli v tom smyslu, že bůh je transcendentní, nýbrž ve smyslu přesahování — a subjektivity, v tom smyslu, že člověk není uzavřen sám v sebe, nýbrž stále přítomen v lidském vesmíru, to je to, co nazýváme existencialistickým humanismem. Humanismem, protože připomínáme člověku, že není zákonodárce mimo něho sama a že v opuštěnosti rozhodne sám o sobě; a protože ukazujeme, že člověk se bude uskutečňovat jako bytost lidská ne tím, když se bude obracet sám k sobě, nýbrž právě když sám mimo sebe bude hledat cíl, jenž je oním osvobozením, oním zvláštním uskutečněním.

Po těchto několika úvahách vidíme, že nic není nespravedlivějšího než výtky, které nám činí. Existencialismus není nic jiného než snaha, vytěžit všechny důsledky z důsledného ateistického postoje. Naprosto se nesnaží ponořit člověka do beznaděje. Ale nazývá-li se, jak to dělají křesťané, beznadějí každý postoj nevíry, vychází z beznaděje prvotní. Existencialismus není tak ateismem ve smyslu, že by se vyčerpal dokazováním, že bůh neexistuje. Prohlašuje spíše: i kdyby bůh existoval, nic by se tím nezměnilo. To je naše hledisko. Ne že bychom věřili, že bůh existuje, ale mys-

lím, že problém nespočívá v jeho existenci; je třeba, aby člověk sám našel sebe a přesvědčil se, že nic ho nemůže zachránit od sebe sama, ani platný důkaz o existenci boží. V tom smyslu je existencialismus optimismem, učením činnosti, a je to jen nepoctivost, že křesťané, směřující svou vlastní beznadějí s naší, mohou nás nazývat zoufalci.

N Ě M Í

Bylo uprostřed zimy, a přece se nad městem, už plným ruchu, rodil zářivý den. Na konci mola splývalo moře s nebem v jediný jas. Yvars je však neviděl. Ztěžka šlapal na kole po bulvárech nad přístavem. Jeho chorá noha spočívala nehybně na pevné stupačce kola, zatímco druhá se musela lopotit, aby zdolala dlažbu, dosud orosenou nočním vlhkem. Seděl droboučký na svém sedle, ani hlavu nezvedl, vyhýbal se kolejíím staré tramvaje, prudkým stočením řídítek uhýbal stranou a nechával projet předjíždějící auta a občas si loktem odhodil na

bedra chlebník, do kterého mu Fernanda uložila oběd. Přitom si pokaždé s hořkostí vzpomněl na jeho obsah. Místo španělské omelety, kterou miloval, nebo bifteku na oleji měl mezi dvěma tlustými krajíci chleba jen sýr.

Nikdy mu cesta do dílny nepřípadala tak dlouhá. Však také stárnul. I když zůstal hubený jako úponěk révy, ve čtyřicítí se už svaly nerozehřívají tak rychle. Krčívával rameny při četbě sportovních zpráv, v nichž se třicetiletému sportovci říkalo veterán. „Když tohle je veterán,“ říkal, „tak to já jsem už úplně vyřízený.“ A přitom věděl, že novinář má zcela pravdu. V třicetiletých už se člověku neznatelně krátí dech. Ve čtyřicítí není ještě úplně vyřízený, to ne, ale už se na to zpovzdálí, jaksi předem připravuje. Snad právě proto se už dávno přestal dívat na moře cestou, která ho vede na druhý konec města, do bednárný. Když mu bylo dvacet, nemohl se na moře vynadívat, slibovalo mu šťastný konec týdne na pláži. Přestože kulhal, nebo snad právě proto, odjakživa rád plaval. Pak přešla léta, byla tu Fernanda, narození chlapce a hodiny přes čas kvůli živobytí, v sobotu v bedárně, v neděli u sou-

kroměnků, kde si přivydělával. Pomalu odvykl prudkým dnům, kterými se sytil. Hluboká a čistá voda, palčivé slunce, dívky, život těla, jiné štěstí v jeho zemi nebylo. A toto štěstí odešlo s mládím. Yvars měl nadále rád moře, ale jen na sklonku dne, kdy vody zálivu trochu potemněly. Byly to příjemné chvíle na terase domu, kde sedával po práci, spokojen s čistou košilí, kterou Fernanda uměla tak pěkně vyžehlit, a s orosenou skleničkou anýzovky. Nadcházel večer, na nebi se rozhostila chvilka pohody a sousedé, kteří hovořili s Yvarsem, pojednou tlumili hlas. Tehdy nevěděl, je-li šťasten, nebo je-li mu do pláče. Přinejmenším v sobě cítil v takovýchto chvílích soulad, neměl na práci nic než tiše čekat, aniž dobře věděl nač.

Ráno, když se vracel do práce, už se naopak nedíval rád na moře, schůzkám s ním zůstával stále věrný, ale vídal se s ním až večer. Toho rána se mu šlapalo se sklopenou hlavou tíž než jindy, i na srdci měl tíhu. Když se minulý večer vrátil ze schůze a oznámil, že se začne zase pracovat, Fernanda se rozradostněně zeptala: „Tak to vám tedy šéf přidá?“ Šéf nepřidá vůbec nic, stávka skončila

nezdarem. Nepočínali si správně, to je třeba uznat. Byla to stávka ze vzteku a odbory věděly, proč je podporují jen líknavě. Ostatně, patnáct dělníků není tak mnoho, odborová organizace musela počítat s jinými bednářskými, které se nepřidaly. Proto se na ni nebylo možno příliš hněvat. Výroba sudů, ohrožená stavbou cisternových lodí a cisternových aut, mnoho nevynášela. Malé soudky a sudy na bordó se vyráběly čím dál méně, většinou se opravovaly staré velké sudy. Zaměstnavatelé viděli, že jejich obchod je ohrožen, přesto však si chtěli zachovat jistou míru zisku a zdálo se jim, že nejjednodušší bude zabrzdit mzdy, třebaže ceny stoupají. Co mohou dělat bednáři, když bednářské práce ubývá? Když už se člověk nějakému povolání pracně vyučil, nebude je měnit; a toto je povolání nesnadné, vyžadující dlouhou učební dobu. Dobrý bednář, takový, který si dovede přizpůsobit zakřivené dužiny, sevřít je takřka neprodyšně ohněm a železnou obručí bez použití rafié nebo koudelce, je vzácný. Yvars to věděl a byl na to pyšný. Změnit povolání, to nic není, ale vzdát se toho, co člověk umí, své vlastní dovednosti, není

lehké. Když má člověk krásné řemeslo, které zůstává nevyužito, cítí se v pasti a musí se podrobit. Ale ani podrobit se není snadné. Je těžké neotevřít ústa, nesmět se doopravdy přít a každé ráno nastupovat tutéž cestu s únavou, která se stále hromadí, aby na konci týdne dostal člověk jen to, co se mu někdo uráčí dát a co mu stačí čím dál míň.

A tak dostali vztek. Dva nebo tři z nich zaváhali, ale i ti se po prvních diskusích se šéfem rozrušili. Řekl jim vlastně docela suše, že když se jim to nelíbí, mohou jít. Takhle přece člověk nemluví. „Co si vlastně myslíš?“ řekl Esposito. „Že před ním padneme na zadek?“ Šéf nebyl jinak špatný chlap. Nastoupil po svém otci, vyrostl v dílně a skoro se všemi dělníky se znal už léta. Občas je pozval na přesnídávku v dílně, opékali si malé sledě nebo jelita na ohni z třesek a k tomu nádvkem dostali víno, byl opravdu moc hodný. K novému roku vždycky dával každému z dělníků po pěti lahvích jemného vína a často, když některý z nich onemocněl, nebo při různých událostech, jako byla svatba nebo přijímání, dával peněžité dary. Když se mu narodila dcera, kdekdo dostal cukrované

mandle. Párkrát pozval Yvarse na hon na své pozemky u moře. Nebylo pochyby, že má své dělníky rád, a často připomínal, že jeho otec začínal jako učeň. Nikdy však nechodil k nim, nevěděl, jak žijí. Myslel jen na sebe, protože znal jen sebe, a teď, když se jim to nelíbí, mohou jít. Jinak řečeno, teď si postavil hlavu zase on. Ale on si to může dovolit.

Zahnali odbory do úzkých a vrata dílny se zavřela. „Se stávkovými hlídkami se nenamáhejte,“ řekl jim šéf. „Nebude-li dílna pracovat, ušetřím na tom.“ Nebylo to pravda, ale to na tom nic neměnilo, protože jim tak vlastně řekl rovnou do očí, že je nechává pracovat jen z milosti. Esposito zuřil vztekem a řekl mu, že není člověk. V šéfovi vzkypěla krev a museli je od sebe odtrhnout. Ale na dělníky to zapůsobilo. Dvacet dní stávky, doma smutné ženy, pár jich ztratilo odvalu, a nakonec jim odborová organizace poradila, aby ustoupili, po slibu, že dojde k smířčímu jednání a že prostávkované dny budou nahrazeny hodinami přes čas. Rozhodli se znovu zahájit práci. Rozumí se, že se přitom naparovali, říkali, že to není ještě vyřízeno, že se ještě uvidí. Ale ten

den ráno byla jen únava, podobající se břemeni porážky, a sýr místo masa a nikdo si už nemohl dělat žádné iluze. Slunce si může zářit jak chce, moře neslibuje už nic. Yvars se opíral do svého jediného pedálu a zdálo se mu, že každou otáčkou kola je o trochu starší. Nemohl myslet na dílnu, na kamarády a na šéfa, s kterými se zase shledá, aby se mu přitom nepřítížilo u srdce. Fernanda se ho znepokojena zeptala: „A co mu řeknete?“ „Nic.“ Yvars nasedl na kolo a zavřel hlavou. Stiskl zuby a jeho drobný, snědý, vrásčitý obličej s jemnými rysy se uzavřel. „Pracuje se. To stačí.“ Teď šlape, zuby má stále ještě zaťaté a v sobě smutný a suchý hněv, zastiňující i samo nebe.

Opustil bulvár a moře a vjel do vlhkých uliček staré španělské čtvrti. Ústily do pásma, zabraného kolnami, skládkami starého železa a garážemi. Tam stála dílna, jakýsi hangár, do půli vyzděný a pak zasklený až po střechu z vlnitého plechu. Dílna byla přistavěna k staré bednářně, což byl dvůr, ohraničený starou ohradou, opuštěný od té doby, co se podnik rozšířil; teď už to bylo jen skladiště opotřebovaných strojů a starých

sudů. Za dvorem byla zahrada, oddělená od něho jakousi cestou, vydlážděnou starými taškami, a na jejím druhém konci stál dům. Byl velký a ošklivý, a přesto vypadal vzhledně díky psímu vínu a kozímu listu, které se pnuly kolem vnějšího schodiště.

Yvars si hned všiml, že vrata dílny jsou zavřena. Před nimi stál tiše hlouček dělníků. Za tu dobu, co zde pracoval, stalo se poprvé, že při příchodu našel vrata zavřená. Šéf chtěl tento svůj tah zvláště zdůraznit. Yvars zabočil doleva, postavil kolo pod přístřešek z této strany dílny a šel k vratům. Už zdaleka poznal Esposito, vysokého, veselého zarostlého chlapíka, s nímž pracovali vedle sebe, Marcoua, odborářského důvěrníka s hlavou lyrického tenora, Saida, jediného Araba v dílně, a všechny ostatní, kteří ho mlčky pozorovali, jak se k nim blíží. Ale ještě než k nim došel, otočili se náhle k vratům, která se právě pootevřela. Ve škvíře vrat se objevil Ballester, dílvedoucí. Obrácen k dělníkům zády, otvíral jedno z těžkých křídel, pomalu je posouval po železné kolejničce.

Ballester, ze všech nejstarší, nesouhlasil se stávkou, ale mlčel od té chvíle,

co mu Esposito řekl, že slouží šéfovým zájmům. Teď tu stál ve vratech široký, zavalitý, v tmavomodrém tričku, už vyzutý (on a Said byli jediní, kdo pracovali bosí), a díval se na ně, jak vcházejí jeden za druhým, očima tak světlými, že v jeho osmahlé tváři vypadaly bezbarvě, a se smutnými ústy pod hustým převislým knírem. Mlčeli, pokoreni tímto vstupem poražených, zuřili nad vlastním mlčením, ale čím déle trvalo, tím méně byli s to je porušit. Procházeli vrata a ani se nepodívali na Ballestera, o němž věděli, že plní jen rozkaz, když je nechává takto vcházet dovnitř, jeho zahořklý a mrzutý výraz prozrazoval, co si myslí. Jediný Yvars se na něho podíval. Ballester, který ho měl rád, beze slova kývl hlavou.

Teď byli všichni v malé šatně vpravo od vchodu, byly to otevřené kabiny, oddělené od sebe prkny z měkkého dřeva, byla v nich po každé straně zavěšena skříňka se zámek a poslední kabina od vchodu, tam, kde se stýkaly zdi, byla přeměněna ve sprchovací kout s odtokovým žlábkem, vyhloubeným přímo do hliněné podlahy. Uprostřed dílny bylo na různých pracovištích vidět sudy

na bordó, už dokončené, ale s volnými obručemi, čekající, až budou staženy nad ohněm, tlusté lavice s podélnou štěrbinou (do některých byla zasunuta okrouhlá dřevěná dna, jejichž okraje se měly skosit velkým hoblíkem), a konečně vyhaslá ohniště. Podél zdi vlevo od vchodu stály v řadě hoblice. Před nimi se vršily hromady dužin, připravených k ohoblování. U zdi vpravo, nedaleko od šatny, leskly se dvě silné, mlčící, dobře naolejované velké strojní pily.

Dílna byla už dávno příliš velká pro hrstku lidí, kteří v ní pracovali. Za velkých veder to byla výhoda, v zimě nepříjemná věc. V rozlehlém prostoru, kde se práce zastavila a v koutech stály nepovedené sudy s jedinou obručí, svírající paty dužin, nahoře rozvítých jako obrovské dřevěné květy, a prach pilin pokrýval lavice, bedny s náradím i stroje, všechno dnes budilo dojem opuštěnosti. Rozhlíželi se po dílně, oblečení teď ve stará trička a vybledlé, záplatané kalhoty, a čekali. Ballester se na ně díval. „Tak co,“ řekl, „jde se na to?“ Jeden po druhém odcházeli mlčky na svá místa. Ballester chodil od pracoviště

k pracovišti a stručně připomínal, jakou práci je třeba začít nebo dokončit. Nikdo mu neodpovídal. Za chvíli zazněl první úder kladiva na okovaný klín, kterým se obruč naráží na vydutou část sudu, velký hoblík zanařikal na suku v dřevě a jedna z obou pil, kterou spustil Esposito, rozběhla se s hlučným hřmotem hmoždících se kovových zubů. Said na požádání přinášel dužiny nebo rozděloval ohně z třísek, nad které pak dávali sudy, aby se nadmuly ve šněrovačkách ze železného plechu. Když po něm nikdo nic nechtěl, nýtoval u pracovního stolu mocnými údery kladiva velké rezaové obruče. Hangár se začal plnit pachem hořících třísek. Yvars hobloval a způsoboval dužiny, které mu vytesával Esposito; poznal starou známou vůni a srdce se mu trochu sevřelo. Všichni pracovali mlčky, ale v dílně se zvolna probouzelo jisté teplo a život. Svěží svit sem vnikal velkými zasklenými plochami a zaplavoval hangár. Kouř se modral v nazlátlém vzduchu a Yvars dokonce zaslechl bzučet nablízku nějaký hmyz.

Vtom se otevřely dveře v zadní stěně, vedoucí do staré bednářny, a pan Las-

salle, šéf, se objevil na prahu. Byl štíhlý a snědý, sotva překročil třicítku. Pohyboval se se zřejmou nenuceností v široce rozhalené bílé košili a běžovém gabardénovém obleku. Přes silně kostnatý obličej, jako vyřezaný ostřím nože, vypadal vcelku sympaticky, jako většina lidí, jímž sport uvolnil držení těla. A přece, když procházel dveřmi, zdál se být jaksi nescvůj. Jeho pozdrav zazněl hlasitěji než obvykle, ale nikdo mu naň neodpověděl. Údery kladiv se zpomalily, vypadly poněkud z rytmu a pak se rozezněly ještě zvučněji. Pan Lassalle učinil pár nerozhodných kroků a zamířil k malému Valerymu, který u nich pracoval teprve rok. Právě upevňoval dno na vinný sud poblíž strojní pily, pár kroků od Yvarse, a šéf ho pozoroval. Valery pracoval dál beze slova. „Tak co, hochu, jde to?“ řekl pan Lassalle. Mladíkovy pohyby náhle pozbyly hbitosti. Zahleděl se na Esposito, který si poblíž něho kladl do obrovské náruče hromadu dužin, aby je zanesl Yvarsovi. Esposito se na něho také podíval, neustáváje v práci, Valery šéfovi neodpověděl a znovu vnořil nos do sudu. Lassalle zůstal na okamžik stát před mladíkem trochu zaraženě, pak

pokrčil rameny a obrátil se k Marcouovi. Ten seděl obkročmo na lavici a dokončoval drobnými, pomalými a přesnými tahy zaostření okraje dna. „Dobrý den, Marcou,“ řekl Lassalle poněkud sušším tónem. Marcou neodpověděl a dával jen pozor, aby sbíral s povrchu dřeva co nejtenší třísky. „Co vás to popadlo?“ řekl hlasitě Lassalle, obraceje se tentokrát k ostatním dělníkům. „Neshodli jsme se, to je pravda. Ale přesto je třeba pracovat společně. Tak k čemu to?“ Marcou vstal a nadzvedl dno, dlaní přezkoušel kruhové ostří, přihmouřil unylé oči s výrazem hluboké spokojenosti a zase mlčky poodešel k jinému dělníkovi, který právě sestavoval vinný sud. V celé dílně nebylo slyšet nic než údery kladiv a hřmot strojní pily. „Dobrá,“ řekl Lassalle, „až vás to přejde, dejte mi vědět po Ballesterovi.“ A klidným krokem vyšel ven.

Takřka hned vzápětí se do hluku dílny ozvalo dvojí zazvonění. Ballester, který si právě sedl, aby si ubalil cigaretu, ztěžka vstal a vyšel dveřmi v zadní stěně. Po jeho odchodu začala kladiva bušit méně silně a jeden z dělníků dokonce přestal pracovat vůbec, když vtom se

Ballester vrátil. Ve dveřích řekl: „Marcou a Yvars, šéf s vámi chce mluvit.“ První, co Yvarsovi napadlo, bylo, že si půjde umýt ruce, ale Marcou, jak šel kolem, chytil ho za paži a Yvars tedy odkulhal za ním.

Denní jas na dvoře byl tak svěží, tak tekutý, že jej Yvars cítil na tváři a na holých pažích. Vystoupili po vnějším schodišti pod kozím listem, na němž už vyrazilo pár květů. Když vešli do chodby, vyzdobené diplomy, zaslechli dětský pláč a pana Lassalla, jak říká: „Po obědě ji dáš do postele. A když ji to nepřejde, zavoláme lékaře.“ Potom šéf vyšel na chodbu a zavedl je do malé pracovny, vybavené imitací selského nábytku, kterou už znali, zdi byly ověšeny sportovními trofejemi. „Posaďte se,“ vybídl je Lassalle, sedaje si za psací stůl. Zůstali stát. „Dal jsem si vás zavolat, protože vy, Marcou, jste důvěrník a ty, Yvarsi, jsi po Ballesterovi můj nejstarší zaměstnanec. Nechci se znovu pouštět do diskuse, která je teď skončena. Nemohu vám dát, co chcete, to rozhodně nemohu. Celá věc je vyřízena, došli jsme k názoru, že je třeba znovu zahájit práci. Vidím, že se na mne hněváte, a to

mě mrzí, říkám vám to tak, jak to cítím. Chci k tomu dodat ještě jen tolik: co nemohu udělat dnes, budu možná moci udělat, až se obchody zase pohnou. A budu-li to moci udělat, udělám to dřív, než mě o to požádáte. Zatím se pokusme pracovat ve vzájemné shodě.“ Odmlčel se, a zdálo se, že přemýšlí, potom zvedl oči k nim. „Tak co?“ zeptal se. Marcou se díval z okna. „Poslyšte,“ řekl Lassalle, „všichni jste si postavili hlavu. To vás přejde. Ale až se umoudříte, vzpomeňte si, co jsem vám teď právě řekl.“ Vstal, přistoupil k Marcouovi a podával mu ruku. „Na shledanou!“ řekl. Marcou náhle zbledl, jeho tvář okouzlujícího tenoristy ztuhla a v jediné vteřině dostala zlý výraz. Prudce se otočil na patě a vyšel ven. Lassalle také zbledl, podíval se na Yvarse, ale ruku mu nepodal. „Táhněte všichni k čertu!“ vykřikl.

Když se vrátili do dílny, dělníci právě obědvali. Ballester byl venku. Marcou řekl jen: „Mluví do větru!“ a šel na své místo. Esposito přestal žvýkat chléb a zeptal se, co mu odpověděli, Yvars řekl, že neodpověděli vůbec nic. Potom si zašel pro chlebník, vrátil se a sedl si na lavici, na které předtím pracoval.

Dal se do jídla, když tu nablízku uviděl Saída, jak leží na zádech na hromadě třísek a bloudí očima po zasklených stěnách, modrajících se teď už méně zářivou oblohou. Zeptal se ho, dojedl-li už. Saíd řekl, že snědl říky, které měl s sebou. Yvars přestal jíst. Stísněnost, která ho neopouštěla od setkání s Lassallem, náhle zmizela a na její místo nastoupil pocit hřejivého tepla. Vstal, rozlomil svůj chléb na dva kusy, a když Saíd odmítl, řekl, že příští týden se jim povede líp. „Pak mě pozveš zase ty,“ dodal. Saíd se usmál. Žvýkal teď kousek Yvarsova chleba se sýrem, ale jen zlehka, jako někdo, kdo nemá hlad.

Esposito vzal starý kastrol a zažehl ohýnek z třísek a z dříví. Dal ohřát kávu, kterou si přinesl v láhvi. Řekl, že že je to dárek dílně, dal mu ji kupec, když se dověděl o neúspěchu stávky. Sklenka od hořčice putovala z ruky do ruky. Esposito pokaždé nalil už oslazenou kávu. Saíd ji polykal s větší rozkoší, než s jakou se věnoval jídlu. Esposito dopil zbytek kávy přímo z horkého kastrolu s mlaskotem a klením. Vtom vešel do dílny Ballester a oznámil, že se začíná.

Zatímco se zvedali a sbírali do chleb-

níků papíry a nádobí, Ballester si stoupl doprostřed a z ničeho nic řekl, že je to těžká rána pro všechny, i pro něho, ale že se proto nemusí chovat jako malé děti a že nemá smysl se mračit. Esposito se k němu otočil s kastrole v ruce a jeho úzký, dlouhý obličej rázem zrudl. Yvars věděl, co to znamená, a věděl také, co si všichni pomysleli zároveň s ním – že se nemračí, ale že jim ucpali ústa, že komu se to nelíbí, může jít, a že hněv a bezmocnost jsou někdy tak zlé, že člověk nemůže ani křičet. Jsou lidi, to je to celé, a nezačnou se na povel usmívat a tvářit se příjemně. Esposito však nic z toho neřekl, napětí v jeho obličejí nakonec povolilo, mírně poklepal Ballesterovi na rameno, zatímco ostatní se vraceli každý k své práci. Znovu se rozezvučely údery kladiv, rozlehlá dílna se naplnila důvěrně známým hřmotem, vůní třísek a pachem starých kusů oděvu, promáčených potem. Velká pila zavrčela a zahryzla se do čerstvého dřeva dužiny, kterou Esposito zvolna strkal před sebou. Z místa, kam se zakusovala, tryskaly vlhké piliny a sypaly se jako strouhanka na mohutné chlupaté ruce, pevně svírající dřevo po obou stranách

řvoucího ostří. Když byla dužina uříznuta, bylo slyšet už jen hluk motoru.

Yvars teď ucítil bolest v zádech, sehnutých nad velkým hoblíkem. Obyčejně na něho únava přicházela až později. Za týdny nečinnosti vyšel z cviku, to bylo zřejmé. Myslel však i na svůj věk, který činí práci rukou těžší, nejde-li při ní jen o pouhou přesnost. Loupáním v zádech se mu ohlašuje i stáří. Tam, kde jsou v pohybu svaly, stává se práce nakonec prokletím, předchází smrti a po večerech těžké dřiny je spánek jako smrt. Jako chlapec chtěl být učitelem a měl pravdu, ti, co řeční o práci rukou, nevědí, o čem mluví.

Když se Yvars napřímil, aby nabral dech a zároveň zaplašil zlé myšlenky, znovu se ozvalo zvonění. Znělo nahlavě, ale takovým zvláštním způsobem, nakrátko ustávalo a pánovitě zaznívalo znovu, že dělníci ustali v práci. Ballester překvapeně naslouchal, pak se rozhodl a šel pomalu ke dveřím. Za pár vteřin poté, co zmizel, zvonek konečně umkl. Dali se zase do práce. A zase se dveře prudce otevřely a Ballester vběhl do šatny. Vyšel odtamtud, na nohou měl střevice s provázkovými podešvemi, a

když šel kolem Yvarse, oblékaje si vestu, řekl: „Malá dostala záchvat. Jdu pro Germaina,“ a rozběhl se k vratům. Doktor Germain měl na starosti jejich dílnu, bydlel na předměstí. Yvars opakoval novinu bez poznámky. Stáli kolem a zaraženě hleděli jeden na druhého. Bylo slyšet jen motor strojní pily, běžící naprázdno. „Možná že to nic není,“ řekl kdosi. Vrátili se na svá místa a znovu zaplnili dílnu svým hlukem, pracovali však pomalu, jako kdyby na něco čekali.

Za čtvrt hodiny vešel Ballester znovu, svlékl si vestu a bez jediného slova odešel dveřmi v pozadí. Světlo na zasklených plochách sláblo. V přestávkách, kdy se pila nezakusovala do dřeva, bylo za chvíli slyšet nejasný cinkot zvonce sanitky, nejprve vzdálený, pak blízký a přítomný, který nakonec zmlkl. Za okamžik se Ballester vrátil a všichni se shlukli kolem něho. Esposito zastavil motor. Ballester řekl, že dítě se svlékalo ve svém pokoji a náhle kleslo k zemi, jako by je podřal. „No tohle!“ řekl Marcou. Ballester pokýval hlavou a neurčitým pohybem ukázal na dílnu, tvářil se však zmateně. Zvonek sanitky se ozval znovu.

Všichni stáli v mlčící dílně pod záplavou žlutého světla, které se lilo ze zasklených stěn, a zbytečně drsné ruce jim visely podél švů starých kalhot, pokrytých pilinami.

Zbytek odpoledne se vlekl. Yvars už necítil nic než únavu a srdce, stále ještě sevřené. Byl by chtěl promluvit. Neměl však, co by řekl, a ostatní také ne. Z jejich mlčenlivých tváří se dala vyčíst jen nevrlost a jistá zatvrzelost. Chvillemi se v něm utvářelo slovo neštěstí, ale sotva se vynořilo, hned zase mizelo, jako bublina, která se rodí a zaniká současně. Měl chuť vrátit se domů a najít tam Fernandu, chlapce i svou terasu. Balles-ter právě ohlásil konec. Stroje se zastavily. Beze spěchu začali hasit ohně a uklízet si na svých místech, potom jeden po druhém odcházeli do šatny. Said zůstal poslední, musel očistit pracoviště a pokropit prašnou podlahu. Když Yvars přišel do šatny, obrovitý chlupatý Esposito byl už pod sprchou. Otočil se k nim zády a hlučně se mydlil. Obvykle si tropili žerty z jeho stydlivosti, ten velký medvěd totiž umíněně skrýval ušlechtilější části svého těla. Zdálo se však, že tentokrát si toho nikdo nevšiml.

Esposito vyšel pozpátku a obtočil se kolem boků ručník jako zástěrku. Ostatní nastupovali po řadě na jeho místo a Marcou se mocně plácal po nahých bocích, když tu bylo pojednou slyšet, jak se vrata zvolna posouvají na litinovém kolečku. Vešel Lassalle.

Byl oblečen jako při své první návštěvě, ale vlasy měl poněkud rozčuchané. Zastavil se na prahu, rozhlédl se po opuštěné dílně, popošel o pár kroků, znovu se zastavil a zadíval se k šatně. Esposito se k němu otočil, stále ještě zahalen zástěrkou. Nahý a zaražený přešlapoval z nohy na nohu. Yvars si pomyslel, že Marcou by měl něco říci. Marcou však zůstával neviditelný za sprškou vody, která ho obklopovala. Esposito vzal košili a chvatně si ji oblékal, když tu Lassalle řekl takřka bezbarvým hlasem: „Dobrý večer,“ a vykročil k dveřím v pozadí. Když Yvarsovi napadlo, že by na něho měl zavolat, dveře se zatím už zase zavřely.

Yvars se tedy oblékl bez mytí a řekl také: „Dobrý večer,“ a oni mu odpověděli stejně přívětivě. Rychle vyšel ven, našel tam své kolo i své loupání v zádech v okamžiku, kdy nasedal. Jel v pozdním

odpoledni napříč zaplněným městem. Jel rychle, chtěl být už zase ve starém domě a na své terase. Umyje se v prádelně a pak si sedne a bude se dívat na moře, které ho doprovází už teď, zbarvené o něco sytěji než ráno, zatímco on projíždí po náspu bulváru. Ale děvčátko bylo stále s ním a myšlenky na ně se nemohl ubránit.

Když přišel domů, chlapec už byl doma ze školy a četl si v obrázkových časopisech. Fernanda se zeptala Yvarse, bylo-li všechno v pořádku. Neřekl na to nic, umyl se v prádelně a pak si sedl na lavici u zídky na terase. Nad hlavou mu viselo zašíváné prádlo, nebe zprůsvitnělo, za zídkou bylo vidět klidné večerní moře. Fernanda přinesla anýzovku, dvě skleničky a džbáněk čerstvé vody. Přisedla si k muži. Vyprávěl jí všechno a přitom ji držel za ruku jako v prvních dobách po svatbě. Když skončil, zůstal sedět bez hnutí, obrácen k moři, po němž už přebíhal rychlý soumrak od jednoho konce obzoru k druhému. „Ech, co, je to jeho vina!“ řekl. Byl by si přál, aby byl zase mladý a Fernanda také; odjeli by spolu na druhou stranu, za moře.

GREENE, G. Pod zahradou. s. 7-75.

Teprve když mu doktor řekl: „Samozřejmě je vám jenom k dobru, že jste nckuřák,“ uvědomil si Wilditch, co se mu to vlastně snaží s takovým taktem dát najevo. Doktor Cave seřadil podle stěny sérii rentgenových snímků. Zkroucené spirály na nich pacientovi připomínaly fotografie zemského povrchu, pořízené z velké výšky, nad nimiž se za války jeden čas mořil ve snaze odhalit drobounké šedé zrnko nějaké odpalovací rampy.

Doktor Cave podával výklad: „Rád bych, abyste dobře pochopil, oč mi jde.“ Znělo to skoro jako nějaká zpravodajská instrukce, tak přísně tajná, že se ony důvěrné informace smí svěřit pouze jednomu důstojníkovi. Wilditchovi působilo potěšení, že volba padla právě na něho. Naklonil se dopředu, aby dal najevo zájem a zaujetí pro věc, a ještě pozorněji než kdy jindy si prohlížel fotografie svých vlastních útrob.

„Když to vezmeme tady z toho konce,“ pravil doktor

Cave, „to máme duben, květen, červen — před třemi měsíci jsme měli jizvu po zánětu plic ještě docela zřetelnou. Vidíte, tady.“

„Provedu,“ řekl roztržitě Wilditch. Doktor Cave se na něho podíval poněkud vyjeveně.

„A když zatím necháme stranou další snímky z toho mezidobí a podíváme se rovnou na ten včerejší, tak tady už máme poslední nález skoro úplně čistý, až na docela nepatrnou...“

„Prima,“ řekl Wilditch. Lékařův prst se sunul po něčem, co mohlo představovat mohyly či stopy pravěkého zemědělství.

„Ale bohužel ještě ne úplně. Když se teď podíváte na všechny snímky, jak jdou za sebou, uvidíte sám, že se nám to zatím hojí velice pomalu. V tomhle stadiu už by se nám tu vlastně neměly ukazovat žádné stopy.“

„To je mi líto,“ řekl Wilditch. Potěšení vystřídal provinilý pocit.

„Kdybychom si bývali vzali ten poslední snímek samotný, byl bych vám řekl, že nemáme nikterak důvodu k obavám.“ Poslední tři slova doktor vyzváněl jako hrana. Wilditch si říkal: „To myslí tuberu?“

„Jedině ve spojitosti s těmi ostatními, víte, ta zdlouhavost... by nám jaksi napovídala, že tu možná něco není v pořádku.“

„Něco není v pořádku?“

„Patrně to nebude nic, vůbec nic. Jenom bych neměl docela klid, kdybych vás pustil bez důkladnějšího vyšetření. Pořád bych neměl docela klid.“ Doktor Cave nechal fotografie ležet a posadil se za stůl. Dlouhá odmlka připadala Wilditchovi jako apel na jeho přátelství.

„No ovšem,“ řekl, „jestli vás to uklidní...“

A tehdy právě pronesl doktor ta odhalující slova:

„Samozřejmě je vám jenom k dobru, že jste nekuřák.“

„Tak.“

„Řekneme asi siru Nigelu Sampsonovi, aby vás vyšetřil. Kdyby tam snad něco bylo, lepšího chirurga bychom nenašli — pro případ operace.“

Wilditch šel z Wimpole Street dolů na Cavendish Square a rozhlížel se po taxíku. Takový letní den z dětství nepamatoval — šedivý a mrholivý. Před vysokou budovou játrové barvy, rozparcelovanou přepážkami zubařů, zastavovaly taxíky a vrátní je okamžitě chytali k odvozu propuštěných obětí. Poryvy větru, který se za pár červnových dnů sotva stačil oteplit, hnaly dčšť šikmo přes prázdný, východně strnulý pohled Epsteinovy Madony a smáčely tělo jejího báječného syna. „Vždyť to bolelo,“ ozval se za ním dětský hlásek. „To je rámusu pro nic za nic,“ odpověděla matka či vychovatelka.

To už se nedalo říct o vyšetření, které o týden později podstoupil Wilditch, jenže on při tom žádný rámus nedělal, což jeho případu v očích lékařů možná jen přitížilo, neboť si jeho klid vykládali jako nedostatek vitality. Nástup na vojnu nebo nástup do špitálu působí na neprofesionála v mnohém úplně stejně. Je v tom určitý pocit úlevy a lhostejnosti; člověk se octne na běžícím pásu a za nic pak už nemá žádnou odpovědnost. Wilditchovi připadalo, že je tu pod ochranou jakési organizace, zatímco venku na střechy zaparkovaných vozů mrholilo anglické léto. Od konce války nezažil takovou svobodu.

Vyšetření — bronchoskopii — měl za sebou, a jako noční můra mu z oblaku narkózy zbývala vzpomínka na velikou hadici, kterou mu násilím cpali krkem až do prsou a pak pomalu vytahovali ven. Druhý den

se probudil celý odřený a pohmožděný, takže i stolice mu působila bolest. Ale to za den za dva přejde, řekla mu sestřička, teď se zas může obléknout a jít domů. Byl zklamán, jak stroze ho zase shazují s běžícího pásu do světa volby.

„Bylo všechno v pořádku?“ zeptal se a z ošetřovatelčina výrazu poznal, že projevil neslušnou zvědavost.

„To vám tedy nepovím,“ řekla sestra. „On se tu sir Nigel staví, až si na vás najde chvíli.“

Wilditch zrovna seděl na posteli a vázal si kravatu, když sir Nigel Sampson vstoupil. Wilditch ho vlastně viděl při vědomí poprvé — předtím to byl jen hlas oslovující ho zdvořile z velké dálky, když začínala účinkovat narkóza. Byl konec týdne a sir Nigel měl na sobě staré tweedové sako do chaty. Měl rozčuchané bílé vlasy a pozoroval Wilditche jaksi na dálku, jako by to byl splávek poskakující uprostřed proudu.

„Tak co, už je nám líp,“ řekl sir Nigel tónem, který nepřipouštěl odporu.

„Snad.“

„Ono to nic příjemného není,“ řekl sir Nigel, „ale chápete přece, že jsme se do vás museli podívat, než vás pustíme?“

„A našli jste něco?“

Sir Nigel vzbudil dojem, jako by náhle přešel po proudu ke klidnějším vodám a znovu hodil udici.

„Nenechte se, kamaráde, rušit v oblékání.“ Neurčitě se rozhlédl po místnosti, než si vybral přísně rovnou židli, a spouštěl se pak na ni jako na sedátko, které by mohlo povolít. Začal v jedné z velikých kapes cosi lovit — svačinu?

„Něco nového?“

„Čekám, že se tu každou chvíli objeví doktor Cave. Zdržela ho nějaká upovídaná pacientka.“ Vytáhl z kapsy veliké stříbrné hodinky — z jakéhosi důvodu

byly celé zamotané do kusu provázku. „Mám se sejít v Liverpool Street se svou paní. Vy *jste* ženatý?“

„Ne.“

„No, aspoň máte o starost míň. Děti někdy znamenají velkou odpovědnost.“

„Mám dceru — ale ta žije někde daleko.“

„Někde daleko? A tak.“

„Moc se spolu nevidáme.“

„Anglie ji nebaví?“

„Ztěžuje jí to barva pleti.“ Sotva to dořekl, uvědomil si, jak dětinsky to zní, jako by se pokoušel tím bizarním doznáním na sebe upozornit, dokonce aniž by měl nějaké uspokojení, že se mu to povedlo.

„Aha,“ řekl sir Nigel. „A co takhle sourozenci? Jako vaši?“

„Mám staršího bratra. Proč?“

„No, nejspíš to bude všechno v protokolu,“ řekl sir Nigel a zaroloval šňůru. Vstal a vydal se ke dveřím. Wilditch seděl na posteli s kravatou přes koleno. Dveře se otevřely a sir Nigel řekl: „Á, doktor Cave. Už musím utíkat. Zrovna tu panu Wilditchovi povídám, že se spolu ještě uvidíme. Zařídíte to, že ano?“ A zmizel.

„Proč bych se s ním měl ještě vidět?“ zeptal se Wilditch a potom z rozpaků doktora Cava poznal hloupost své otázky. „A tak, ovšem, vy jste tedy něco našli?“

„Máme opravdu štěstí. Když se to podchytí včas...“

„Tak bývá tu a tam jakási naděje?“

„No, naděje bývá vždycky.“

Tak přece jenom, řekl si Wilditch, zase budu — jestli se k tomu odhodlám — na tom běžícím pásu.

Doktor Cave vytáhl z kapsy diář a řekl čile: „Sir Nigel mi udal pár termínů. Desátého se to klinice nehodí, ale patnáctého — sir Nigel se domnívá, že bychom to neměli odkládat déle než do patnáctého.“

„Je náruživý rybář?“

„Rybář? Sir Nigel? Nemám poněť.“ Doktor Cave vypadal dotčeně, jako by se mu dostal do rukou nesprávný chorobopis. „Tak tedy patnáctého?“

„Snad bychom se mohli domluvit po neděli. Víte, já jsem se ještě nerozhodl, jestli zůstanu v Anglii tak dlouho.“

„Mám obavy, že jsem vám asi nedal patřičně najevo, že je to vážné, skutečně vážné. Vaše jediná naděje — opakují, vaše jediná naděje,“ mluvil jako telegram, „záleží v tom, jestli tu překážku včas odstraníme.“

„A pak snad může život pokračovat ještě pár let.“

„Zaručit se to nedá... ale máme i případy zcela vyléčené.“

„Nechci dělat dojem, že odporuji za každou cenu,“ řekl Wilditch, „ale musím si přece rozmyslet, jestli si ten svůj konkrétní život chci prodloužit nebo ne.“

„Je to ten jediný, co máme,“ řekl doktor Cave.

„Vy zřejmě nejste nábožensky založený — totiž, prosím vás, ne abyste mi špatně rozuměl — já taky ne. Já nejsem na budoucnost vůbec zvědav.“

3

Minulost, to bylo něco jiného. Wilditch si vzpomínal, jak se jeden z vůdců ve válce Jihu proti Severu vracel na koni smrtelně raněn z nerozhodné bitvy. Zajel se podívat na dům, kde se narodil, na dům, kde žil po svatbě, pozdravil se s hrstkou svých pachtýřů, kteří nepoznali, v jakém je stavu, viděli v něm pouze unaveného člověka na koni, a posléze — jenže Wilditch si nemohl vzpomenout, jak ten životopis končil. V duchu jen viděl tu vyčerpanou postavu zhroucenou v sedle, když sám také odjížděl, tak jako sir Nigel Sampson, vlakem z Liverpool Street. V Colchesteru přesešel na

lokálku do Wintonu a najednou začalo léto, to léto, na jaké se vždycky pamatoval jako na jednu z životních podmínek ve Wintonu. Dny se od té doby o tolik zkrátily. Nezačínaly už ráno v šest, dříve než se svět probudí.

Za Wilditchova dětství patřival Winton Hall jeho strýci, který byl starý mládenec a vždycky na léto půjčoval dům Wilditchově matce. Winton Hall býval fakticky Wilditchův, dokud mu škola nezkrátila pobyt jenom na dobu od konce června do začátku září. Matka i bratr mu zůstávali v paměti jen jako stínové figury v pozadí. Patřili k věci dokonce ještě míň než automat na peróně zastávky, kde si kupoval Fryovu čokoládu, tabulku za penny, i než ten dub, který se klenul nad trávníkem u zdi z červených cihel — jako dítě pod ním tenkrát rozdával jablka vojákům, kteří se tu zastavili v horkém srpnu 1914 —, i než ta skupinka stříbrných bříz na wintonském trávníku a ta rozbitá kašna, celá zelená vodním slizem. V paměti se o ten dům s nikým nedělil, vlastnil ho.

Nicméně dům zdědil bratr, a ne on. Byl tehdy daleko, když mu strýc umíral, a už se od té doby nevrátil. Bratr se oženil, měl děti (to kvůli nim se dala kašna spravit), výběh za zelinářskou zahradou a tu štěpnicí, kde Wilditch jezdíval na oslíku, koupila obec (jak mu bratr psal) jako parcelu na stavbu sídliště, ale nic nemohlo změnit ten dům a tu zahradu, na které se tak úzkostlivě pamatoval.

Nač se tedy teď vracet a vidět to v jiných rukou? Snad že se člověk musí zbavovat všeho, když se k němu přiblíží smrt? Kdyby byl nashromáždil jmění, měl by teď náladu je rozdávat. Možná, že se tamten člověk, který objížděl na koni svůj kraj, vlastně nepříjel — jak si to představoval jeho životopisec — rozloučit s tím, co mu bylo nejdražší: zbavoval se iluzí tím, že je

viděl znovu jasnýma, smrti zasvěcenýma očima, aby mohl být úplně na mizině, až přijde smrt. Toužil, aby mu v onu absolutní chvíli nepatřilo nic než jeho rána. Tahle návštěva, uvědomoval si Wilditch, bratra mírně překvapí. Zvykl si na to, že Wilditch do Wintonu nikdy nepřijede; scházivali se po delších přestávkách v bratrově londýnském klubu, jelikož v té době už byl George vdovec a žil sám. O Wilditchovi mluvil před lidmi jako o člověku, který potřebuje větší prostory a neobvyklejší lidi. Ještě štěstí, dával nepřímo na srozuměnou, že ten dům zdědil on, poněvadž Wilditch by ho nejspíš prodal, aby měl na další cestování. Nepokojný člověk, dlouho na jednom místě nevydrží; bez ženy, bez dětí — ledaže by to byla pravda, co se povídá, že prý tam v Africe... nebo to snad bylo na Východě... Wilditch dobře věděl, jak o něm bratr mluví. Bratr byl pyšný majitel trávníku, nádrže se zlatými rybičkami, spravené kašny, vavřínové aleje, které jako děti říkávali Temná stezka, jezera, ostrůvku... Wilditch vyhlédl z okna po ploché, tvrdé krajině Východní Anglie, po těch hubených živých plotech a trávě jako strniště; po krajině, která mu vždycky připadala neplodná tou solí z dánské krve. Celá ta léta měl bratr ve svém držení rodinné sídlo, a přece neměl ponětí, co možná leží pod zahradou.

4

Automat na čokoládu ze zastávky zmizel a samotná zastávka v letech znárodnění povýšila na stanici. Na obzoru čoudily komíny jakési cementárny a městské sídliště se nyní táhlo podle trati třemi řadami. Wilditchův bratr čekal v humberu u východu. Z čekárny už se vytratil známý pach mouru a fermeže, a

lístek od něho vzal pouhý chlapec místo sehnutého, šedivého vrátného. V dětství je skoro celý svět starší než my.

„Nazdar, Georgi,“ pozdravil Wilditch zpozzdáli cizince za volantem.

„Jak se vede, Williame?“ ptal se George, když se skřípavě rozjeli — to byla také součást jeho venkovanství, že se jakživ pořádně nenaučil řídit vůz.

Dlouhá křídová stráž malého pahorku — nejvyššího bodu, jak mu kdysi bylo řečeno, až po uralské pohoří — se svažovala mezi ježatými živými ploty ke vsi. Nalevo ležel opuštěný křídový lom — zrovna tak opuštěný býval už před čtyřiceti lety, kdy ho Wilditch celý prolezl, jak hledal poklad, hnědé valounky železitých pyritů; když se rozbily, objevilo se uvnitř jádro ze stříbrných hvězdiček.

„Pamatuješ, jak jsme hledávali poklad?“

„Poklad?“ řekl George. „Aha, to myslíš ty železné krámy.“

Působila tak na něho ta dlouhá letní odpoledne v křídovém lomu, že se mu tehdy zdálo — nebo si to tak živě představoval —, jako by objevil skutečný poklad? Jestli to byl sen, pak to byl jediný sen, který si z té doby pamatoval, anebo jestli to byl příběh vymyšlený v noci na posteli, pak to musel být poslední nápor jeho básnické obraznosti, neboť od té doby už ji vždycky držel přísně na uzdě. V těch nejrůznějších službách, které ho za ta léta odváděly z jednoho konce světa na druhý, obraznost bývala vždycky povahovým rysem, který je třeba potlačovat. Člověk tu byl od toho, aby opatroval fakta, ať už pro nějakou firmu (export-import), pro nějaké noviny, nebo pro nějaký vládní úřad. Vymyšlení se tu nepodporovalo. A teď tedy to zasněné dítě umíralo na stejnou chorobu jako ten muž. Tolik už se od něho lišil, že se mu nechtělo věřit, že ho to

dítě nepřežije a že si nepůjde dál za nějakým docela jiným osudem.

George vykládal: „Jistě si všimneš, Williame, že se tu leccos změnilo. Jak jsem přistavoval novou koupelnu, tak se ukázalo, že musíme vypojit potrubí od vodotrysku. Nějak to má co dělat s tlakem vody. Konec konců, děti už tu nejsou, abych to nechával kvůli nim.“

„Za mých let vodotrysk taky nikdy nefungoval.“

„Ten trávník na tenisovém kurtu jsem za války musel dát vykopat, a potom už to skoro nestálo za to, abych ho tam zase pokládal.“

„Už se ani nepamatuju, že tu býval nějaký tenisový kurt.“

„Copak si nevzpomínáš, mezi rybníčkem a tou nádrží se zlatými rybičkami přece?“

„Rybníčkem? Aha, ty myslíš jezero s ostrovem.“

„Moc slavné jezero to zrovna není. Kousek se rozběhnout, a dalo by se přeskočit na ostrůvek.“

„Mně přišlo mnohem větší.“

Alc změnil se všechny míry. Jen pro trpaslíka zůstává svět pořád stejně velký. I ta zeď, dělicí zahradu od vesnice, byla nižší, než si ji pamatoval — sotva metr a půl, ale tenkrát, když se chtěl přes ni podívat, musel si vždycky vylézt na některý ze starých pařezů, jež bývaly obrostlé břečtanem a plné zaprášených pavučin. Nebylo tu po nich ani stopy, když vjeli dovnitř. Všude bylo všechno velice úpravné a pěkná mříž z tepaného železa zaujala místo těch starých létacích vrátek, která jako děti zničili.

„Udržuješ to tu moc hezky,“ řekl.

„Však bych to neutáhl, nemít tržbu za zeleninu. To mi umožňuje započítávat zahradníkovu mzdu do režie. Mám výborného účetního.“

Dostal matčin pokoj s vyhlídkou na trávník a na stříbrné břízy. George spal v pokoji, který býval strýcův.

Z maličké sousední ložnice, kde kdysi spával on, byla teď kachlíčková koupelna — jedině výhled se nezměnil. Bylo vidět na vavřínové keře, začátek Temné stezky, ale i ty byly menší. Objevil ten umírající jezdec také tolik změn?

Když po večeri seděli u kávy a brandy, Wilditch během dlouhých rodinných pauz v duchu uvažoval, zdali je možné, že by jako dítě býval takový tajnůstkář, aby nikdy s nikým nemluvil o svém snu, o své hře, nebo co to bylo. Ve vzpomínkách mu to tehdejší dobrodružství trvalo několik dní. Nakonec se tenkrát dostal domů časně ráno, když všichni spali. Měli tehdy psa jménem Joe a ten na něho skočil a povalil ho do trávy, kde bylo plno rosy. Určitě musela existovat nějaká fakta, na jejichž základě si tu legendu vytvořil. Možná že tenkrát utekl, možná byl celou noc venku — na tom ostrůvku na jezeře, nebo se schovával na Temné stezce — a během těch hodin si celý příběh vymyslel.

Wilditch si vzal druhou skleničku brandy a zkusmo se zeptal: „Pamatuješ si ještě hodně z těch dětských let, kdy jsme tu bývali přes léto?“ Byl si vědom, že otázka zní poněkud nepřesvědčivě: zdánlivě neškodný zahajovací tah válečného výslechu.

„Tenkrát mě to tu vůbec nezajímalo,“ řekl překvapivě George. „Ty jsi jako malý harant býval tajnůstkář.“

„Tajnůstkář?“

„A nebylo s tebou žádné pořizené. Měl jsem tenkrát pocit, že mám za tebe velkou odpovědnost, ale ty sis to jakživ neuvědomil. Za rok nebo za dva jsi měl přijít do mé školy. Pokoušel jsem se do tebe vtlouct aspoň pár základních věcí z kriketu. Tebe to nezajímalo. Pánbůh ví, co tě tenkrát vlastně zajímalo.“

„Průzkumné výpravy?“ nadhodil Wilditch — měl dojem, že lživě.

„Na pěti hektarech se toho moc objevovat nedalo. Víš,

já jsem si s tím sídlem dělal plány, když jsem to zdědil. Tam, co byl tenisový trávník, měl přijít koupací bazén — dneska jsou tam většinou brambory. Taky jsem měl v plánu vysušit ten rybníček — ona je to líheň komárů. No, zřídil jsem dvě koupelny a zmodernizoval jsem kuchyni, a jenom to mě stálo hektar pastvin. Vzadu za domem je slyšet, jak vřískají haranti z obecních bytovek. Celkem to pro mě bylo dost velké zklamání.“

„Ještě že jsi aspoň nevysušil to jezero.“

„Hochu zlatá, nač tomu pořád říkat jezero? Běž se na to ráno podívat a uvidíš, jak je to absurdní. Nikde tam není vody nad kolena.“ Pak dodal: „Ale co, stejně mě to tu dlouho nepřezijce. Děti pro to nemají smysl a dneska už se do těchhle končin začíná táhnout průmysl. Ty pozemky se zpeněží docela slušně — a moc víc jim toho po mně nezbude.“ Přidal si ještě trochu cukru do kávy. „Ledaže bys to chtěl po mně převzít ty?“

„Nemám na to kapitál, a stejně není proč se domnívat, že já neumru dřív než ty.“

„Matka byla proti tomu, abych to dědictví přijímal,“ řekl George. „Nikdy to tu moc ráda neměla.“

„Já myslel, že sem ráda jezdívala na léto.“ Udivilo ho, jak veliká je mezera mezi jejich vzpomínkami. Jako by každý mluvil o nějakém jiném místě a jiných lidech.

„Ono to bylo strašně nepohodlné a matka mívala věčně potíže se zahradníkem. Pamatuješ se na Ernesta? Říkala, že z něho musí každý kousek zeleniny páčit. (Mimochodem, ještě je živ, i když samosebou už v penzi — měl by ses na něho ráno zajít podívat. Udělá mu to radost. Pořád ještě se tváří, jako by mu to tu patřilo.) A potom, víš, matka si pořád říkala, že by pro nás bývalo lepší, kdybychom byli mohli k moři. Měla dojem, že nás okrádá o něco, co nám patří —

kyblíček, lopatička a mořská voda na koupání. Chudák maminka, nemohla si dovolit, aby pohostinství strýčka Henryho nepřijala. Mám takový dojem, že v koutku srdce dávala otci za vinu, že si umřel a nepostaral se nám o prázdniny u moře.“

„Ty jsi s ní tenkrát o tom mluvil?“

„Ale kdepak, tenkrát ne. Musela přirozeně před dětmi zachovávat dekorum. Ale když jsem to tu zdědil — ty jsi byl zrovna v Africe —, varovala Mary a mě před potížemi, co z toho budou. Jak víš, matka mívala velice vyhraněné názory na všechno záhadné a tajemné, a proto měla svrchu na tuhle zahradu. Samé houští, říkávala. Chtěla mít všechno velice jasné. Raně fabiánská výchova, mám dojem.“

„To je zvláštní. Zřejmě jsem ji moc neznal.“

„Ty jsi byl celý pryč do hraní na schovávanou. Jí se to nikdy moc nezamlouvalo. Zase tajemnost. Připadalo jí to trochu morbidní. Jednou jsme tě nemohli najít. Byl jsi kolik hodin pryč.“

„Víš určitě, že to byly hodiny? A ne celá noc?“

„Já se na to sám vůbec nepamatuju. Říkala mi o tom matka.“ Na chvíli se odmlčeli a upíjeli brandy. Pak George řekl: „Prosívala strýčka Henryho, aby dal tu Temnou stezku vysekat. Připadalo jí to nezdravé, že jsou tam samé pavučiny, ale strýček s tím jakživ nic neudělal.“

„Překvapuje mě, že ty ne.“

„No, v plánu jsem to měl, ale dřív byly na řadě jiné věci a teď už mi to za to nestojí, abych se pouštěl do nějakých změn.“ Zívl a protáhl se. „Jsem zvyklý brzy na kutě. Promineš, doufám. Snídáme v půl deváté?“

„Kvůli mně žádné změny nedělej.“

„Ještě jsem ti zapomněl ukázat jednu věc. Splachování u tebe v koupelně zlobí.“

George stoupal do schodů první. „Zdejší nstatatér,“

vykládal, „moc dobrou práci neodvedl. Heleď, když zatáhneš, tak voda nepřestává téct. Musíš znova — hezky ostře.“

Wilditch stál u okna a díval se ven. Za Temnou stezkou a za místem, kde muselo být jezero, prosvítaly střípky světla z obecních bytovek. Mezercou ve vavřínech bylo dokonce vidět jednu pouliční lampu a slabě bylo slyšet, jak se různé programy z televizorů slévají, jako když reptá dav.

„Matce by ten pohled udělal radost,“ řekl. „Tajemnost je z valné části pryč.“

„Sám to mám takhle radši,“ řekl George, „za zimních večerů. Je to přece jenom jakási společnost. Jak člověk stárne, nechce se mu být docela sám na lodi, která se potápí. Když do kostela nechodím...“ dodal a nechal větu ležet na boku jako torzo.

„Aspoň v tomhle směru jsme matce žádné pohoršení nepůsobili, ani ty, ani já.“

„Někdy mi stejně přijde líto, že jsem jí neudělal radost s tou Temnou stezkou. A s tím rybníčkem — ten přece taky tak nenáviděla.“

„A proč?“

„Snad že ty ses na něm rád schovával. Zase tajemnosti a záhady. Nenapsal jsi o tom jednou něco? Nějakou povídku?“

„Povídku? Já? To určitě ne.“

„Už si nevzpomínám, jak to vlastně bylo. Měl jsem takový dojem — do školního časopisu? Ale ano, určitě. Tenkrát se doopravdy rozčilila a připsala na okraj hrubé poznámky modrou tužkou. Jednou jsem to tu někde viděl. Chudák maminka.“

George šel do ložnice první. „Promiň,“ říkal, „že na nočním stolku není lampička. Minulý týden se rozbila a ještě jsem se od té doby nedostal do města.“

„To nevádí. Já v posteli nečtu.“

„Dole mám pár slušných detektivek, kdybys chtěl.“

„Tajemné záhady?“

„No, proti těmhle maminka nikdy nic neměla. Brala to jako hlavolam. Poněvadž u nich vždycky bylo nějaké rozluštění.“

U postele stála malá knihovnička. George řekl: „Přivezl jsem si pár jejích knížek, když umřela, a dal jsem je do jejího pokoje. Jenom ty, co měla ráda a co by žádný knihkupec nechtěl.“ Wilditch rozeznal jeden titul, *Moje učednická léta* od Beatrice Webbové. „Asi je to sentimentalita, ale nechtělo se mi fakticky *vyhazovat* její oblíbené knížky. Tak dobrou noc.“ Opakoval:

„Promiň, že tu není ta lampička.“

„Na tom vážně nesejde.“

George chvíli otálel u dveří. „Mám radost,“ řekl, „že tě tu vidím, Williame. Někdy mi připadalo, že se Winton Hallu vyhýbáš.“

„Proč bych se vyhýbal?“

„No, znáš to. Sám teď nikdy nejezdím do Harrods, poněvadž jsem tam byl s Mary pár dní předtím, než umřela.“

„Tady neumřel nikdo. Leda snad strýček Henry.“

„Ne, samosebou že ne. Ale co tě to tak znenadání napadlo sem přijet?“

„Takový rozmar,“ řekl Wilditch.

„Nejspíš zase co nejdříve pojedíš do ciziny?“

„Asi.“

„Tak dobrou noc.“ Zavřel dveře.

Wilditch se svlékal, a poněvadž cítil, že do spaní má příliš daleko, posadil se na postel pod chabé stropní osvětlení a prohlížel si řady odřených knížek. Otevřel Beatrici Webbovou právě při referátu o nějakém odborovém sjezdu a dal ji zase zpátky. (Základy budoucího Státu obecného blaha se tu kladly velice přesně a nudně.) Stála tu celá řada fabiánských pamfletů, hustě

podtrhaných modrou tužkou, kterou George prve připomněl. Na jednom místě paní Wilditchová odhalila chybu v desetinné tečce u nějaké statistiky dovozu zemědělských produktů. Jaké vášnivé soustředění muselo vést k takovému objevu. Snad protože jeho vlastní život docházel ke konci, napadlo ho, jak málo by si z toho matka odnesla s sebou, kdyby nastala ta téměř nemožná eventualita nějaké další budoucnosti. Pohádka by v takovém případě byla cennějším majetkem než fabiánský diagram, jenže matka pohádky neschvalovala. Jedinou dětskou knížkou v téhle knihovničce byl dějepis Anglie. Na okraj nadšeného líčení bitvy u Azincourtu připsala zuřivě:

„A k čemupak to nakonec?
zeptal se Petříček.“

Fakt, že matka kdysi citovala nějakou básničku, byl sám o sobě pozoruhodný.

Bouřka, které z Londýna ujel, se za ním táhla na východ a teď ho dostihla v krátkých poryvech větru a v pleskotu kapek na okno. Bezdůvodně ho napadlo: To bude na ostrůvku drsná noc. Byl zklamán, když se od George dověděl, že ten sen, který ho provázel kolem světa, nevznikl patrně z ničeho jiného než z povídky vymyšlené pro školní časopis a zase zapomenuté. A právě když ho tohle napadlo, uviděl v přihrádce svázaný ročník *Warburského studenta*.

Vyndal ten svazek a uvažoval, proč jej asi matka schovala, a pak našel zahnutý list. Byl to popis kriketového utkání s Lancingem a paní Wilditchová si na okraji zaškrtila: „Dobrý výkon v poli podal Wilditch G.“ Další zahnutý list uváděl pasáž pod hlavičkou Debatní spolek: „Wilditch G. promluvil stručně k projednávanému návrhu.“ Návrh zněl: „Tato sněmovna nemá důvěry v sociální politiku vlády Jeho Veličenstva.“ George tedy býval také fabiánec.

Tentokrát otevřel knihu namátkou a vypadl z ní dopis. Měl tištěné záhlaví, Warbury, děkanát, a zněl: „Vážená paní, s politování jsem přijal Váš dopis ze 3. t.m. a shledal, že Vás pohoršuje ten nesmělý projev fantazie, který Váš mladší syn uveřejnil ve *Warburském studentu*. Domnívám se, že k té povídce zaujímáte poněkud extrémní stanovisko. Mně připadá, že na třináctiletého chlapce je to docela pěkné cvičení obraznosti. Zřejmě ho ovlivnila školní četba za toto pololetí, *Zlatý věk*, ježž konec konců, byť by šlo o knihu fantastickou, napsal ředitel Anglické banky.“ (Paní Wilditchová tu přičinila na okraji několik modrých vykřičníků — patrně vyjadřujících její mínění o té bance.) „Snad k tomu přispěl i *Ostrov pokladů* z minulého pololetí. Ve Warbury bývá vždy naší snahou podněcovat obraznost — a tu Vy, zdá se mi, poněkud příkře očerňujete, když píšete o ‚pitomých fantaziích‘. Ze své strany jsme dohodu dodržovali velmi úzkostlivě, jsouce si vědomi Vašich vyhraněných názorů, a chlapec nebyl nikterak ‚vystaven‘, jak to nazýváte, žádné náboženské výuce. Upřímně řečeno, vážená paní, nemohu v oné drobné fantazii najít ani stopy po nějakém náboženském citění — přečetl jsem si ji podruhé, dříve než jsem Vám začal psát — a mám obavy, že onen poklad je vskutku až příliš hmotný a zcela vydán na pospas těm, ‚kdož se vloupají a uloupí jej‘.“

Wilditch se snažil najít, odkud ten dopis vypadl, a listoval od jeho data nazpátek. Posléze to našel: „Poklad na ostrově“ od W. W.
Začal číst.

„Uprostřed zahrady bylo velké jezero a uprostřed jezera lesnatý ostrov. Málokdo věděl o tom jezeru, protože každý, kdo k němu chtěl dojít, musil nejdřív urazit dlouhou cestu temnou stezkou, a jen hrstka byla těch, co měli tak pevné nervy, aby došli až na konec. Tom věděl, že ho v té tísnivé končině sotva někdo vyruší, a tak si právě zde postavil vor ze starých beden a jednoho pustého, deštivého dne, kdy věděl, že se všichni zavrou doma, doplekl vor k jezeru a dopádlouval přes ně na ostrov. Pokud mu bylo známo, byl první, kdo tu po staletích přistál.“

Celý ostrov byl hustě zarostlý křovím, avšak Tom podle mapy, kterou našel na půdě ve staré lodní truhlici, odměřil polohu, tři kroky na sever od vysoké rozsochaté borovice a pak dva kroky vpravo. Zdálo se, že tu není nic než houští, Tom si však s sebou vzal krumpáč a rýč a po téměř nadlidském vynaložení sil odkryl železný kruh zapuštěný do trávy. Nejprve se mu zdálo nemožným, aby s ním pohnul, ale když do něho nasadil hrot krumpáče a zapáčil, zvedlo se jakési kamenné víko a pod ním zela dlouhá úzká chodba vedoucí do temnot.

Tom měl více než obvyklou dávku odvahy, ani on by se však nebyl odvážil dál, nebýt to kvůli překérnímu stavu rodinného jmění od té doby, co mu zemřel otec. Jeho starší bratr si přál jít na studie do Oxfordu, leč z nedostatku peněz by patrně musil odejít na moře jako plavčík, a samotný dům, který jeho matka vášnivě milovala, byl zadlužen až po střechu jednomu člověku v City jménem sir Silas Dedham, jehož jméno nijak nekrivdilo jeho povaze.“

Wilditch už by byl málem čtení nechal. Nemohl si tu dětinskou historku nijak srovnat s tím snem, na který se pamatoval. Jenom ta „pustá, deštivá noc“ vypadala pravdivě, jak keře venku mokře šelestily a břízy se zmítaly ve větru. Vždycky měl za to, že spisovatel má do zážitku, který je zdrojem jeho příběhu, vnést jakýsi řád

a obohatit jej, ale v tomto případě bylo zřejmé, že vlohy mladého Wilditche pro literaturu stvořené nebyly. S rostoucím podrážděním četl dál, a znovu a znovu se mu chtělo vykřiknout na svého třináctiletého předka: „Pročpak jsi tohle předělal? A proč jsi tamto vynechal?“

„Chodba se otevírala do velikánské jeskyně, zarovnané od podlahy až do stropu zlatými pruty a truhlami, které přetékalý zlatými španělskými tolary. Byl tu skvostrný kříž“ — paní Wilditchová to slovo modře podtrhla — „posázený drahokamy, který kdysi zdobíval lodní kapli španělské galiony, a na mramorovém stole stály poháry z drahého kovu.“

Pokud se však pamatoval, byla to stará kuchyňská kredenc, žádné zlaté tolary tu nebyly, ani žádný kříž, a co se týče španělské galiony...

„Tom děkoval vlídné Prozřetelnosti, že ho zavedla nejdřív k oné mapě na půdě“ (ale žádná mapa přece neexistovala. Wilditchovi se chtělo opravovat příběh stránku za stránkou, zrovna tak, jako to dělávala matka se svou modrou tužkou) „a potom k tomuto bohatému pokladu“ (matka připsala na okraj k té vlídné Prozřetelnosti: „Ani stopy po nějakém náboženském cítění!!!“). „Naplnil si kapsy zlatými tolary, a uchopiv pod paží po jednom zlatém prutu, vydal se chodbou nazpátek. Měl v úmyslu uchovat svůj objev v tajnosti a zvolna den co den přenášet poklady do příborníku ve svém pokoji, aby pak na konci prázdnin překvapil matku vším tím nečekaným bohatstvím. Bezpečně dorazil domů, nikým nespášen, a toho večera pak na lůžku přepočítával své nové bohatství, zatímco venku stále pršelo jen se lilo. Takovou bouří ještě v životě neslyšel. Jako by se proti němu vztekala hříšný duch jeho dávného pirátského předka,“ (paní Wilditchová připsala: „Patrně věčný trest!“) „a opravdu, když se nazítří vrátil na ostrov v jezeře, celé stromy tu byly vyvráceny z kořenů a ležely nyní přes vchod do chodby. Horší však bylo, že došlo i k posunu půdy, a jesky-

ně nyní ležela navždy skryta pod jezerními vodami. Přesto však,“ dodával stručně mladý Wilditch před čtyřiceti lety, „*poklad již získaný stačil zachránit rodinný demov a vyslat Tomova bratra do Oxfordu.*“

Wilditch se svlékl, vlezl do postele a pak ležel na zádech a poslouchal bouřku. Co si to W. W. vytvořil za banálně konvenční sen — a z čeho? Neexistovala přece žádná podkrovní komůrka — pravděpodobně žádný vor — to byly úvodní rekvizity a nezáleželo na nich, ale proč W. W. tak překroutil samotné dobrodružství? Kam se poděl ten stařec s plnovousem? Kvákavá stařena? Samozřejmě se mu to všechno jen zdálo, nic jiného než sen to být nemohlo, ale sen je přece také jakási zkušenost, obrazy ze sna mají svou vlastní integritu — a Wilditch pocítil profesionální vztek nad tou falešnou zprávou, zrovna tak jako matka nad chybou ve fabiánských statistikách.

Nicméně jak tu ležel v matčině posteli a uvažoval o její přísné kritice té povídky od W. W., napadala ho jiná, možná oprávněnější teorie o těch falzifikacích. Vzpomněl si, že v těch zlých letech po čtyřicátém roce se agenti vysazovaní padákem do Francie museli předtím naučit nazpaměť nějaký krycí příběh, který by mohli uvést v případě mučení a v němž by se dalo ověřit dostatek pravdy. Možná že ten tlak ke sdílnosti, kterému byl před čtyřiceti lety W. W. vystaven, byl skoro také tak velký, takže ho donutil, aby si našel úlevu ve fantazii. Konec konců agent shazovaný na obsazené území dostává vždycky nějaký časový limit pro případ zatčení. „Udržte vyslychající tak a tak dlouho v šachu mlčením nebo lhaním, a pak můžete říct všechno.“ V tomhle případě už jistě časový limit dávno prošel, matce se nedalo ublížit, a tak dal Wilditch poprvé svému sklonu ke vzpomínkám záměrně volný průchod.

Vstal z postele, a když našel v zásuvce psacího stolku

dopisní papír, orazítkovaný — patrně k daňovým účelům — „Wintonská společnost drobných pozemkových vlastníků s r.o.“, začal psát zprávu o tom, co vlastně našel — nebo co snil, že našel — pod zahradou Winton Hallu. Za oknem čenichala deštivá letní noc, právě tak jako před čtyřiceti lety, ale jak psal, začínala ustupovat a šednout. Stromy v zahradě zviditelněly, takže když po několika hodinách vzhlédl od psaní, daly se rozeznat obrysy rozbité kašny i to, co podle něho byly vavříny v Temné stezce a co vypačalo jako starci shrbení před nepohodou.

Nesejde na tom, jak jsem se na ten ostrůvek v jezeře dostal, nesejde na tom, jestli ve skutečnosti, jak říká bratr, je to jen mělký rybníček s vodou sotva po kolena (řekl bych, že se na voru dá plavit i tam, kde je vody po kolena, a určitě jsem k jezeru musel pokaždé přijít Temnou stezkou, takže není nijak nepravděpodobné, že jsem si tam ten vor postavil). Nesejde na tom, v kterou dobu to bylo — asi večer —, a schovával jsem se, jak si teď vzpomínám, na Temné stezce, poněvadž tam si mě George netroufal hledat. Ten večer se rozpršelo, právě tak jako teď, a George zřejmě zavolali, aby se šel schovat domů. Asi pak matce říkal, že mě nemůže najít, a matka mě určitě volala z hořejších oken, vpředu i vzadu — to snad bylo tenkrát, jak o tom dneska večer mluvil George. Nejsm si těmi okolnostmi jist, jsou pouze přijatelné; nedokážu ještě *rozeznat*, co to vlastně popisují. Ale vím, že jsem se potom s Georgem ani s matkou kolik dní neviděl... Ať si George říká co chce,

musel jsem strávit pod zemí nejméně tři dny a tři noci. Že by se vážně nepamatoval na takovou nevysvětlitelnou příhodu?

A teď už si tu svůj příběh ověřuji, jako by šlo o skutečnou událost, poněvadž co vlastně mohou mít Georgovy vzpomínky společného s událostmi ze sna?

Zdálo se mi, že jsem se přeplavil přes jezero, zdálo se mi... to je ta jediná jistá věc a té se musím držet — faktu, že jsem snil. Chudák matka, ta by se trápila, kdyby se mohla dovědět, že jsem ty události — třeba jen na okamžik — začal považovat za skutečné..., ovšem kdyby měla možnost dovědět se, co si teď myslím, pak by pole možností bylo bez hranic. Zdálo se mi tedy, že jsem se dostal přes vodu (buďto jsem přeplaval — v sedmi letech jsem už plavat uměl — nebo přebrodil, jestli je to jezírko vážně tak malé, jak tvrdí George, nebo jsem se přes ně přeplavil (na voru) a vydrápal jsem se do svahu na ostrůvek. Pamatuji se, že tam byla tráva, křoví a mlází a nakonec i les. Řekl bych prales, nebýt toho, že jsem už viděl na té zahradní zdi, jak se rozměry věkem zmenšují. Nepamatuji se na rozsochatou borovici, kterou líčil W. W. — mám podezření, že to ukradl hlídkový strom z *Ostrova pokladů*, vím však určitě, že když jsem se dostal do toho lesa, nebylo mě z domu vůbec vidět, a že tu byly stromy dost blízko u sebe, aby mě chránily před deštěm. Dost brzy jsem zabloudil, a zase — jakpak bych býval mohl zabloudit, kdyby to jezero nebylo o nic větší než maličký rybníček a ten ostrůvek potom jen o málo větší než kuchyňský stůl?

Zase si tu chci vzpomínky ověřovat, jako by šlo o fakta. Sen nebere rozměry v úvahu. Louže může obsáhnout celou pevninu a skupinka stromů se může ve spánku táhnout až na kraj světa. Zdálo se mi tedy, *zdálo*, že jsem zabloudil a že začínala padat noc. Neměl jsem

strach. Jako bych už v sedmi letech byl zvyklý cestovat. Všechny budoucí drsné výpravy už byly tehdy ve mně, jako sval, který se pouze potřebuje vyvinout. Stočil jsem se do klubička v kořenech stromů a spal jsem. Když jsem se vzbudil, bylo ještě pořád slyšet, jak v hořejších větvích krápe déšť a jak někde blízko bez přestání bzučí nějaký hmyz. Všechny ty zvuky se mi teď vracejí tak jasně jako ten šum deště na střeších parkujících aut před klinikou ve Wimpole Street, ta hudba včerejška.

Vyšel měsíc, a tak jsem se mohl lépe rozhlédnout kolem sebe. Byl jsem odhodlán pokračovat v průzkumné výpravě až do rána, poněvadž pak určitě někoho pošlou, aby po mně pátral. George mi četl celou řadu knížek o průzkumných výpravách a z nich jsem věděl, jaké nebezpečí hrozí tomu, kdo zabloudí — že bude tak dlouho chodit v kruhu, až nakonec zemře žízní nebo hladem —, a tak jsem do kůry toho stromu vyřezal křížek (měl jsem u sebe nůž s několika želízky, malou pilkou a nějakým nástrojem na odstraňování kamínků z koňských kopyt). Pro budoucí zmínky jsem to místo, kde jsem spal, pojmenoval Tábor naděje. Hladu jsem se nebál, poněvadž jsem měl v obou kapsách jablka, a co se týče žízně, stačilo jít pořád rovně, a nakonec bych zase došel k jezeru, kde byla voda sladká, nebo při nejhorším trochu poloslaná. Zacházím do všech těch podrobností, které W. W. vynechal, abych si vyzkoušel svou paměť. Do dneška jsem zapomněl, kam až jezero sahalo a jak bylo hluboké. Zapomněl to i W. W., anebo se bál rozpomenout?

Ušel jsem něco přes tři sta kroků — měřil jsem vzdálenosti na kroky a vždycky asi po stu krocích jsem udělal na stromě značku — bez náležitých měřidel jsem nic lepšího dělat nemohl — kvůli mapě, kterou jsem se už tehdy chystal nakreslit —, až jsem došel k velikému,

na první pohled ohromně starému dubu, jehož kořeny se kroutily nad zemí (na ty kořeny jsem si vzpomněl jednou v Africe, kde tvořily jakýsi oltář pro fetiš — sedící lidskou postavu udělanou z dýně a z vějířovitých palmových listů a z jakési blíže neurčitelné rostlinné hmoty, která za deště hnila, s velikým bambusovým pyjem. Polekal jsem se tehdy toho fetiše, jak jsem na něj znenadání narazil, anebo mě tak vyděsila vzpomínka, kterou ve mně vyvolal?) Pod jedním z těch kořenů byla půda rozrytá: někdo tu vykopal z dýmky hromádku ohořelého tabáku a ve vlhkém měsíčním světle se jako had zatřpytila zlatá benátská zecchina. Škrtl jsem sirkou, abych si důkladněji prohlédl půdu, a na kousku uvolněné hlíny jsem spatřil otisk lidské nohy — mířil ke stromu a byl od něho vzdálen jen pár centimetrů a vypadal zrovna tak osaměle jako ta šlépěj, kterou na jiném ostrově našel v písku Crusoc. Jako by nějaký jednonohý člověk skočil z houští rovnou k tomu stromu.

Pirátský předeek! Co to W. W. napsal za nesmysl, anebo snad chtěl vzpomínku na tu ztuhlou, děsivou šlépěj proměnit v jakési útěšné pomýšlení na toho vlídného darebáka, Dlouhého Johna Silvera s dřevěnou nohou? Stál jsem rozkročen nad stopou a vyhlížel jsem nahoru do koruny stromu a skoro jsem čekal, že tam bude jednonohý muž hřadovat ve větvích jako sup. Poslouchal jsem a nic se neozývalo, jedině déšť z předešlého večera kapal s listu na list. A pak — nevím proč — jsem si klekl a nahlédl mezi kořeny. Žádný železný kruh tu nebyl, ale jeden z kořenů tvořil oblouk vysoký přes půl metru, jako vchod do nějaké jeskyně. Strčil jsem dovnitř hlavu a rozsvítil jsem další sirkou — nemohl jsem dohlédnout konce.

Není snadné mít stále na paměti, že mi tehdy bylo jenom sedm. Sami pro sebe zůstáváme pořád stejně

staří. Nejdřív jsem se bál postupovat riskantně dál, ale to by se bál každý dospělý člověk, kterýkoliv z těch badatelů, které jsem pokládal ze svoje pairy. Před měsícem mi bratr četl z knížky nazvané *Romantika objevování Austrálie* — moje vlastní čtení ještě tak daleko nepokročilo, paměť jsem však měl čerstvou a vnímavou a v hlavě jsem pak nosil všechny možné nové obrazy a slova, vyvolávající nějaké představy — domorodci, sextant, Murumbidgee, Kamenná poušť — a body na kompasu s velkými iniciálami V.J.V. a S.S.Z. vyvolávaly tehdy ve mně vzrušení, kterého pro mne pak už nikdy nepozbyly docela. Jako ta číslice na hodinkách, která se nakonec vrátí, aby ukázala důležitou hodinu. Utěšovalo mě pomyšlení, že i Sturt býval někdy vystrašený a že Burke svým řáděním často zakrýval strach. Jak jsem tu klečel před jeskyní, vzpomněl jsem si na jednu sluji, do níž vstoupil George Grey, můj další hrdina, a jak tam znenadání narazil na třímetrovou mužskou postavu nakreslenou na stěně, od hlavy až k patě oděnou do jakéhosi rudého roucha. Nevím proč, ale té malby jsem se bál víc než domorodců, kteří zabili Burka, a okolnost, že prý ruce a nohy vyčnívající z toho roucha byly špatně provedené, jenom zvyšovala mou hrůzu. Noha, která vypadá jako noha, je pouze lidská, ale moje fantazie si dokázala nekonečně pohrávat s chybami toho malíře — noha s koňským kopytem, noha se spárkatým kopýtkem, ptačí prsty podobné červům. Teď jsem si tu podivnou šlápěj spojil s onou špatně provedenou malbou a dlouho jsem váhal, než jsem si dodal odvahy, abych vlezl do té jeskyně pod kořenem. Než jsem to udělal, nazval jsem to místo kvůli šlápěji Pátkova jeskyně.

Několik metrů jsem se nemohl ani postavit na kolena, strop se mi odíral o vlasy a v té pozici se nedalo rozsvítit další sirku. Mohl jsem se jen sunout jako červ a kreslit tělem do prachu jakýsi ideogram. V té tmě jsem chvíli ani nepozoroval, že vlastně lezu po dlouhém svahu dolů, po obou stranách jsem však cítil, jak mě kořeny dřou do ramenou jako zábradlí na schodišti. Plazil jsem se mezi větvemi podzemního stromu v jakémsi krtčím světě. Potom jsem ty překážky měl za sebou — octl jsem se venku na druhém konci. Znovu jsem hlavou narazil o hliněný strop a zjistil jsem, že se mohu vztyčit na kolena. Ale málem jsem se zase svalil, protože jsem si neuvědomil, jak příkře se tu svažuje zem. Byl jsem už nejmíň dva metry pod zemí, a když jsem zapálil sirku, nebylo vidět konce toho dlouhého svahu, který přede mnou stále klesal. Nemohu si pomoci, abych nebyl trochu pyšný na to, že jsem pokračoval dál, tentokrát po kolenou, ačkoliv je asi sporné, může-li člověk opravdu projevit odvalu ve snu.

Opět jsem se zastavil, chodba se zatáčela, a když jsem rozsvítil další sirku, zjistil jsem tentokrát, že se mohu postavit na nohy. Cesta se vyrovnala a vedla teď horizontálně. V zatuchlém vzduchu byl jakýsi nepříjemný, zvláštní zápach, jako když se vaří zclí, a mně se chtělo zpátky. Vzpomněl jsem si, že si horníci berou s sebou do štol kanáry, aby vyzkoušeli, jestli je vzduch čerstvý, a litoval jsem, že jsem si nevzal s sebou našeho kanárka, který nás doprovázel do Winton Hallu — dělal by mi také se svým slabounkým zpěvem jakousi společnost v tom temném tunelu. Vzpomněl jsem si, že existuje něco, čemu se říká bahenní nebo důlní plyn a co způsobuje výbuchy, a tady v té chodbě bylo určitě dost vlhko. Teď už jsem musel být skoro pod jezerem a na-

padlo mě, že dojde-li k výbuchu, vevalí se sem voda z jezera a utopím se.

Při té představě jsem sfoukl sirku, přesto jsem však postupoval dál a doufal, že třeba najdu o něco snazší východ namísto toho zdlouhavého plazení mezi kořeny stromů.

Znenadání přede mnou něco zahvízdalo, jenže spíš než hvízd to bylo zasyčení: podobalo se to zvuku, jaký vydává čajový kotlík, když přijde do varu. Vzpomněl jsem si na hady a říkal jsem si, jestli si snad v tom tunelu neudělal hnízdo nějaký obrovský had. Existovalo cosi člověku smrtelně nebezpečného, jmenovalo se to Černá mamba... Stál jsem, ani jsem nedutal, zatímco hvízdání dlouhou dobu pokračovalo, až pak kňouravě umlklo. Byl bych tenkrát dal za to nevím co, kdybych mohl být zase bezpečně zpátky v posteli vedle matčina pokoje, kde jsem měl na dosah ruky elektrický vypínač a pod nohama pevnou pelest. Ozval se zvláštní klinkavý zvuk a jakoby kachní kvákání. Nemohl jsem už snést tu tmou a rozsvítil jsem další sirku, bez ohledu na důlní plyn. Osvětlnila hromádku starých novin a nic víc — bylo to zvláštní objevit, že nejsem první člověk, který sem vkročil. Zavolal jsem: „Haló!“ a můj hlas se nesl v dlouhé chodbě slábnoucí ozvěnou. Nikdo mi neodpovídal, a když jsem sebral jedny noviny, poznal jsem, že nijak nedokazují přítomnost nějakých lidí. Byl to *Východoanglický zpravodaj* z 5. dubna 1885 — „k němuž jest připojena *Colchesterská stráž*“. Je to komické, jak mi v paměti utkvělo i datum a pseudogotické typy toho titulu. Z novin vycházel slabý zápach po rybách, jako by kdysi — před pradávnými věky — do nich někdo zabalil kousek pravěké tresky. Sirka mě spálila do prstů a zhasla. Snad jsem byl první, kdo sem po všech těch letech přišel, ale co když tu ten člověk, který sem donesl ty noviny, leží někde v tunelu mrtvý...

Pak jsem dostal nápad. Z novin v ruce jsem si udělal pochodeň, ostatní jsem si nacpal pod paži a s tímhle silnějším světlem jsem se směleji vydal chodbou kupředu. Konec konců divoká zvěř — to mi George četl — a tedy s největší pravděpodobností i hadi — se ohně bojí, a mé obavy z výbuchu zahrnala větší hrůza z toho, co třeba najdu ve tmě. Když jsem však podruhé zahrnul za roh, nespatriil jsem ani hada, ani levharta, ani žádné jiné zvíře, jaké strašívá v jeskyních. Na levé stěně chodby byla primitivně, jak to dělával pravěký člověk, načrtnuta — nějakým ostrým nástrojem jako dlátem — obrovská ryba. Zvedl jsem pochodeň z novin výš a spatřil jsem zbytky nápisu buď napůl zahlazeného, nebo v nějaké řeči, kterou jsem neznal:

g. n. c. t. j.

Snažil jsem se ty symboly rozluštit, když tu se odněkud ozval jakýsi chraplavý hlas: „Maria, Maria.“ Stál jsem bez hnutí a noviny mi v ruce dohořivaly. „To jsi ty, Maria?“ pravil hlas. Připadalo mi, že to zní velice rozzlobeně. „Co to zas vyvádíš za psí kusy? Kolikpak je hodin? Určitě už bude nejvyšší čas, abych dostal vývar.“ A pak jsem zaslechl znovu ten zvláštní kvákavý zvuk, který jsem už slyšel předtím. Dlouho se ozývalo šuškáání a pak bylo ticho.

3
Patrně se mi ulevilo, že tam dole v chodbě jsou lidské bytosti, a ne divá zvěř, jenže co to mohlo být za lidi — leda zločinci, kteří se tu skrývají před spravedlností,

nebo cikáni, o kterých je přece známo, že kradou děti. Báł jsem se pomyslet, co by mohli udělat někomu, kdo odhalil jejich tajemství. Taky ovšem bylo možné, že jsem objevil domov nějakého domorodého kmene... Stál jsem tu a nebyl jsem s to se rozhodnout, jestli mám jít dál nebo se vrátit. Tenhle problém mi moji australští páirové nemohli pomoci rozřešit, neboť jim se domorodci někdy ukázali jako přátelský lid, který jim dával ryby (vzpomněl jsem si na tu rybu na stěně), a jindy je jako nepřátele napadli oštěpy. Ať už to byli zločinci, cikáni nebo domorodci, v každém případě jsem na svou obranu měl jenom kapesní nůž. To myslím ukazuje na pravého badatelského ducha, že jsem přes všechny obavy měl na paměti mapu, kterou musím jednou nakreslit, zůstanu-li naživu, a tak jsem toto místo nazval Tábora nerozhodnosti.

Můj problém se mi brzy vyřešil. Za rohem chodby se najednou bezhluchně objevila jakási stařena. Měla na sobě staré modré šaty, které jí sahaly až po kotníky, pokryté benátskými zlatými zecchinami, vlasy měla šedivé a rozčuchané a na temeni jí začínala pleš. Byla právě tak překvapena jako já. Stála tu a civěla na mě, a pak otevřela ústa a zakvákala. Později jsem se dověděl, že nemá horní patro a že patrně říkala: „Kdo-pak jsi?“, ale tehdy jsem myslel, že mluví nějakou cizí řečí — možná domorodeckou — a snažil jsem se odpovédět co možná přesvědčivě: „Angličan.“

Chraplavý hlas odněkud pravil: „Přiveď ho sem, Maria.“

Stařena udělala ke mně krok, ale já nemohl snést pomyslení, že se mne dotknou její ruce, staré a zkřivené jako ptačí pařáty a poseté hnědými skvrnami, o nichž mi náš zahradník Ernest říkal, že to jsou „hrobová znamínka“. Nehty měla velice dlouhé a plné špíny. Šaty měla také špinavé a já si vzpomněl na tu benát-

skou minci, kterou jsem našel venku, a představil jsem si stařenu, jak se prodírá mezi kořeny stromu. Uskočil jsem ke stěně chodby a nějak jsem proklouzl kolem ní. Kvákala za mnou, ale běžel jsem dál. Za druhým nebo snad za třetím rohem jsem se najednou octl ve veliké jeskyni, vysoké nějakých dva a půl metru. Na něčem, co jsem nejdřív pokládal za trůn, ale v čem jsem později poznal záchodovou mísu, seděl mohutný stařec s bílým plnovousem, kolem úst zažloutlým — dneska bych řekl, že od nikotinu. Měl jednu zdravou nohu, pravá nohavičice však byla zašitá a vypadala vycpaně jako polštář. Bylo na něho docela dobře vidět, protože na kuchyňském stole, vedle nože a dvou hlávek zelí, stála petrolejka, a jeho obličej mi později znovu vyvstal před očima, když jsem jednoho dne četl Darwinův popis poštovního holuba: „Víčka značně protáhlá, veliké nozdry, široce zející huba.“

„A čípak ty asi jseš,“ řekl, „a kde se tady bereš a proč-pak mi pálíš moje noviny?“

„Jmenuju se William Wilditch,“ řekl jsem, „a jsem z Winton Hallu.“

„A kdepak je ten Winton Hall?“ zeptal se, ani se na svém trůně nepohnul.

„Tam nahoře,“ řekl jsem a ukázal na strop jeskyně.

„To mi říkáš ztraceně málo,“ řekl. „Všecko je přece tam nahoře, Čína i celá Amerika, i Sandvičské ostrovy.“

„Asi je,“ řekl jsem. Ve většině toho, co říkal, bylo něco rozumného, jak jsem si později uvědomil.

„Ale tady dole jsme jenom my. Jsme vybíraví,“ řekl, „Maria a já.“

Teď už jsem se ho tolik nebál. Mluvil anglicky. Byl to krajan. Řekl jsem: „Když mi povíte, kudy se dostanu ven, tak si půjdu po svých.“

„Copak to máš pod paží?“ zeptal se zostra. „Další noviny?“

„Já jsem je našel v chodbě...“

„Najít tady u nás neznamená sebrat,“ řekl, „ať si to třeba v Číně znamená co chce. Na to brzy přijdeš sám. Vždyť je to poslední várka novin, co Maria donesla. Co budeme mít na čtení, když tě necháme, abys je šlohnul?“

„Já jsem nechtěl...“

„Umíš číst?“ zeptal se, neposlouchaje moje omluvy.

„Když to nejsou moc dlouhá slova.“

„Maria číst umí, jenže už nevidí o moc líp než já a nemůže dost dobře vyslovovat.“

Maria za mnou zakvákala — jako bučivá žába, připadá mi teď — a se mnou to trhlo. Jestli četla takhle, tak jsem nechápal, jak jí může slovo rozumět. Řekl mi: „Zkus kousek přečíst.“

„Jak to myslíte?“

„Copak nerozumíš anglicky? Tady dole si budeš muset na večeri vydělat.“

„Ale vždyť ještě není čas k večeri. Vždyť je teprve brzy ráno,“ řekl jsem.

„Kolik je hodin, Maria?“

„Kvák.“

„Šest. To je čas k večeri.“

„Ale to je přece šest ráno a ne večer.“

„Jakpak to víš? Kdepak máš nějaké svítání? Tady nic takového jako ráno nebo večer neexistuje.“

„A jak se tedy vůbec budíte?“ zeptal jsem se. Rozesmál se, až se mu vousy třásly. „To je ale kluk mazaná,“ zvolal. „Slyšelas to, Maria? Jak prý se vůbec budíte? Však ty na to ještě přijdeš, že život tady není jenom samá sranda a kdo je tu pro tebe strejda Joe. Když budeš chytrý, tak se něčemu přiučíš, a když ne...“ Zamyslel se a zabručel. „Jsme tedy ve větší hloubce než v každém hrobě, co kdy lidi vykopali a kam pochovali tajemství. Pod zemí nebo nad zemí, všhecko, o co

jde, najdeš tady.“ Rozzlobeně dodal: „Tak proč nečeš, jak jsem ti povídal? Jestli máš u nás zůstat, tak sebou musíš hodit.“

„Já tu nechci zůstat.“

„Ty si myslíš, že si můžeš jenom přijít a nakouknout sem jako špehoun, že jo? A zase si odejít. To se tedy pleteš — ale jen si tu prohlídni, co chceš, a pak se do toho dej.“ Nelíbilo se mi, jak teď mluvil, přesto jsem však udělal, jak mi říkal. Stál tu starý, čokoládově mořený příborník, vysoká kuchyňská kredenc, plenta polepená výstřižky a obtisky, dřevěná bedna, která snad sloužila Marii jako židle, a pak jedna větší jako stůl. Na kuchyňském sporáku stál odstavený kotlík na čaj a ještě se z něho kouřilo. To asi bylo to hvízdání, co jsem prve zaslechl v chodbě. Nikde jsem neviděl žádnou postel, ledaže by k tomu účelu sloužila hromada pytlů od brambor v koutě u stěny. Na podlaze ležela spousta chlebových drobtů a v rohu smetená hromádka kostí, jako by tu čekaly na pohřeb.

„Tak,“ řekl, „a teď ukaž, co mládí dovede. Musím si teprve vyzkoušet, jestli vůbec stojíš za to, abych si tě tu nechal.“

„Ale já nechci, abyste si mě tu nechával,“ řekl jsem.

„Vážně ne. Já už musím domů.“

„Doma je člověk tam, kde líhá,“ řekl, „a ty budeš od teďka líhat tady. Tak už si vem první stránku, co je navrchu, a čti. Chci slyšet, co je nového.“

„Ale vždyť ty noviny jsou skoro padesát let staré,“ řekl jsem. „Nic nového v nich není.“

„Novina je novina, ať je stará jak chce.“ Začal jsem pozorovat, že má ve zvyku mluvit jaksi v obecných tvrzeních, jako by přednášel nebo prorokoval. Zdálo se, že spíš než o rozhovor mu jde o to, odříkávat jakési články víry. Byly možná výstřední a bláznivé, přesto se však nikdy nedalo poukázat na nějaký omyl. „Kočka

je kočka, i když je chcíplá. Dáme ji pryč, když začne smrdět, ale novina nikdy nesmrdí, ať je jak chce dlouho chcíplá. Novina se udrží. A vrací se ti, když to nejmíň čekáš. Jako hrom.“

Otevřel jsem noviny namátkou a četl: „Zahradní slavnost na Gruntu. Slavnost na Gruntu v Long Wilsonu ve prospěch zchudlých šlechtičen zahájila lady (Isobel) Montgomeryová.“ Poněkud mě mávla ta dlouhá slova, která šla tak rychle za sebou, ale vedl jsem si docela slušně. Stařec seděl na záchodové míse s hlavou mírně svěšenou a pozorně poslouchal. „Pro bazar Bílého slona nalezla zastání u pana faráře. Očekávalo se, že udělí —“ Stařec pravil s uspokojením: „Jsou to královská zvířata.“

„Ale to nebyl opravdický slon,“ řekl jsem.

„Stání je přece část stáje, ne? Co by to bylo za stání, kdyby ten slon nebyl opravdický? Čti dál. Byly to dobré úděly, nebo zlé?“

„To taky nebyly takové úděly,“ řekl jsem.

„Žádné jiné nejsou,“ řekl. „Tvůj úděl je, abys mi čet. Její úděl je kvákat jako žába a můj úděl je poslouchat, poněvadž už mám slabé oči. To, co tu snášíme, je podzemní úděl, a tamty byly zahradní — ale ono to nakonec vyjde na jeden a ten samý úděl.“ Bylo zbytečné se s ním přít, a tak jsem četl dál: „Naneštěstí však průběh večera předčasně ukončil prudký liják.“

Maria kvákla, že to zaznělo jako škodolibý smích.

„Tak vidíš,“ řekl stařec, jako by to, co jsem přečetl, nějak dokazovalo, že měl pravdu. „To máš ty úděly.“

„Bylo nutno zábavu přenést do domu, včetně živých obrazů a Honby za pokladem.“

„Honba za pokladem?“ zeptal se ostře.

„Tady to tak stojí.“

„Taková nestydatost,“ řekl. „Vyložená nestydatost. Slyšelas to, Maria?“

Zakvákala — tentokrát myslím rozzlobeně.

„Už abych tu měl ten vývar,“ řekl hluboce zasmušile, jako by říkal: „Už abych ležel bradou vzhůru.“

„To už bylo kdysi dávno,“ pokoušel jsem se ho utěšit, „před dávným časem.“

„Časem,“ vykřikl, „já ti čas —“ použil slova, které mi bylo docela neznámé, ale o němž jsem uhodl, ani nevím jak, že je z těch slov, jakých bych sám nemohl dost dobře používat, až se vrátím domů. Maria zmizela za plentou — musely tam být další kredence, poněvadž jsem ji slyšel, jak otvírá a zavírá několikery dvířka a řinčí hrnci a pánvemi.

Rychle jsem mu pošeptal: „To je vaše milá?“

„Sestra, žena, matka, dcera,“ řekl, „co je v tom za rozdíl? Vyber si, co chceš. Je to přece ženská, ne?“ Seděl tu zadumán na záchodové míse jako král na trůně. „Existují dvě pohlaví,“ řekl. „Nepokoušej se jich definicemi udělat víc než ty dvě.“ Ten výrok se mi vryl do paměti se stejně pádnou matematickou jistotou, s jakou jsem se později ve škole naučil Euklidově větě o stranách rovnoramenného trojúhelníka. Nastalo dlouhé ticho.

„Už abych snad šel,“ řekl jsem a přešlápl s nohy na nohu. Vtom vešla Maria. Přinesla talíř s nápisem Fido, plný horkého vývaru. Její manžel, bratr, či kdo to vlastně byl, dlouho choval talíř na klíně, než se vývaru napil. Zdálo se, že je opět pohřížen v myšlenkách, a tak jsem váhal, jestli ho mám vyrušit. Přesto však jsem to po chvílce zkusil znova.

„Doma už mě budou čekat.“

„Doma?“

„Ano.“

„Nemůžeš mít lepší domov než tenhle,“ řekl. „Však uvidíš. Za nějakou dobu — za rok za dva — si tu docela zvykneš.“

Dělal jsem, co jsem mohl, abych byl zdvořilý. „Máte to tu určitě moc hezké, ale...“

„Nemá cenu být neposedný. Já jsem se tě přece neprosil, abys sem chodil, ale když už tady jseš, tak tu pěkně zůstaneš. Maria umí báječně vařit zelí. Neutrpíš tu žádnou újmu.“

„Ale když já tu zůstat nemůžu. Maminka...“

„Na maminku zapomeň a na tatínka taky. Kdybys odtamtud seshora něco potřeboval, Maria ti to sem donese.“

„Ale když já tu zůstat nemůžu.“

„Nemůžu, to není slovo, které bys mohl říkat člověku, jako jsem já.“

„Ale vy nemáte právo mě tady držet.“

„Jaképak ty jsi měl právo vpadnout sem jako zloděj a Marii celou vyplašit, zrovna když mi vaří vývar?“

„Ale já u vás nemůžu zůstat. Není to — hygienické.“ Nevím, jak se mi podařilo vypravit ze sebe to slovo.

„Umřel bych...“

„Nemá cenu mluvit tady dole o umírání. Tady ještě nikdo neumřel a není proč si myslet, že tu někdy někdo umře. My přece nejsme mrtví, Maria a já, a žijeme už hrozně dlouho. Ani nevíš, jakou máš vlastně kliku. Máme tady poklad, který předčí všechno bohatství Asie. Jednou ti ho ukážu, když nebudeš Marii rozčilovat. Víš, co je to milionář?“ Přikývl jsem. „Nejsou ani ze čtvrtiny tak bohatí jako Maria a já. Rockefeller je v tahu, Fred je v tahu, i Kolumbus. Sedím tu a pořád jenom čtu, jak lidi umírají — je to sranda a basta. Všude v novinách najdeš rubriku ‚Navždy nás opustil‘ — stálo tam taky o nějaké urozené paní Karolíně ze Zimořitic, a to nám s Marií přišlo k smíchu. My tady máme letní řiť jak je rok dlouhý, povídal jsem, když tu dřepíme u kamen.“

Maria vzadu zakvákala a já jsem se dal do pláče, spíš

abych ho nějak přerušil, než že bych měl doopravdy strach.

Je to zvláštní, jak živě si po všech těch letech dokážu toho člověka vybavit, i to, co mi říkal. Kdyby teď začali na ostrůvku pod kořeny toho stromu kopat, skoro bych čekal, že ho tam najdou, jak ještě pořád sedí na staré záchodové míse, která patrně ani nebyla zapojena na žádné potrubí ani odpadovou rouru a k ničemu praktickému nesloužila — a přece, kdyby byl opravdu existoval, byl by už dávno musel překročit stovku. Byl v něčem jako monarcha a v něčem — jak už jsem říkal — jako prorok; v něčem jako náš zahradník, kterého matka neměla ráda, a jako strážník ze sousední vsi. Míval někdy venkovské a hrubé výrazy, ale zdálo se, že se jeho úvahy pohybují v nějaké hlubší rovině jako kořeny, které se rozrůstají pod vrstvou kompostu. Mohl bych teď sedět tady v pokoji celé hodiny a vzpomínat na všechno, co mi říkal — ještě jsem to všechno ani nerozluštil; mám to uloženo v paměti jako šifrovaný kód, který teprve čeká na nějaký klíč či na vnuknutí.

Povídal mi zostra: „My tady žádnou sůl nepotřebujem. Beztak je jí tu až moc. Ochutnej kterou chceš hroudu hlíny a zjistíš, že je slaná. Žijeme v soli. Jsme do ní, dalo by se říct, naloženi. Podívej se Marii na ruce, a uvidíš v těch rozpukaných dlaních sůl.“

Okamžitě jsem přestal plakat a podíval jsem se (vždycky mě dokážou upoutat drobtý informace, které s věcí nesouvisí), a opravdu to vypadalo, jako by jí mezi kotníky prstů probíhaly šedobílé švy.

„Ty budeš za čas taky sláný,“ dodal povzbudivě a velice hlučně se napil svého vývaru.

„Ale já už vážně jdu,“ řekl jsem, „pane...“

„Můžeš mi říkat Javitt,“ řekl, „ale jen proto, že to není moje pravé jméno. Nemyslíš si přece, že ti ho

řeknu, víd? A Maria taky není Maria — to je jenom zvuk, na který mě poslouchá, rozumíš, jako třeba Jupiter.“

„Ne.“

„Kdybys měl psa, kterému byste říkali Jupiter, tak by sis přece nemyslel, že je to opravdu Jupiter.“

„Já mám psa, a tomu říkáme Joe.“

„To máš to samé,“ řekl a napil se polévky. Někdy mám dojem, že od té doby už jsem o žádný rozhovor neměl takový zájem, jaký ve mně dokázaly vzbudit ty jeho nesouvislé výroky, kterým jsem naslouchal během těch dní (nevím, kolik jich bylo), co jsem tam dole pod zahradou strávil. Neboť ten den jsem ovšem neodešel. Javitt prosadil svou.

Dalo by se říct, že mě umluvil, abych tam zůstal, ačkoliv vůbec nepochybuji o tom, že kdybych býval trval na svém, Maria by mi byla zatarasila cestu zpátky, a jistě by mě ani ve snu nenapadlo, abych se pokoušel uniknout skrz plesnivě záhyby jejích šatů. To bylo na tom to zvláštní, jak jsem byl v těch dnech stále na vahách — pro a proti: polovičku času jsem měl strach, jako bych byl zavřen do klece tíživého snu, a polovičku času se mi jen chtělo volně a šťastně se smát těm jeho nezvyklým řečem a výstředním nápadům. Jako by během těch hodin a dnů byly v životě jenom dvě důležité věci, smích a strach. (S právě tak dvojnásobným pocitem jsem se snad setkal i tehdy, když jsem poprvé poznal ženu.) Existují lidé, v jejichž smíchu bývá vždycky určitý pocit nadřazenosti, ale právě Javitt mě naučil, že smích bývá častěji znamením rovnosti — a radosti, ne zloby. Seděl tu na své záchodové míse a říkal: „Denně tu seru mrtvou hmotu, nezdá se ti? Ale kdepak.“ (To už jsem se smál, poněvadž jsem poznal, že je to sprosté slovo, ale ještě jsem neslyšel, aby je někdo vyslovil.) „Všecko, co ze mě vychází, je živé, povídám ti. Kroutí

se to tam, bakterie a mikrobi a to ostatní, vchází to do země jako do lůna, a pak to asi někde vyjde ven, jako vyšla má dcera — zapomněl jsem, že jsem ti o ní ještě nevyprávěl.“

„Je tady?“ zeptal jsem se a podíval jsem se na plentu a byl jsem zvědav, jaká nestvůrná ženská se asi odtamtud vynoří příště.

„Kdepak, už je to dávno, co odešla nahoru.“

„Třeba bych jí mohl od vás donést nějaký vzkaz,“ řekl jsem lstivě.

Opovržlivě se po mně podíval. „Jakýpak vzkaz,“ zeptal se, „by mohl někdo takový, jako jsi ty, donést někomu takovému, jako je ona?“ Musel postřehnout vedlejší pohnutku, skrytou za mou nabídkou, neboť se vrátil k faktu mého uvěznění. „Já nejsem nerozumný,“ řekl, „nejsem z těch, co by o žních dělali krupobití, jenže ty, když se vrátíš nahoru, budeš tam vykládat o Marii a o mně a o pokladu, co tady máme, a lidi přijdou a začnou kopat.“

„Přisahám, že bych nic neřekl“ (a ať už jsem v životě porušil kterékoliv jiné sliby, aspoň tenhle slib jsem po celá ta léta dodržoval).

„Třeba mluvíš ze spaní. Chlapec není nikdy sám. Máš nejspíš bratra a brzy půjdeš do školy a tam začneš dělat narážky, abys vypadal důležitě. Existuje kolik způsobů, jak přísahu dodržet a přitom ji porušit. Víš, co bych pak udělal? Kdyby sem přišli a hledali? Sestoupil bych do ještě větší hloubky.“

Maria odněkud zakvákala na souhlas, zřejmě poslouchala někde za plentou.

„Jak to myslíte?“

„Podej mi ruku,“ řekl, „ať můžu s toho sedátka vstát.“ Opřel se mi rukou o rameno a vypadalo to, jako když se zvedá hora. Podíval jsem se do toho záchodu a zjistil jsem, že stojí právě nad dírou, která vede stále dolů,

kam už není vidět. „Polovic pokladu už je tam dole,“ řekl, „ale stejně bych těm parchantům nedopřál požitek z toho, co by tu našli. Mám tu narafičeno takové propadliště, aby už víckrát denní světlo nespátřili.“

„Ale kde byste tam dole brali jídlo?“

„Máme tam konzerv na dobrých sto nebo dvě stě let,“ řekl. „Vyvaloval bys oči, jakou zásobu tam Maria udělala. Tady nahoře konzerv nepoužíváme, poněvadž máme vždycky hovězí vývar a zelí, to je zdravější a zahání to kurděje, ale o zuby už přijít nemůžeme a dásně už máme stejně propadlé, takže kdybychom se museli uchýlit ke konzervám, tak bychom to klidně udělali. Vždyť tam máme šunku a kuřata a lososí jikry, máslo a paštiky z ledvinek a kaviár, i zvěřinu a morčkové kosti, málem bych zapomněl na ryby — tresčí játra a platejze v bílém víně, stehýnka z langusty, sardinky, uzenáče a sledě v tomatu, a všechno ovoce, co kdy rostlo — jablka, hrušky, jahody, fíky, maliny, švestky a ringle, svatojánský chlebiček, manga, grapefruity, ostružiny a třešně, i moruše a sladkosti z Japonska, nemluvě o tom, že tam je zelenina, kukuřice, brambory, kozí brada, špenát a to, čemu se říká štěrbák, a taky chřest a hrášek a bambusová jadýrka, a ještě jsem vynechal našeho starého kamaráda, rajské jablíčko.“ Těžce dosedl na sedadlo nad tou velikou děrou, co vedla kolmo dolů.

„Vy toho musíte mít na celé dva životy,“ řekl jsem.

„A dá se toho sehnat ještě víc,“ dodal temně, takže jsem si představil další kanály prokopané podzemím zahrady, jako výsek mraveniště, a vzpomněl jsem si na tu benátskou minci a na tu osamělou šlépěj.

Možná že všechny tyhle řeči o jídle Marii připomněly její povinnosti, protože teď s kvákáním vyšla před zaprášenou plentu a přinesla dvě misky polévky, prostředně velkou pro mne, a pro sebe skoro tak malinkou

jako kalíšek na vajíčko. Ze zdvořilosti jsem se snažil vzít si tu menší, ale vyškubla mi ji z ruky.

„O Marii si starosti dělat nemusíš,“ řekl stařec. „Ta už se krmí víc let než ty neděl. Zná svou porci.“

„Na čem tu vaříte?“ zeptal jsem se.

„Na svítíplynu,“ řekl.

To bylo to zvláštní na tomhle dobrodružství, nebo spíš na tomhle snu: ačkoliv byl fantastický, v takových prostých faktech se pořád vracel k obyčejnému životu. Ten člověk přece vůbec nemohl, jestli jsem si to opravdu vymyslel, existovat celá ta léta pod zemí, a přece tu vařili, jak si zřejmě pamatuji, na bombě s plynem.

Vývar byl docela chutný a vypil jsem ho do dna. Když jsem byl hotov, začal jsem se vrtět na té dřevěné bedně, co mi dali jako sedátko — příroda se dožadovala něčeho, co mi bylo příliš trapné, abych si kvůli tomu říkal o přispění.

„Co je to s tebou?“ řekl Javitt. „Křeslo ti není pohodlné?“

„Ba ne, je moc pohodlné,“ řekl jsem.

„Tak snad by ses chtěl natáhnout a spát?“

„Ne.“

„Já ti něco ukážu, z čeho na tebe přijdou sny,“ řekl.

„Obrázek mé dcery.“

„Já potřebuju na malou,“ vyhrkl jsem.

„A to je všechno?“ řekl Javitt. Zavolal na Marii, která ještě pořád za plentou rámusila s nádobím: „Kluk potřebuje scát. Podej mu ten zlatý nočník.“ Možná že se mi v očích projevil zájem, protože Javitt ke mně s mávnutím ruky tlumeně dodal: „To je ten nejmenší z mých pokladů.“

V mých očích to však bylo stejně dost pozoruhodné, a dosud ho vidím před sebou — opravdový nočník ze zlata. I mladý francouzský následník trůnu si na té dlouhé cestě s otcem zpátky z Varennes mohl posloužit

pouze stříbrným pohárem. Býval bych asi víc v rozpacích, jak jsem před starcem Javittem vykonával to, čemu jsem říkal jít na malou, nebýt toho, že na mě ten nočník udělal takový dojem. Každodenní záležitosti to propůjčovalo význam obřadu, téměř svátosti. Pamatuji se ještě, že to v nočníku zvonilo jako vzdálené zvonky, jako by ten zlatý povrch ozvučel jinak než porcelán či sprostší kov.

Javitt sáhl za sebe na poličku, kde ležely na hromádce staré noviny, a jedny z nich vytáhl. „Podívej se na tohle,“ řekl, „a pak mi pověz, co si o tom myslíš.“

Byl to časopis takového druhu, jaký jsem předtím ještě neviděl — plný obrázků, jakým se dneska říká pikanterie. Nemám žádnou starší vzpomínku na neoblečené ženské tělo, či tak málo oblečené, že v tom pro mne tehdy nebyl žádný rozdíl — v přiléhavém černém úboru. Celá jedna strana byla věnována jakési Miss Ramsgate, která tu byla vyfotografována ze všech úhlů. Byla favoritkou mezi uchazečkami o něco, čemu se říkalo Miss Anglie, a bude-li mít úspěch, mohla by prý i postoupit do soutěže o titul Miss Evropa, Miss Zeměkoule a potom i Miss Universum. Zíral jsem na ni, jako bych si ji chtěl navždycky zapamatovat. A to jsem také udělal.

„To je naše dcera,“ řekl Javitt.

„A stala se z ní...“

„Uvedli jsme ji na dráhu,“ řekl pyšně a záhadně, jako by mluvil o nějaké raketě na měsíc, která se konečně po mnoha zklamáních zvedla z podložky a vznesla se do kosmického prostoru. Díval jsem se na tu fotografii, na ty moudré oči a na to nevysvětlitelné tělo, a se vši nevědomostí, kterou mají děti o stáří a o generacích, jsem si pomyslel, že si nikdy nechci vzít jinou než ji. Maria prostrčila plentou ruku a zakvákala a mě napadlo, že to pak bude moje matka, ale vůbec mi na tom

nezáleželo. Dostat tu dívku za ženu, dokázal bych přijmout všechno, i školu a dospívání a život. A možná že bych to byl dokázal přijmout, kdyby se mi někdy bylo podařilo ji najít.

Opět se mi myšlenky přetrhly. Protože jestli si tu vzpomínám na živý sen — a sny nám opravdu zůstávají ve všech podrobnostech mnohem déle, než si uvědomujeme —, jak bych býval mohl v tom věku něco vědět o takových nesmyslech, jako jsou soutěže o královnu krásy? Sen může obsahovat jenom to, co člověk zažil, anebo máte-li dostatečnou důvěru v Junga, co zažili naši předkové. Ale svítíplyn a královna krásy z Ramsgate?... To nejsou vzpomínky našich předků, ani sedmiletého dítěte. Určitě nám matka netrpěla, abychom si z hubeného kapesného — šestipence na týden? — kupovali takovéhle časopisy. A přece ten obraz tu je, zachycen jednou provždy, nejen výraz očí, ale i výraz toho těla, určitý sklon ňader, mělký pupek jako důlek vyrytý do písku, malé pěkné pŮlky zadečku — dělicí čára mezi nimi vedená těsně a pravidelně, jakoby jedním tahem tužkou. Může se dítě v sedmi letech zamilovat na celý život do nějakého těla? A ještě je tu další záhada, která mě tehdy nenapadla: jak by tak starý pár jako Javitt a Maria mohl mít tak mladou dceru v době, kdy se soutěže o královnu krásy dostaly do módy?

„Je to krasaviče,“ říkal Javitt, „tam u vás nenajdeš žádnou, která by se jí vyrovnala. Pod zemí rostou věci jinak, jako krtčí kožíšek. Ptám se tě, kdepak najdeš hebkost hebčí než tohle?“ Nejsem si jist, jestli to myslel krtčí kožíšek anebo pleť své dcery.

Seděl jsem na zlatém nočníku a hleděl na tu fotografii a poslouchal starého Javitta, jako bych býval poslouchal svého otce, kdybych byl nějakého měl. Jeho výroky se mi vryly do paměti jako ta fotka. Některé z nich dnes

vypadají sprostě, ale tehdy mi sprostě nepřipadaly, když ještě i kresby po zdech byly nevinné. Zdálo se, že si můj věk neuvědomuje, leda když mi říkal „ty kluku“ nebo „ty smrade“ — a ne že by byl se mnou mluvil jako rovný s rovným, nýbrž jako někdo na míle vzdálený; shlížel se svého starého záchodu dolů ke mně na zlatém nočníku z takové dálky, že nemohl můj věk rozeznat, anebo snad byl tak starý, že mu každý, komu nebylo sto let, připadal docela stejný. Všechno, co tu píšu, se za tu chvíli neřeklo. Musely v hovoru uplynout celé dny či noci — tam dole se to nedalo rozlišit — a já teď ty výroky bagruji bez zvláštního pořádku, jak mi přicházejí na jazyk, když tu po tolika letech sedím u matčina psacího stolu.

4

„Směješ se Marii a mně. Myslíš si, že jsme oškliví. Říkám ti, stačilo jen chtít, a bývala by se mohla dát malovat od některého z těch největších — jeden maloval ženské s třema očima — tomu by se bývala hodila. Jenže ona uměla dělat v zemi tunely tak jako já, věděla, kdy se objevit a kdy se neobjevovat. Už jsme tu dole dlouho sami. Celý ten čas — pokud se o čase dá mluvit — je to tam v horním patře čím dál tím nebezpečnější. A nemysli si, že to tu ještě nebylo. Když si ale vzpomenu...“ Jenomže nač si vzpomněl, to už mi vypadlo z hlavy, až na tu závěrečnou větu a jakýsi bezútěšný pocit: „Když se člověk podívá na všechny ty paláce a věže kolem sebe, tak by si myslel, že jsou z písečku pouště jako ty dětské hrady. Na začátku jsi měl jméno, které znal jenom ten muž nebo žena, kdo tě vytáhl z matky. Pak přišlo jméno, kterým ti říkal kmen. To mělo nepatrný význam, ale

pořád větší než jméno, které jsi měl pro cizí. A určitého jména se používalo v rodině — používal ho tvůj táta a tvá máma, jestli se tomu dneska ještě tak říká. Jediné jméno, které nemělo vůbec žádnou moc, bylo to jméno pro cizí. Právě proto si před tebou říkám Javitt, ale jméno, které znal ten, kdo mě vytáhl ven — to bylo tak tajné, že jsem s tím člověkem musel celý život udržovat přátelství, aby mi je neprozradil, kvůli té odpovědnosti, jakou by to pro mne znamenalo — třeba by mi uklouzlo před někým cizím. Tam nahoře, odkud přicházíš, začali zapomínat na tu moc, kterou má jméno. Ani by mě nepřekvapilo, kdybys měl jenom jedno, a k čemupak je jméno, které zná každý? Copak si myslíš, že dokonce snad i já jsem tady v bezpečí se svým pokladem a se vším všudy — poněvadž, chápeš, jak to dopadlo: nakonec jsem se to první jméno ze všech musel dovědět. Řekl mi je, než umřel, ruku na ústech, dřív než jsem ho stačil zarazit. Pochybuji, jestli někdo na světě mimo mne zná svoje první jméno. Je ti to strašné pokušení vyslovit je nahlas — uvést je náhodou v hovoru, jako bys třeba říkal, marjájosef, kristapána. Nebo je zaseptat, když se ti zdá, že nikdo nedává pozor.

Když jsem se narodil, kráčet čas jiným tempem než teď. Dneska přecházíš od zdi ke zdi a uděláš dvacet kroků — nebo dvacet mil, co na tom sejde? — z jednoho města do druhého. Ale když jsem já byl mladý, dávali jsme si víc na čas. Dej mi pokoj s tím svým ‚už musím jít‘ a ‚už jsem moc dlouho pryč‘. Nemůžu se s tebou bavit v pojmech času — tvůj čas a můj se od sebe liší. Javitt taky není moje obvyklé jméno, ani pro cizí. Vymyslel jsem si je čerstvě pro tebe, abys nade mnou neměl vůbec žádnou moc. V tu ránu si je zase změníš, jestli utečeš. Na to tě upozorňuju. Jednou pochopíš, o čem jsem mluvil, až se budeš mi-

lovat s nějakou dívkou. Ten čas se podle hodin neměří. Běží buď rychle nebo pomalu, nebo se na chvíli zastaví úplně. Každá minuta je jiná. Když se s někým miluješ, měří se čas podle tepu v údu muže, a když se rozliješ, čas vůbec neexistuje. Takhle přichází a odchází skutečný čas, a ne podle budíka, zhotoveného člověkem se zvětšovací skličkem v oku. Copak jsi nikdy neslyšel, jak tam nahoře někdo řekne: „To je — čas?“ A zase použil slova, o němž jsem si domyslel, že je zakázané, jako jeho jméno, snad proto, že má také nějakou moc. „Tobě se asi zdá divné, jak jsme Maria a já mohli udělat tak krásnou dívku. To je právě ta iluze, co mají lidi o kráse. Krása nepochází z krásy. Krása nedokáže vytvořit nic víc než něco hezkého. Jestlipak ses tam nahoře někdy rozhlédl kolem sebe a spočítal všechny ty krásné ženy a jejich hezké dcery? Krásy ustavičně ubývá, podle zákona o klesajícím výnosu, a teprve když se dostaneš zpátky k nule, k tomu pravému, ohyzdnému základu všech věcí, máš naději, že začneš znova, svobodně a nezávisle. Malíři to vědí, když malují to, čemu říkají ohyzdné věci. Dodnes vidím tu hlavičku s blond čupřinou, jak se Marii vynořuje mezi stehny a jak v porodní křeči z Marie vyskočila (nebyl u toho žádný doktor ani porodní bába, aby jí dali jméno a oloupili ji o moc — a pro tebe a pro celý svět tam nahoře je to Miss Ramsgate). Ohyznost a krása — ve válce to vidíš taky: když z domu nezbývá už nic než pár sloupů na pozadí oblohy, začíná jeho krása zase znova, jaká byla, než ji stavitel zničil. Možná že až příště s Marií vyjdeme nahoru, budou tam ze světa srovnaného se zemí už jenom trčet sloupy, jako by to byl pojebaný čas.“ (To už jsem si na to slovo zvykl, nemělo už tu moc, aby pohoršovalo.) „Jestlipak víš, ty kluku, že když se udělá mapa vesmíru, díváš se vlastně na mapu něčeho, co tak vypada'lo před

šesti miliardami let? O moc víc pozadu, sakra, už člověk být nemůže. Kdyby tam na nebi měli naše včerejší snímky, viděli by celý svět pokrytý ledem — pokud totiž jsou jejich snímky o něco pokročilejší než naše. Jinak bychom tam vůbec nebyli, a to může klidně být i fotka budoucnosti. Abys zachytil hvězdu, dokud je živá, to sebou musíš hodit, jako kdybys chtěl udělat momentku dostihového koně, když pádí kolem.

Ještě pořád máš z Marie a ze mě trochu strach, ponevadž jsi ještě neviděl nikoho, jako jsme my. A měl bys strach i z toho, kdybys uviděl naši dceru; nevyrovná se jí žádná, ať už teď žije v kterékoliv zemi, a k čemu pak by jí byl muž, který z ní má strach? Víš ty, co je to zrůda? A víš, že bílé kočky s modrýma očima jsou hluché? Lidé, co pěstují školku, se ustavičně dívají po sazenicích a všechny abnormálnosti vytrhávají jako plevel. Říkají tomu zrůdy. Nenajdeš moc bílých koček s modrýma očima — právě proto. Ale někdy najdeš někoho, kdo to chce mít jinak, kdo má po krk všech kladných znamének a chce objevit nulu, a ten zase začne množit z odchylek. Maria i já jsme oba zrůdy a narodili jsme se z celých generací zrůd. Ty myslíš, že jsem o tuhle nohu přišel při nehodě? Narodil jsem se tak, zrovna tak jako Maria se svým kvákáním. Celé generace nás byly čím dál tím ohyzdnější, a najednou vyšla z Marie naše dcera — pro tebe Miss Ramsgate. Nevyslovuju její jméno, ani když spím. Jsme jedineční jako Červený tetřev. Zeptej se koho chceš, jestli ví, odkud pochází Červený tetřev.

Ještě pořád jsi zvědav, proč jsme jedineční. To proto, že nás po celé generace odhazovali. Člověk zabije nebo zahodí, co nepotřebuje. Kdysi v Řecku si někdo nechal to nesprávné dítě a odložil to správné, a tak byla aspoň jedna zrůda v suchu, a pak už 'to chtělo jen druhou. Vždyť přece v Ohňové zemi se v hladových letech za-

bíjejí a jedí stařeny, poněvadž psi mají větší cenu. To je to nejtěžší na světě, aby se zrůda udržela naživu. Kolik staletí už žijeme pod zemí, a ještě se vám nasmějeme, až si přijdeme nahoru pro to, co zbude z mrtvého světa. Jedině se s tebou vsadím o ten zlatý nočník, že Miss Ramsgate tam někde bude — její krása je taky zrůdná. My máme tuhý kořínek, my — pro tebe Javittové. Celá ta léta jsme si udrželi svou ohyzdnost, a proč by si neměla ona uchovat svou krásu? Tak jako kočka. Ta bývá poslední den stejně krásná jako první. A kočka neslintá. Ne jako pes.

Vidím ti na očích, jak se ti vždycky rozsvítí, kdykoliv řeknu Miss Ramsgate, a to se ti ještě pořád zdá divné, jak to přijde, že máme s Marií takové dítě, přes to přese všechno, co jsem ti říkal. Sloni se přece páří až do devadesátí, ne? A ty si myslíš, že taková samotářská zrůda jako Javitt (a to není moje pravé jméno) nevydrží dýl než nějaké zvíře, které je tak pitomé, že se nechá zapřáhnout a tahá klády? Ještě něco máme se slony společného. Nikdo nás neuvidí mrtvé.

Pohlavní vkus ptačích samiček známe líp než pohlavní vkus žen. Jenom ti nejkrásnější ob stojí v oku slepice, takže když obdivuješ páva, tak víš, že máš stejný vkus jako paví samice. Jenomže ženské jsou nevyzpytatelnější než ptáci. Slyšel jsi už o krásce a zvířeti, ne? Mají zrůdný vkus. Jen se podívej na mě a na mou nohu. Nenajdeš Miss Ramsgate, když budeš chodit po světě a napařovat se jako páv, abys přivábil krásnou ženu — je to naše dcera a má taky zrůdný vkus. Ta není pro někoho, kdo chce krásnou ženu ke stolu, aby ukájela jeho marnivost, a ženu plnou pochopení do postele, aby ho častovala akorát, jak byl zvyklý ve škole — tolik a tolik čísel za den či za týden. Naše dcera odtud odešla s určitou potřebou, šla hledat určitou potřebu — a ne takovou, kterou bys mohl měřit na centimetry nebo

přepočítávat na čísla za týden. V severských zemích se prý lidé milují pro své zdraví, takže by bylo zbytečné, abys ji hledal na severu. Budeš třeba muset až do Afriky nebo do Číny. A co se Číny týče...“

Někdy si říkám, že jsem se od Javitta — od toho člověka, co nikdy neexistoval — naučil víc než ode všech svých učitelů ve škole. Seděl jsem tam na nočníku nebo ležel na pytlích, a on mi vykládal, jako mi ještě nevykládal nikdo, předtím ani potom. Nemohl jsem čekat od matky, že si vyšetří čas od svých fabiánských brožur, aby mi řekla: „Lidi jsou jako opice — nemají v lásce žádnou sezónu, a opice se pro tohle ponětí o smrti netrápí. Z kazatelen nám říkají, že jsme nesmrtelní, a potom se nás snaží zastrašit smrtí. Já jsem spíš opice než člověk. Pro opici je smrt náhoda. Gorily své mrtvé nepohřbívají v pohřebním voze a s věnci, protože by si myslely, že se to jednoho dne stane jim a že tedy bude lepší dělat divadlo, jestli chtějí, aby se jednou dělalo taky pro ně. Když některá z nich umře, je to zvláštní případ, a tak ji můžou nechat ležet v příkopě. Já se na to dívám taky tak. Jenomže ještě nejsem ten zvláštní případ. Vyhýbám se taxíkům a tramvajím, tady dole nenajdeš žádné koně, divoké psy ani stroje. Mám život rád a vydržím naživu. Tam nahoře se mluví o přirozené smrti, jenže právě ta přirozená smrt je nepřirozená. I kdybychom žili tisíc let — a není důvodu, proč bychom neměli — vždycky přijde nějaká rána, nějaká bomba, zakopneš si o levou nohu — a to je ta přirozená smrt. K životu nepotřebujeme než trochu snahy, jenže příroda nám klade do cesty naši blbost jako past. Ty si myslíš, že lebky, co mají mniši v celách, jsou tam

snad kvůli kontemplaci? Zaboha ne. Oni na smrt nevěří o nic víc než já. Ty lebky jsou tam z téhož důvodu, z jakého najdeš na vyslanectví královnin portrét — jsou prostě kus oficiálního zařízení. Snad si nemyslíš, že se pan velvyslanec někdy podívá na ten obličej s demantovou čelenkou a s prázdným úsměvem?

Nezachovávej věrnost nikomu. Je to tvá povinnost vůči lidskému rodu. Lidský rod potřebuje zůstat naživu, a vždycky právě loajální člověk umírá první — úzkostí, nebo kulkou, či z přepracování. Když si, chlapče, budeš muset vydělávat na živobytí — a cena, kterou tě přinutí zaplatit, je věrnost — tak pracuj pro obě strany a nikdy nenech ani jednu z nich, aby se dověděla tvoje pravé jméno. Totéž platí o ženských i o Bohu. Oboje mají úctu k člověku, který jim nepatří, a stále zvyšují cenu, co jsou ochotni nabídnout. Copak neřikal Kristus právě tohle? Byl snad věrný ten marnotratný syn, či ten ztracený peníz nebo zbloudilá ovečka? Pastýře nijak neuspokojovalo poslušné stádo, ani otce nijak nezajímal loajální syn.

Lidi se bojí nosit domů májové květy. Že prý přinášejí smůlu. Pravý důvod je ten, že silně voní pohlavím, a oni se pohlaví bojí. Proč se tedy nebojí ryb, moh by ses právem ptát? Poněvadž když ucítí rybu, cítí před sebou nějaké svátky a připadá jim, že na chvíličku mají od plození pokoj.

Mnohem jasněji se pamatuji na Javittova slova než na to, jak plynul čas; určitě jsem musel přespát aspoň dvakrát na tom lůžku z pytlů, ale nemohu si vzpomenout, že by někdy spal Javitt, až teprve docela na konci — snad spával vstojе, jako kůň či bůh. A polévka, pokud jsem to mohl poznat, přicházela v pravidelných intervalech, ačkoliv tu nikde nebylo ani památky po nějakých hodinách, a jednou kvůli mně myslím otevřeli krabičku sardinek ze zásob (měla velice viktoriánskou

nálepku s dvěma vousatými námořníky a s tuleněm, ale ty sardinky byly moc dobré).

Javitt byl myslím rád, že mě tu má. Jistě si za celá ta léta nemohl tak obšírně popovídat s Marií, která mu mohla odpovídat jen kvákáním, a několikrát mě donutil, abych mu četl z některých těch novin. To nejčerstvější, co jsem tu našel, bylo líčení místních oslav při osvobození Mafekingu („Vzbouření,“ říkal Javitt, „to nás pročistí jako projímadlo.“)

Jednou mi řekl, abych vzal petrolejku, a šli jsme spolu na procházku. Bylo vidět, jak je na své jedné noze čilý. Když se postavil, vypadal jako hrubě tesaná socha z kmene stromu, kde si sochař nedal tu práci, aby od sebe oddělil nohy, anebo snad, jako u toho obrazu na stěně, byly „špatně provedené“. Po obou stranách se rukama opíral o stěnu a hopsal obrovskými skoky přede mnou, a když se při řeči zastavil (jako tolik starých lidí nebyl zřejmě schopen mluvit a zároveň se pohybovat), zdálo se, že celou chodbu podpírá těmi pažemi silnými jako důlní stojky. Na jednom místě se zastavil a povídal mi, že jsme teď přímo pod jezerem. „Kolikpak tun vody leží tam nahoře?“ zeptal se mě — ještě jsem nikdy o vodě neuvažoval v tunách, jedině v litrech, ale on měl po ruce přesné číslo, nemohu si už na ně vzpomenout. O kus dál, kde se chodba zvedala vzhůru, se znovu zastavil a řekl: „Poslouchej,“ a já slyšel nad sebou jakési dunění a potom rachot, jak kolem nás padaly hrudky hlíny. „To bylo auto,“ řekl, jako by mohl badatel říct: „To byl slon.“

Zeptal jsem se ho, jestli tu náhodou není nějaká cesta ven, když jsme tak mělko pod povrchem, ale i na tenhle přímý dotaz odpověděl dvojsmyslně a všeobecně, jakoby příslovím: „Moudrý člověk má do svého domu jenom jednu dveř.“

Pro dospělou mysl by to musel být otravný starý dědek,

ale dítě po učení hladoví, a proto někdy ve škole visívá na rtech i toho nejtupějšího učitele. Měl jsem za to, že se od Javitta dovídám o světě a vesmíru, a ještě dodnes je mi divné, že si dítě mohlo tyto podrobnosti vymyslet — anebo se snad rok co rok ukládaly kolem původního snu jako korál v moři podvědomí?

Někdy míval špatnou náladu bez zjevné příčiny, nebo rozhodně bez patřičného důvodu. Příklad: Přes všecku volnost v řeči a přes všecku šíři myšlenek jsem u něho objevil drobná pravidla, která bylo nutno zachovávat, jinak propuklo hromobití nadávek — třeba způsob, jak mám odložit lžici do prázdné polévkové misky; metoda, jak po přečtení skládat noviny; i to, jak si mám srovnat údy na tom lůžku z pytlů.

„Já tě kus uříznu,“ zařval jednou, a já jsem si ho představitel, jak mi uřezává nohu, abych mu byl podobný.

„Já tě hlady utejráám, já tě rozsvítím jak svíčku! Copak jsem ti tu nedal celé království se všemi poklady země, se všemi jejími plody, pikslu za pikslou, tady, kam za tebou čas nemůže, aby tě zničil, a kde není ani noc, ani den, a ty si budeš naschvál pokládat do talíře lžici napříč? Ty jsi mi nevděčná generace.“ Mával rukama, a ty vrhaly jakoby vlčí stíny na stěnu za petrolejkou, zatímco Maria seděla za plynovou bombou v postoji hrůzy. „Vždyť jsem ten váš báječný poklad ještě ani neviděl,“ řekl jsem chabě na svou obranu.

„Taky že ho nevidíš,“ řekl, „ani žádný, kdo porušuje zákon jako ty. Na dnešek jsi ležel na zádech a chrápal jako malý čuník — a vynadal jsem ti snad, jak by sis zasluhoval? Javitt má trpělivost. Odpouští a odpouští, sedmasedmdesátkrát, ale ty si pak budeš pokládat lžici napříč...“ Hluboce vzdychl, jako když se vzdaluje vlna. „Dokonce i to ti odpouštím,“ řekl. „Není většího blázna než starý blázen, a budeš dlouho hledat, než najdeš něco tak starého, jako jsem já — dokonce i mezi

želvami, papoušky a slony. Jednou ti ten poklad ukážu, ale teď ne. Teď na to nemám náladu. Ať si čas plyne. Ať čas hojí.“

Ale už dříve jsem objevil způsob, jak ho přivést do dobré nálady, a to když jsem se s ním bavil o jeho dceři. Šlo mi to docela lehce, poněvadž jsem zjistil, že jsem se do ní vášnivě zamiloval, jak se snad může člověk zamilovat jenom ve věku, kdy nechce nic než rozdávat a kdy je mu myšlenka na braní velice vzdálená. Zeptal jsem se ho, jestli mu bylo smutno, když ho tu nechala a odešla „nahoru“, jak tomu s oblibou říkal.

„Věděl jsem, že to musí přijít,“ řekl. „K tomu se přece narodila. Jednoho dne se vrátí a pak budeme my tři pořád spolu.“

„Třeba ji potom uvidím,“ řekl jsem.

„Ty se toho nedožiješ,“ řekl mi, jako bych já byl stařec, a ne on.

„Myslíte, že se vdala?“ ptal jsem se úzkostlivě.

„Ta není ten typ,“ řekl. „Copak jsem ti neříkal, že je samotářská zrůda jako Maria a já? Kořenama vězí tady dole. A nikdo, kdo tady dole zapustí kořeny, se nevdává a nežení.“

„Já myslel, že Maria a vy jste manželé,“ řekl jsem znepokojeně.

Ostře a praskavě se zasmál, jako když se sevře louskáček na ořechy. „Pod zemí se žádné ženění a vdávání neprovozuje,“ řekl. „Kdepak bys tu sebral svědky? Manželství je záležitost veřejná. My jsme s Marií prostě do sebe vrostli, a z toho vyklíčila ona.“

Dlouho jsem seděl mlčky a hloubal nad tím rostlinným obrazem. Potom jsem řekl s veškerým odhodláním, jaké jsem v sobě dokázal dát dohromady: „Já ji najdu, až se odtud dostanu.“

„Jestli se odtud dostaneš,“ řekl, „tak budeš muset žít hodně dlouho a cestovat hodně daleko, abys ji našel.“

„To taky budu,“ řekl jsem.

Podíval se na mě se zámkitem humoru. „Budeš se muset podívat do Afriky,“ řekl, „a do Asie — a pak je tu celá Amerika, Severní i Jižní, a taky Austrálie — můžeš vynechat Arktidu i ten druhý pól — ona to vždycky byla ohnivá dívka.“ A když se teď zamyslím nad životem, který jsem od té doby vedl, napadá mě, že jsem vlastně ve většině těch zemí byl — až na Austrálii, kde jsem se jenom dvakrát dotkl půdy mezi dvěma letadly.

„Půjdu do všech těch zemí,“ řekl jsem, „a najdu ji.“ Jako by se mi najednou zjevil smysl života, jak se to asi často stává budoucím badatelům, když poprvé na mapě spatří nějaké bílé místo v nitru pevniny.

„To budeš potřebovat spoustu peněz,“ posmíval se mi Javitt.

„Já si svou cestu odpracuju,“ řekl jsem, „jako plavčík.“ Možná že právě odraz toho záměru přiměl mladičkého W. W., aby tímto osudem nejdříve hrozil svému staršímu bratru, než ho pak uchoval ze všeho zrovna pro Oxford. Sloužit jako plavčík — to byla dráha zasvěcená mně — pro George nebyla.

„Bude ti to trvat dlouho,“ varoval mě Javitt.

„Však jsem mladý,“ řekl jsem.

Nevím, proč se mi, kdykoliv si vzpomenu na tenhle rozhovor s Javitem, pokaždé vybaví hlas doktora, jak beznadějně říká: „Naděje zbývá vždycky.“ Možná že naděje ještě zbývá, ale nezbývá už tolik času, kolik ho tehdy bylo na to, aby člověk splnil své poslání.

Když jsem se ten večer uložil na pytle, měl jsem dojem, že se Javitt začíná dívat na můj případ příznivě. V noci jsem se jednou vzbudil a spatřil jsem ho, jak tam sedí lidově řečeno na trůně a pozoruje mě. Zamhouřil jedno oko a vypadalo to, jako když zajde hvězda.

Když jsem druhý den ráno snědl polévku, Javitt najednou promluvil. „Dneska,“ řekl, „uvidíš můj poklad.“

Ten den byl obtížený pocitem, že se blíží něco osudového. Říkám tomu den, ale pokud se to tam dole dalo posoudit, mohla to být i noc. A ze své pozdější zkušenosti to mohu srovnat jedině s těmi pomalými hodinami, které jsem někdy prožíval předtím, než jsem se sešel s nějakou ženou, s níž mělo zřejmě dojít poprvé k milostnému aktu. Doutnák byl zapálen, a kdopak může předem určit rozsah výbuchu? Pár rozbitých hrníčků, nebo dům v rozvalinách?

Celé hodiny už se Javitt o tom předmětu nezmiňoval, ale po druhém šálku vývaru (nebo to snad při této příležitosti byla krabička sardinek?) zmizela Maria za plentou, a když se objevila znovu, měla na hlavě klobouk. Kdysi před lety to snad býval parádní klobouk, takový, jaký se nosívá na dostihy, velikánská věc z černé slámy, ale teď byl samá díra jako cedník a visela na něm zvadlá šarlatová kytka, která se na něj znova a znova přišívala. Když jsem uviděl Marii takhle nastrojenou, byl jsem zvědav, jestli to půjdeme „tam nahoru“. Ale nehýbali jsme se z místa. Místo toho postavila Maria kotlík na kamna, nahřála konvici a hodila do ní dvě lžíce čaje. Potom s Javitem seděli a pozorovali kotlík, čekali na zjevení jako pár haruspiků skloněných nad kúzlečímí vnitřnostmi, z kterých se ještě kouří. Kotlík předběžně tence zakňoural, Javitt pokynul a čaj byl hotov. Jenom on si vzal šálek a zvolna z něho usrkával s pohledem upřeným na mě, jako by si ještě rozmyšlel a snad i revidoval své rozhodnutí.

Na okraji šálku ležel, jak si vzpomínám, čajový lístek. Javitt ho vzal do ruky a položil mi ho na hřbet ruky. Věděl jsem moc dobře, co to znamená. Tvrdý čajový stonek znamenal potkat nějakého muže a měkký lístek nějakou ženu; tohle byl měkký lístek. Začal jsem ho

hladit dlaní druhé ruky a počítal jsem přitom: „Raz, dva, tři.“ Ležel mi naplocho přilepený na hřbetě ruky. „Čtyři, pět.“ To už jsem ho měl na prstech a vítězoslavně jsem řekl: „Za pět dní,“ a myslel jsem přitom na Javittovu dceru nahoře ve světě.

Javitt zavrtěl hlavou. „Takhle se u nás čas nepočítá,“ řekl. „To znamená pět desetiletí.“ Přistoupil jsem na jeho opravu — sám přece musí znát svůj rajón nejlíp, a teprve teď se přistihuji, jak počítám, že jestliže tam dole každý den trvá deset let, na jaké stáří podle našich představ by si to vlastně býval Javitt mohl dělat nárok? Nemám tušení, co se z toho čajového obřadu dověděl, ale aspoň se mi zdálo, že je spokojen. Postavil se na svou nohu, a jak tu stál s pažemi rozpráženými k oběma stěnám, připomínal mi jakýsi obrovský kříž, a ten kříž se pak vydal obrovskými skoky po cestě, kudy jsme šli den předtím. Maria mě zezadu trochu postrčila, a tak jsem šel za ním. Petrolejka v Mariině ruce vrhala před nás dlouhé stíny.

Nejdřív jsme přišli pod jezero a vzpomněl jsem si na ty tuny vody, co tu nad námi visí jako zmrzlý vodopád, a pak jsme došli na místo, kde jsme se předešle zastavili, a zase nad námi po silnici s duněním přejelo auto. Tentokrát jsme však ve svém šouravém pochodu pokračovali. V duchu jsem odhadoval, že už jsme přešli silnici vedoucí na wintonskou zastávku: musíme teď být někde pod hospodou U tří klíčů, kde byl hostinským strýc našeho zahradníka, a pak jsme určitě došli pod Dlouhou louku, pole s malým potůčkem plným mřínků podél severní hranice, co patřilo farmáři Howellovi. Nevzdal jsem se ještě pomyšlení na útěk a pečlivě jsem si všímal cesty i vzdálenosti, kterou jsme urazili. Doufal jsem, že tu někde bude postranní chodba, která by mohla ukazovat na to, že do tunelu existuje další vchod, zdálo se však, že tu žádná postranní chod-

ba není, a byl jsem zklamán, když jsem zjistil, že dost prudce sestupujeme, než jsme prošli pod hospodou, snad abychom se vyhnuli sklepům — a opravdu jsem jednu chvíli slyšel nějaké hekání a dunění, jako by zahradníkovu strýci zrovna přivezli sudy s pivem.

Museli jsme ujít skoro kilometr, než chodba vyústila do jakéhosi sálu vejčitého tvaru. Proti nám stála kuchyňská kredenc z přírodního dřeva, dost podobná té, kde matka skladovala zásoby džemu, rozinek a podobných věcí.

„Otevři to, Maria,“ řekl Javitt, a Maria se šouravě protáhla kolem mne, řinčela svazkem klíčů a rozčileně kvákala, a lampa se jí přitom kývala sem a tam jako kadidelnice.

„Je z toho celá pryč,“ řekl Javitt. „Už je to kolik dní, co viděla ten poklad naposled.“ Nevím, o jakém čase to teď mluvil, ale soudě podle jejího rozčilení myslím, že ty dny opravdu musely znamenat desetiletí — dokonce už zapoměla, který klíč patří do toho zámku, vyzkoušela je všechny a nehodil se žádný, a tak je zkoušela znova, až se konečně západka otočila. Byl jsem zklamán při prvním pohledu na to, co bylo vevnitř — čekal jsem cihly zlata a záplavu tereziánských tolarů, které se vysypou na podlahu, a zatím tu byla jen spousta ošoupaných lepenkových krabic na horních poličkách a ty dolní byly prázdné. Javitt si patrně všiml mého zklamání a dotklo se ho to. „Povídal jsem ti přece,“ řekl, „že polovic pokladu je z bezpečnostních důvodů dole pod námi.“ Ale dlouho jsem zklamán nezůstal. Javitt sundal z nejhořejší police jednu z největších krabic a vysypal mi obsah k nohám, jako by mě vyzýval, ať tedy zkusím zlehčovat *tohle*. A *tohle* byla zářivá hromada klenotů, jaké jsem ještě v životě neviděl — chtěl jsem říct: ve všech barvách duhy, ale barvy kamenů nemají tu bledou dívčí prosto-

tu. Byly tu červeně téměř tak hluboké jako syrová játra, bouřlivé modře, zeleně jako spodní strana mořské vlny, žlutě slunečních západů, šedi jako stín na sněhu, a kameny docela bez barvy, a ty zářily jasněji než všechny ostatní. Říkám, že nic takového jsem neviděl: to mě vede skepse středního věku k tomu, abych teď ten poklad srovnával s kazetami přetékajícími bižutérií, jak je někdy člověk spatří za výkladem v italských střediscích turistického ruchu.

A tu se opět přistihuji, jak podrobuji sen takové kritice, jakou bych si měl vyhradit pro zprávu agenta o dovozní či vývozní hodnotě barevného skla. Jestli to byl sen, pak to byly pravé kameny. Absolutní pravost náleží snům, a ne životu. Zlato ze sna není to rozředené zlato, jaké bývá i od toho nejlepšího zlatníka, ve snu neexistují démanty vyrobené z imitačních materiálů — co se zdá, to je. „Kdo se zdá nejkrálovštější, je král.“ Klekl jsem na zem a ponořil do toho pokladu ruce, a zatímco jsem tu klečel, Javitt otvíral jednu krabici za druhou a sypal jejich obsah na zem. V dítěti není lakomství. Nezajímala mě hodnota té hromady: byl to prostě poklad, a poklad je třeba hodnotit pro něj samý a ne pro to, co se dá za něj koupit. Teprve o léta později, po určité dávce literatury, učení a vědomostí z druhé ruky psal W. W. o tom pokladu jako o něčem, co mělo zachránit rodinný majetek. Ve svém snu jsem se spíš podobal kavce: zajímala mě jen ta záře a ten třpyt. „To ještě nic není proti tomu, co leží schováno tam dole,“ podotkl pyšně Javitt.

Byly tu náhrdelníky a náramky, nákotníky a brože, jehlice a prsteny, náušnice a knoflíky. Byla tu nesmírná spousta těch drobných zlatých předmětů, které si dívky rády dávají jako přívěsky k náramkům: Vendômský sloup, Eiffelova věž a Lev od svatého Marka, láhev šampaňského a drobná knížečka se zlatými

lístečky, na nichž jsou napsána jména míst, která snad mají nějaký význam pro dvojici milenců — Paříž, Brighton, Řím, Assisi a Moreton-in-Marsh. Byly tu zlaté mince — některé s hlavami římských císařů a jiné s hlavou Viktorie, Jiřího IV. a Friedricha Barbarossy. Byli tu ptáčky z drahých kamenů s démantovými očkami, přezky ke střevícům a opaskům, jehlice do vlasů s rubínem ve tvaru růže, fiály s vonnou solí. Byla tu párátko ze zlata a malinké lžičky na vydloubávání vosku z uší, také ze zlata, cigaretové špičky posázené démanty, malé zlaté krabičky na pastilky, tabatěrky na šňupací tabák, podkůvky od loveckých kravát a smaragdové pejskové na klopky lovkyně; byly tu rybky a malinké rubínové mrkvičky pro štěstí, briliantové hvězdy, které snad kdysi zdobily hrudi generálů či státníků, zlaté kroužky na klíče se smaragdovými iniciálami, mořské lastury posázené perlami a portrét jakési tanečnice ve zlatě a smaltu s nápisem Haidee nejspíš z rubínů.

„Co je dost, to je dost,“ řekl Javitt a já se musel odtrhnout od toho, co mi připadalo jako všechno bohatství světa, jeho snažení a radost. Maria se chystala uložit všechno, co tu leželo, zase zpátky do těch lepenkových krabic, ale Javitt pravil svým nejpánovitějším hlasem: „Nech to ležet.“ A pak jsme šli zpátky tou cestou, kterou jsme přišli, mlčky a ve stejném pořadí, svoje stíny před sebou. Lehl jsem si na pytle, nečekal jsem ani na polévku a okamžitě jsem usnul. V tom snu ve snu se někdo smál a plakal.

Říkal jsem už prve, že si nemohu vzpomenout, kolik dní a nocí jsem tam dole pod zahradou prožil. To, kolikrát jsem spal, není vlastně žádným vodítkem, ne-

boť jsem prostě usnul, kdy se mi zachtělo, nebo kdy mi Javitt nakázal, abych si šel lehnout, a nebylo tam ani světlo, ani tma krom toho, co vydávala petrolejka, ale vím skoro jistě, že právě tehdy, když jsem procitl ze spánku po tom vyčerpání, rozhodl jsem se, že se musím zase nějak dostat domů. Až do té doby jsem se se svým zajetím smířoval skoro bez námitek; snad se mi přejechl ten vývar, ačkoliv pochybuji, že by to byl ten důvod, poněvadž v Africe jsem se živil déle stravou zrovna tak jednotvárnou a s ještě menší chutí; možná že spatřit Javittův poklad znamenalo jakési vyvrcholení, a to mi další historii připravilo o všechnu zajímavost; možná, a to bude asi ten nejpravděpodobnější důvod, jsem už chtěl začít s pátráním po Miss Ramsgate. Ať už byl motiv jakýkoliv, probudil jsem se z hlubokého spánku s hotovým rozhodnutím právě tak náhle, jako jsem do něho upadl. Knot v petrolejce dohořoval a stěžní se daly rozeznat Javittovy rysy; Maria byla někde za plentou. K mému údivu měl Javitt oči zavřené — ještě mě nenapadlo, že ti dva snad také někdy chvíli spí. Velice tiše, s očima na Javittovi, jsem si zouval boty — teď nebo nikdy. Když jsem je zul a nenadělal přitom víc hluku než myš, dostal jsem nápad a vytáhl jsem z nich tkaničky — ještě stále si dovedu vybavit to ostré cinknutí kovového konečku o zlatý nočník vedle lůžka z pytlů. Už jsem myslel, že jsem snad přechytračil, protože Javitt se pohnul — ale pak se zase nehýbal, a tak jsem sklouzl se svého nouzového lůžka a plížil jsem se k němu, jak tam seděl na záchodové míse. Věděl jsem, že bych při své neobeznámenosti s tunelem nikdy nemohl chodícímu Javittovi utéct, ale zarazil jsem se, když jsem si uvědomil, že jednonohému se kotníky svázat nedají. Jenže jednonohý také nemůže chodit bez pomoci rukou — těch rukou, které měl teď pohodlně složený na

klíně jako socha. Bratr mě mimo jiné naučil také uvázat smyčku. Udělal jsem tedy smyčku z navázaných tkaniček a velice jemně, milimetr po milimetru jsem ji Javittovi navlékal na ruce a zápěstí, a pak jsem ji pevně utáhl. Čekal jsem, že se vzbudí a začne vzteky rvát, a i v tom strachu jsem zakusil něco z té pýchy, jakou musel cítit Jack, když přelstil obra. Byl jsem připraven dát se okamžitě na útěk a lampu vzít s sebou, ale to jeho naprosté ticho mě pozdrželo. Otevřel pouze jedno oko, takže jsem zase měl dojem, že na mě mrká. Pokusil se pohnout rukama, ucítil uzel a pak se smířil se svým uvězněním. Čekal jsem, že zavolá Marii, ale nic takového neudělal, jenom mě stále sledoval tím jedním okem. Najednou mi bylo hanba. „Promiňte,“ řekl jsem. „Cha cha,“ řekl, „můj marnotratný synu, zbloudilá ovečko, učíš se rychle.“ „Slibuju vám, že to nikomu nepovím.“ „Stejně by ti nevěřili, kdybys jim o tom vykládal,“ řekl. „Už půjdu,“ zašeptal jsem s lítostí a nesmyslně jsem stále otálel, jako by jedna moje polovina byla ochotna zůstat tu pořád. „Radši běž,“ řekl. „Maria by na to třeba mohla mít jiné názory než já.“ Znovu zkusil pohnout rukama. „Uzel umíš uvázat slušně.“ „Já vaši dceru najdu,“ řekl jsem, „myslete si, co chcete.“ „Tak teda hodně štěstí,“ řekl Javitt. „Budeš muset cestovat daleko, budeš muset zapomenout všechno, co se tě ve škole snaží naučit, budeš musel lhát jako koňský handlíř a nesmíš se dát svázat žádnou loajalitou, zrovna tak jako ses nedal tady, a kdo ví? Já o tom sice pochybuju, ale třeba ano, třeba se ti to může podařit.“ Obrátil jsem se, abych si vzal lampu, a tu Javitt znovu promluvil. „Vem si ten zlatý nočník na památku,“ řekl. „Řekni, žes ho našel někde ve staré kredenci. Musíš mít nějaké prostředky, až zahájíš pátrání.“

„Děkuju,“ řekl jsem, „vezmu si ho. Byl jste moc hodný.“ Začal jsem mu — nesmyslně vzhledem k jeho spoutaným zápěstím — podávat ruku jako host na odchodu, potom jsem se shýbl pro nočník, právě když zpoza plenty vyšla Maria, kterou možná probudily naše hlasy. Stačila postřehnout situaci tak rychle, jako se stačila nadechnout. Zakvákala na mě — nevím co — a hrábla po mně svou jakoby ptačí rukou.

Měl jsem před ní po chodbě určitý náskok a výhodu světla, a byl jsem pár metrů napřed, když jsem dorazil do Tábora nerozhodnosti, jenže v tom okamžiku díky průvanu a ohořelému knotu lampa zhasla. Pustil jsem ji na zem a tápal po tmě dál. Slyšel jsem šramot a vrzání Mariiných penízkových šatů a nervy mi povolovaly, když zavádila nohama o lampu a ta se začala kutálet za mnou. Pak už si toho moc nepamatuji. Brzy jsem se začal plazit vzhůru a dosahoval jsem po kolenou lepšího tempa než ona v sukni, a o chvílku později jsem spatřil šedivé světlo, jak se tam otevíraly kořeny stromu. Když jsem vylezl ven na volné prostranství, bylo to skoro ve stejnou ranní hodinu, jako když jsem vlézal do jeskyně. Z podzemí bylo slyšet kvák, kvák, kvák — nevím, jestli to byla kletba či hrozba nebo jenom sbohem, ale kolik nocí jsem pak proležel na posteli ve strachu, že se otevřou dveře a vejde Maria, aby si mě podala, až dům ztichne a všichni budou spát. Je to však zvláštní, že z Javitta jsem žádný strach neměl, ani tehdy, ani později.

Možná — nemohu si vzpomenout — jsem ten zlatý nočník upustil u vchodu do tunelu jakoby pro Marii na usmířenou: určitě jsem ho neměl u sebe, když jsem se na voru přeplavil přes jezero, ani když náš pes Joe vyběhl ke mně skokem z domu a povalil mě na záda do rosy na trávníku vedle rozbité kašny.

Wilditch přestal psát a vzhlédl od papíru. Noc minula a s ní i déšť a mokrý vítr. Z okna bylo vidět, jak se venku úzké říčky modré oblohy klikatí mezi břehy mraků, a šikmo dopadající slunce se slabě zalesklo na čepičce jeho pera. Přečetl si poslední větu a zjistil, že na konci výpovědi své dobrodružství zase vylíčil jako skutečnou událost, a ne jako něco, co se mu zdálo za nočního úniku, nebo co si o pár let později vymyslel pro školní časopis. Ačkoliv bylo tak časně ráno, někdo jel s trakařem po pískové pěšince za kašnou. Ten zvuk patřil do dětských let, právě tak jako ten sen.

Sešel dolů a odemkl domovní dveře. Rozbitá kašna tu stála beze změny, i ta cestička vedla k Temné stezce, a skoro ho ani nepřekvapilo, když spatřil Ernesta, strýcova zahradníka, jak k němu přijíždí s trakařem. V dobách jeho snu musel být Ernest mladý člověk a nyní to byl stařec, jenomže dítěti se zdá, že muž mezi dvacítkou a třicítkou patří už spíš do středního věku, takže

Ernest teď vypadal skoro tak, jak si ho Wilditch pamatoval. Bylo v něm něco z Javitta, i když měl veliký knír a ne plnovous — třeba to bylo jenom tím hloubavým a zkoumavým pohledem a tím autoritativním a vlastnickým vzezřením, kterým kdysi tak rozčiloval paní Wilditchovou, když si mu říkala o zeleninu.

„Ale, Erneste,“ řekl Wilditch, „já myslel, že už jste v penzi?“

Ernest postavil trakař a s rezervou si Wilditche prohlížel. „To je mladý pán William, ne?“

„Ano. George mi povídal —“

„Mladý pán George měl svým způsobem pravdu, ale sem tam ještě musím zaskočit na výpomoc. Tady v zahradě jsou věci, o kterých lidi nemají ponětí.“ Možná že Ernest původně *stál* modelem pro Javitta, poněvadž něco v jeho způsobu vyjadřování dávalo tušit touž dvojsmyslnost.

„Co třeba...?“

„Každý nedokáže vypěstovat špargl, kde je zem samá křída,“ řekl, a zobecnil tak zvláštní případ, jako to dělával Javitt. „Vy jste byl dlouho pryč, pane William.“

„Hodně jsem cestoval.“

„Jeden čas se povídalo, že jste v Africe, a jindá zas někde v Číně. Vy máte rád černý kůže, pane William?“

„Řekl bych, že kdysi jsem měl jednu černou kůži dost rád.“

„Já bych zrovna neřek, že vyhrajou soutěž v kráse.“

„Znáte to v Ramsgate, Erneste?“

„Zahradník se za den nacestuje dost,“ řekl. Trakař měl plný spadalého listí po noční bouřce. „Jsou Číňanci opravdu tak žlutý, jak se to vykládá?“

„To ne.“

Určitý rozdíl tu *je*, pomyslel si Wilditch. Javitt si nikdy o informace neříkal, dával je: váha vody, stáří země,

sexuální zvyky opic. „Je tady v zahradě hodně změn,“ zeptal se, „co jsem tu byl naposled?“

„Asi jste už slyšel, že tu pastvinu jsme prodali.“

„Ano. Říkal jsem si, že se před snídaní trochu projdu — třeba Temnou stezkou k jezeru a ostrůvku.“

„Hm.“

„Neslyšel jste nikdy, že by pod tím jezerem byl tunel?“

„Tam žádný tunel není. Na copak by tam byl?“

„Co já vím, na nic. To se mi asi něco zdálo.“

„Jako kluk jste ten ostrůvek míval moc rád. Schovával jste se tam před milostpaní.“

„Nepamatujete se, jak jsem jednou utekl?“

„Vy jste utíkal pořád. Milostpaní za mnou vždycky přišla, abych prej vás šel najít. Já jí na to povídám rovnou, jako to říkám vám — já mám dost svých starostí s vykopáváním brambor, co po mně pořád chcete. V životě jsem neviděl ženskou, aby byla tak vysazená na brambory jako ona. Člověk by řek, že je snad musela jít. Bývala by dokázala žít jenom o bramborách, a ne jak se na pány sluší.“

„Myslíte, že jsem někdy hledal poklad? Kluci to obvykle dělavají.“

„Vy jste pořád něco hledal. To jsem taky povídal lidem okolo, jak jste byl pryč tam v těch divošských končinách — ani jste strejčkovi nepřijel na funus. Jářku, dejte na mě, ten se nezměnil, ten tam pořád něco hledá, jako vždycky, i když tedy pochybuju, že ví, o co mu vlastně jde, jářku, příště o něm uslyšíme, povídám, jak stojí na hlavě v Austrálii.“

Wilditch lítostivě poznamenal: „Tam jsem se nějak nikdy nedostal.“ Překvapilo ho, že promluvil nahlas.

„A co u Třech klíčů, ještě to tam pořád funguje?“

„Ale copak o to, jenže když mi umřel strejc, tak to koupil pivovár, a teďka už to není ten lokál, kam by se jednomu chtělo.“

„Předělali to hodně?“

„Sotva byste to tam poznal, samý potrubí je to. Zavedli do toho tlak, jak tomu říkaj, takže teďka už našinec nedostane slušnou holbu piva, aby nebylo samá bublinka. Strejcovi stačilo dojít do sklepa a vyvalit sud, ale dneska jsou na to mašiny.“

„Když dělali všechny ty změny, neslyšel jste nic, že by tam pod sklepem byl nějaký tunel?“

„Zas už tunel. Co máte pořád s těma tunelama? Co já vím, jedinej tunel je tu na dráze v Bughamu, osm kilometrů odsud.“

„No, já se zajdu podívat dál, Erneste, jinak bude snídane dřív, než se rozhlídnu po zahradě.“

„A to zas máte nejspíš namířeno někam do ciziny. Copak to bude tentokrát? Austrálie?“

„Na Austrálii už je teď pozdě.“

Ernest nad Wilditchem potřásl strakatou hlavou s výrazem nesouhlasu. „Když jsem se já narodil,“ řekl, „to běžel čas docela jiným tempem proti tomu, jak to vypadá dneska.“ Zvedl trakař a odjížděl k nové železné brance, dřív než si Wilditch stačil uvědomit, že vlastně použil skoro týchž slov jako Javitt. Svět byl takový, jaký ho znal.

2
Temná stezka byla maličká a ne moc temná — vavříny snad časem prořídly, ale pavučiny tu visely právě tak jako v dětství, a když tudy procházel, otíraly se mu o tvář. Na konci uličky vedla dřevěná branka na luka. Za jeho dětských let bývala vždycky zamčená — nikdy se nedověděl, proč má tuhle cestu ze zahrady zakázanou, objevil však způsob, jak branku otevřít okrajem púlpence. Žádnou púlpenci teď nemohl v kapse najít.

Když uviděl jezero, uvědomil si, že George měl docela pravdu. Byl to jenom malý rybníček a pár kroků od kraje ležel ostrůvek, velký asi jako ten pokoj, kde včera večereli. Pár keřů tam sice *rostlo*, dokonce i pár stromů, jeden vyšší a rozložitější než ostatní, ale určitě to nebyla ani hlídková borovice z povídky W. W., ani ten obrovský dub z jeho vzpomínek. Ustoupil pár kroků od kraje rybníčku a skočil.

Nedoskočil až docela na ostrůvek, ale tam, kde dopadl, byla voda jen pár centimetrů hluboká. Bylo tu vůbec někde dost hluboko, aby se tu mohl plavit vor? Pochyboval o tom. Dočvachtal na břeh, ani si do bot nenabral. Tak tenhle maličký kousek země tedy obsahoval Tábor naděje a Pátkovu jeskyni. Litoval, že nemá tolik cynismu, aby se dokázal vysmát tomu polovičnímu očekávání, které ho na ostrůvek přivedlo.

Křoví mu sahalo jen po pás a snadno se mezi ním prodral k nejvyššímu stromu. Bylo těžko uvěřit, že by tu i malé dítě mohlo zabloudit. Octl se ve světě, který George vídal denně, když obcházel svou nevynikající zahradu. Jak se tak prodíral houštím, na chvílku se mu zdálo, že vlastně celý život promarnil, docela tak, jako si muž, kterého zradila žena, vymaže z paměti i šťastná léta, která s ní prožil. Nebýt toho snu o tunelu a o vusatém starci a o skrytém pokladu, nebyl by mohl vést méně neklidný život, jako to fakticky udělal George — oženit se, mít rodinu a domov? Snažil se sám sebe přesvědčit, že si význam toho snu zveličuje. O jeho údělu se pravděpodobně rozhodlo pár měsíců předtím, když mu George četl *Romantiku objevování Austrálie*. Jestli dětská zkušenost opravdu utváří jeho budoucí život, jistě ho neformoval Javitt, nýbrž Grey a Burke. Byl pyšný na to, že aspoň svá rozličná povolání nikdy nebral vážně: nikomu nezachoval věrnost, ani té dívce v Africe (Javitt by jeho nevěrnost schvaloval). Teď

stál u toho mizerného stromu a ten ani neměl nad zemí kořeny, aby mohly tvořit vchod do nějaké jeskyně. Ohlédl se k domu; byl tak blízko, že viděl v koupelně za oknem na George, jak se před holením mydlí. Gong brzy ohlásí snídani a oni se posadí naproti sobě a budou si vyměňovat bezvýznamné ranní poznámky. V 10,24 jede docela vhodný vlak zpátky do Londýna. Domníval se, že ta únava je snad účinkem choroby — nebyl ospalý, ale unaven, až to bolelo, jako na konci dlouhé cesty.

Když se prodral houštím o pár kroků dál, narazil na zčernalé zbytky dubu; patrně ho rozštípl blesk a pak ho uřízli těsně u země na dříví. Mohl to snadno být zdroj jeho snu. Klopýtl o staré kořeny ukryté v trávě a pak se skrčil a přiložil ucho těsně k zemi. Absurdně toužil uslyšet odněkud z hloubky dole kvákot z úst bez patra a hluboké dunění Javittova hlasu, jak říká: „Nemáme srst, ty ani já,“ a potřásá nad ním plnovousem, „a zrovna tak ji nemá ani hroch, ani slon, ani dugong — ty asi ani nevíš, co to je. My se udržíme nejdýl — my bez srsti.“

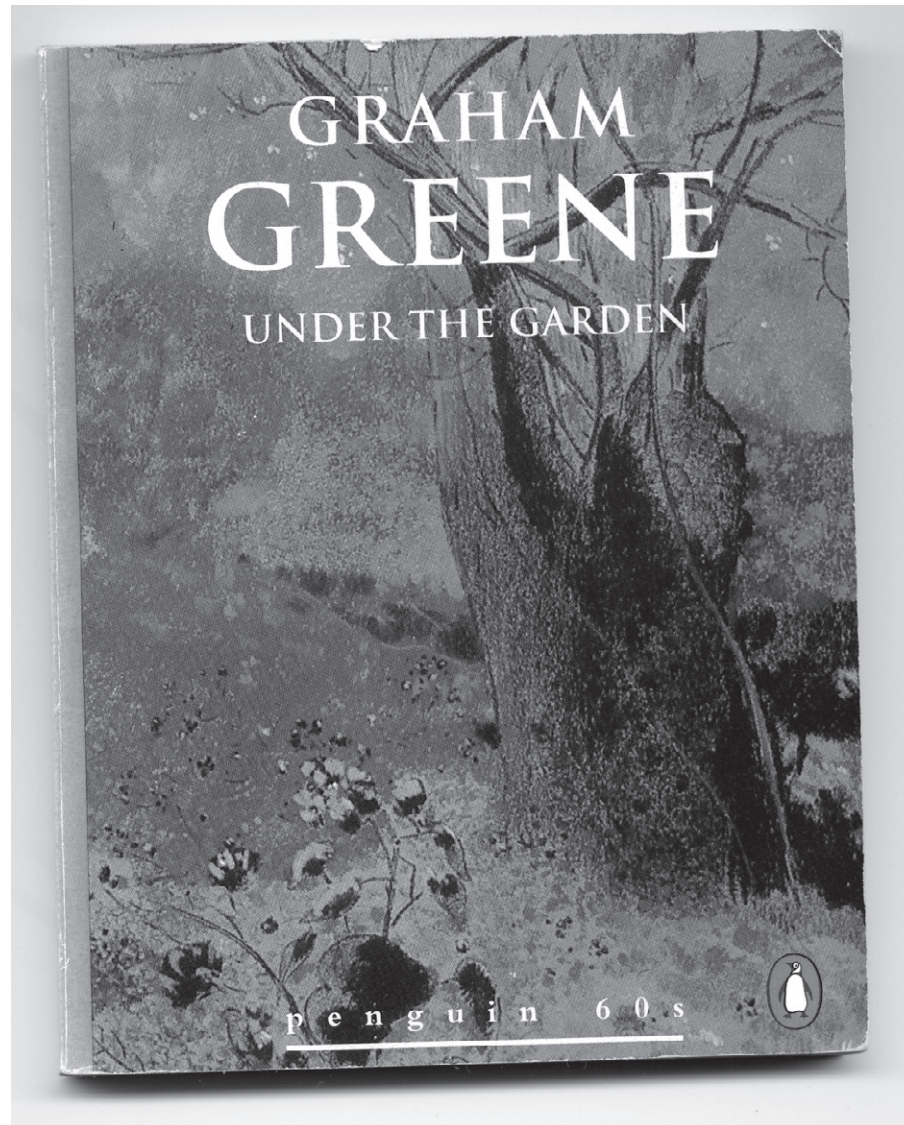
Nebylo ovšem slyšet nic, jedině prázdnotu, jakou bývá slyšet, když v opuštěném domě zvoní telefon. Něco ho zašimralo do ucha, a téměř už doufal, že najde benátskou minci, která se tu celá ta léta zachovala v trávě, ale byl to jenom mravenec, vrávorající pod nákladem ke svému tunelu.

Wilditch vstal. Jak se při vstávání opřel o ruku, škrábl ho ostrý okraj nějakého kovového předmětu v zemi. Vykopl ho ven a zjistil, že je to starý plechový nočník. Ztratil v zemi všechnu barvu, pouze na vnitřní straně držadla dosud ulpívalo pár flíčků žlutého nátěru.

Nevěděl, jak dlouho už tu sedí s nočníkem mezi kolena. Dům vidět nebylo; byl teď zase tak malý, jako býval tenkrát — nedohlédl přes vršky keřů, a byl zase zpátky v Javittově době. Otáčel nočníkem kolem dokola: zlatý nočník to určitě nebyl, ale to stejně nic nedokazovalo; dítě ho mohlo omylem pokládat za zlatý, dokud měl nový nátěr. Opravdu ho tu tedy ztratil na útěku — což by znamenalo, že tam někde dole na záchodové míse trůní Javitt a u plynové bomby kváká Maria...? Nebylo tu jistoty; možná že před lety, když byl nátěr čerstvý, objevil tu ten nočník, tak jako dnes, a založil na něm celou svou legendu. Ale proč to tedy W. W. ve své povídce vynechal?

Wilditch vyklepával z nočníku nabranou hlínu, a ten zazvonil o kamínek, jako zazvonil tehdy před padesáti lety o konec tkaničky. Měl pocit, že ho čeká jakési rozhodnutí, které je nutno udělat úplně znova. Zvědavost v něm rostla jako rakovina. Přes jezírko zazněl gong na snídani a Wilditch si pomyslel: „Chudák maminka — měla proč se bát,“ a otáčel plechový nočník na klíně.

GREENE, G. - Under the Garden (pouze pro zájemce o originální text)
- obal knihy

ČERNÝ, V. První a druhý sešit o existencialismu. (pouze o zájemce obal knihy) - obal knihy

